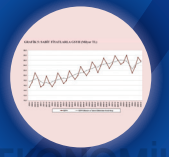
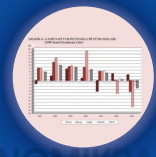

2009 EKONOMİK RAPOR

65. GENEL KURUL

ISBN: 978-9944-60-681-3

TOBB Yayın No: 2010 / 110

TOBB yayınları için ayrıntılı bilgi
Yayın Müdürlüğünden alınabilir.

Tel : (0312) 218 20 00

Faks : (0312) 218 20 64

internet : www.tobb.org.tr

TOBB yayınlarına tam metin ve ücretsiz olarak internetten ulaşabilirsiniz.

Tasarım: Merdiven Reklam Tanıtım

GMK Bulvarı Özveren Sokak No: 13/14 Demirtepe - Ankara

Basım: Özyurt Matbaacılık

Büyük Sanayi 1. Cad. Süzgül Sk. No: 7 İskitler - Ankara

2009 yılına ülkemizi ve dünyayı etkileyen ekonomik kriz ile birlikte girdik. 2008 yılında başlayan ve 2009 yılında devam eden dünya tarihinin en derin ve en yaygın ekonomik krizi ile karşı karşıya kaldık. Yaşanan bu son kriz, önceki yaşadığımız krizlerden daha farklı bir yapıda oluşmuştur. Türkiye'nin bundan önce yaşadığı 1994 ve 2001 krizleri kamu maliyesi ve finans sektörü kaynaklıydı. 2001 yılından sonra hayata geçirilen yapısal reformlar, kamu maliyesini ve bankacılık sektörünü güçlendirmesinin yanında küresel krizin olumsuz etkilerini de sınırlamıştır. Ancak ekonomimizin modernleşmesine paralel olarak artan dış ticaretimiz ve sanayi sektörlerimizdeki ihracat oranlarının artması, küresel pazarlardaki daralmanın ekonomimiz üzerinde daha büyük bir etki yapmasına yol açmıştır. Özellikle de ihracatımızın yüzde 50'sine yakın bölümünü oluşturan AB bölgesinde küresel krizin yoğun olarak hissedilmesi ihracatımızı önemli ölçüde geriletmiştir.

Yurt içindeki ekonomik görünüm ve buna ilişkin riskler büyük ölçüde küresel ekonomideki gelişmelere paralel olarak şekillenmiştir. Küresel kriz nedeniyle artan belirsizlik ortamı piyasalardaki güveni azaltarak ekonomik birimlerin ileriye dönük beklentilerini olumsuz yönde etkilemiş, bu da yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine, ekonomik aktivitenin ciddi biçimde yavaşlamasına yol açmıştır. İstihdam, ihracat ve üretim gibi temel makroekonomik göstergelerde büyük ölçüde düşüşler yaşanmıştır.

Türkiye ekonomisinde yaklaşık yedi yıl süren büyüme süreci, küresel krizin etkisiyle yerini 2009 yılında yüzde 4,7'lik küçülmeye bırakmıştır. Finans sektörü hariç diğer tüm sektörlerde küçülme gerçekleşmiştir. Özel sektör, üretim kaybı yanında finansman sıkıntısı da yaşamıştır. Bankaların risk algılamasındaki artış ve yurtdışı kredilerin daralması, yurtiçi kredi hacmini olumsuz etkilemiştir. Reel sektöre yönelik kredi akışının yavaşlaması, finansman sıkıntısına yol açmıştır.

2002 yılından sonra özellikle yurtiçi sanayi üretiminde ithal girdi oranının artması, ithal enerji bağımlılığındaki ve enerji-emtia fiyatlarındaki hızlı yükselişler, dış ticaret açığının hızla büyümesine yol açmıştır. Küresel kriz, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren bu açığı geriletmiştir. Cari işlemler açığının azalmasında, petrol ve emtia fiyatlarındaki düşüş ile talebin daralması nedeniyle dış ticaret açığının düşmesi önemli rol oynamıştır. Dış finansman imkanlarının azaldığı ve krediye ulaşmanın zorlaştığı kriz döneminde cari işlemler açığının küçülmesi, açığın finansmanında sorun yaşanmaması açısından, olumlu bir gelişme olarak göze çarpmaktadır.

Ekonomideki daralma istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına da neden olmuştur. İstihdam piyasasındaki mevcut yapısal sorunlara ilaveten kriz ortamının getirdiği belirsizlikler, 2009 yılında yeni iş olanaklarının yaratılmasını engellemiş, zaten ülkemizin en önemli sorunlarından birisi olan işsizlik daha da ağırlaşmıştır. İç piyasada ve yatırımlardaki daralma, işsiz sayısının 3,5 milyona ulaşmasına neden olmuştur. Ayrıca çalışmaya hazır olup çeşitli sebeplerden dolayı iş arıyor gözükmeyen yaklaşık 2 milyon kişi daha bulunmaktadır.

2009 yılının özellikle ikinci çeyreğinden itibaren büyümedeki daralmayı sınırlamaya ve reel sektörü desteklemeye yönelik yapılan çalışmalar, yurtiçi tüketimin canlanmasını sağlamıştır. Öte yandan vergi gelirlerinin büyük ölçüde tüketim üzerinde yoğunlaşması, ekonomideki küçülmeyle paralel şekilde vergi gelirlerini azaltmış ve bazı harcama kalemlerindeki yüksek artışlar bütçe açığını 2009 yılında 17 milyar TL'den 52 milyar TL'ye yükseltmiştir. Öte yandan bankacılık sisteminin güçlü yapısını koruması ve bankaların likiditelerini kredi yerine kamu borçlanmasına yönlendirmesi, hem artan bütçe açığının finanse edilmesini hem de faiz oranlarının gerilemesini sağlamıştır.

Küresel kriz, sadece finans sektörümüzün değil, reel sektörümüzün de dayanıklılığını teyit etmiştir. Esasen dünyada son yüzyılın en büyük iktisadi krizi yaşanırken, ayakta kalabilmek bile başarı kabul edilmelidir. Krizin başlarında, özel sektörün yurtdışı kredi ödemelerinin sıkıntılı olacağı belirtilmekte ve bankalar için Hazine garantisi getirilmesi teklif edilmekteydi. 2009 yılında vadesi gelen yurtdışı kredilerinin yaklaşık yüzde 70'i yenilenmiştir. Kalan kısmın ödenmesindeyse kayda değer sıkıntı yaşanmamıştır. Diğer taraftan reel sektörde ikili bir yapı oluşmuştur. Bir tarafta finansman imkânlarına ve yeni pazarlara ulaşabilen az sayıda firma, diğer tarafta ise finansman ve ciro sıkıntısı yaşayan çok sayıda firma bulunmaktadır. KOBİ kredilerinin diğer kredilere göre daha fazla azalması ve istihdam kaybında, küçük şirketlerin daha fazla etkilenmesi de buna işarettir.

2008'in son çeyreğinden itibaren dört çeyrek üst üste küçülen ekonomimiz, son çeyrekte baz etkisinin de katkısıyla yeniden büyüme eğilimine girmiştir. Bu iyileşmenin temelinde, özel yurtiçi tüketimin canlanması, azalan stokların yenilenmesi ve kamu harcamaları ön plana çıkmaktadır. İhracatımız, yılın ilk dokuz ayında ortalama olarak yüzde 30 oranında küçülürken, son dönemde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 10'luk bir artış kaydetmiştir.

Sonuç olarak 2009 yılı, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye için de zor bir yıl olmuştur. Ekonomideki sorunların aslında 2007 yılından itibaren başladığının sinyalleri alınmasına rağmen önlem alınmakta gecikilmesi, krizin ciddiyetinin zamanında ve yeteri kadar anlaşılabilmesi sorunların ağırlaşmasına neden olmuştur. Önümüzdeki dönemde yaşanan bu tahribatı gidermeye, büyüme hızını ve üretimi artırmaya odaklanmalıyız. Türkiye'nin sorunu sürdürülebilir bir büyüme stratejisi geliştirememesinden kaynaklanmaktadır. Sürdürülebilir bir büyüme sağlamak için üretken bir kapasitenin yanında kurumsal, hukuksal, kültürel gelişim ve teknolojik ilerlemenin de sağlam temellere oturtulması gerekmektedir.

Ekonomiye olan güveni, reform hamlesini canlandırarak yeniden tesis etmeliyiz. Ekonomisi ve demokrasisi güçlü bir ülke olma yolunda bu kriz, hatalarımızı ve eksiklerimizi görmek açısından bir fırsattır. Fırsatları en iyi şekilde değerlendirip ülkemizi sürdürülebilir büyüme seviyelerine çekmeli ayrıca rekabet gücü yüksek, güçlü bir ekonomiye sahip saygın bir demokrasi haline getirmeliyiz. Böylece refah düzeyimiz artacak ve hedef olarak belirlediğimiz şekilde 2023 yılında dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri haline gelmemiz mümkün olacaktır.

2009 yılı için hazırlanan ekonomik raporumuzun camiamıza ve ilgililere yararlı olmasını dilerim.

M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU

Başkan

TOBB YÖNETİM KURULU

Başkan	M. RİFAT HİSARCIKLIOĞLU
Başkan Yrd.	Faik YAVUZ
Başkan Yrd.	Bülent KOŞMAZ
Başkan Yrd.	Halim METE
Başkan Yrd.	Murat YALÇINTAŞ
Başkan Yrd.	Tanıl KÜÇÜK
Sayman Üye	Hüseyin ÜZÜLMEZ
Üye	Nejat KOÇER
Üye	İlhan PARSEKER
Üye	Fahrettin AKYIL
Üye	Mustafa YARDIMCI
Üye	Ender YORGANCILAR
Üye	Çetin BUDAK
Üye	Mehmet Ali KUSEYRİ
Üye	Arif PARMAKSIZ
Genel Sekreter	Mustafa SARAÇÖZ

EKONOMİK RAPORU İNCELEME KOMİSYONU

Başkan	Mustafa HELVACIOĞLU
Başkan Yrd.	Mehmet ERKEKLİ
Sözcü	Ferhat ÇAĞLAYAN
Raportör	Ceyda ÇETİN ERENLER
Üye	Emin SEMERCİOĞLU
Üye	Halit SEZGİN
Üye	Adnan SAKA
Üye	Osman KEYLAN
Üye	İsmail TOKSÖZ

HAZIRLAYANLAR

Sevim TANRIKULU

Serpil MERT

Sema KAYNAK

Aytaç ALEMDAR

İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürü

İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürlüğü - Uzman

İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürlüğü - Uzman

İktisadi Raporlama ve İstatistik Müdürlüğü - Uzman Yrd.

İÇİNDEKİLER

I. DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER	3
1. Gelişmiş Ülkeler.....	6
2. Gelişen ve Gelişmekte Olan Ülkeler.....	7
3. Uluslararası Mal Piyasaları	8
II. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	11
A. GENEL GÖRÜNÜM	13
B. MİLLİ GELİR.....	17
1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	17
2. Sektörel Gelişmeler.....	26
a. Tarım	26
b. Sanayi	31
c. Hizmetler	45
C. YATIRIMLAR	51
D. PARASAL VE MALİ GELİŞMELER	58
1. Fiyat Hareketleri ve Enflasyon.....	58
2. Para, Banka ve Sermaye Piyasası	64
3. Kamu Maliyesi	76
a. Merkezi Yönetim Bütçesi	78
b. Fonlar	83
c. Kamu İktisadi Teşebbüsleri	83
d. Kamu Finansman Açığı	84
e. Özelleştirme.....	85
f. Merkezi Yönetim Borç Stoku	86
E. DIŞ EKONOMİK GELİŞMELER	90
1. Dış Ticaret	90
a. İhracat	92
b. İthalat	94
c. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret	96
d. Komşu Ülkelerle Dış Ticaret.....	101
2. Döviz Kurları	102
3. Ödemeler Dengesi	106
4. Uluslararası Doğrudan Yatırım	109
5. Dış Borçlar	111

III. SOSYAL GELİŞMELER	117
1. Nüfus	119
2. İstihdam	120
3. Çalışma Hayatı	123
4. Ücretler	124
IV. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HEDEFLER VE GERÇEKLEŞMELER	127
V. EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER	133

TABLolar

Tablo 1: Dünya Üretimi	3
Tablo 2: Dünya Ticaret Hacmi	5
Tablo 3: Uluslararası Piyasalarda Seçilmiş Malların Fiyatları.....	9
Tablo 4: Dünya Mal Fiyat Endeksi	10
Tablo 5: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	18
Tablo 6: Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	20
Tablo 7: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sektör Katkıları.....	21
Tablo 8: Sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları	21
Tablo 9: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998 Fiyatlarıyla)	23
Tablo 10: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Fiyatlarla)	24
Tablo 11: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Katkıları	25
Tablo 12: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	25
Tablo 13: Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları	26
Tablo 14: Sebze Ürünleri Üretim Miktarları	28
Tablo 15: Meyve Ürünleri Üretim Miktarları	29
Tablo 16: Tarımsal Destekleme Ödemeleri	30
Tablo 17: Sanayi Sektörü Katma Değeri Değişim Oranları.....	31
Tablo 18: Sanayi Sektörü Katma Değerinin GSYH İçerisindeki Payı.....	31
Tablo 19: Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi ve Değişim Oranları	32
Tablo 20: Ana Sanayi Gruplarına Göre Endeksler ve Değişim Oranları	32
Tablo 21: Madencilik ve Taşocakçılığı Üretim Endeksi ve Değişim Oranları	34
Tablo 22: İmalat Sanayi Üretim Endeksi ve Değişim Oranları	35
Tablo 23: İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	35
Tablo 24: Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranı	36
Tablo 25: Enerji Üretim Endeksi ve Değişim Oranları.....	39
Tablo 26: Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı	40
Tablo 27: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı	40
Tablo 28: Sektörlere Göre Sanayi Ciro Endeksi ve Değişim Oranları	42
Tablo 29: Sektörlere Göre Sanayi Sipariş Endeksi ve Değişim Oranları.....	42
Tablo 30: Sektörlere Göre Sanayi İstihdam Endeksi ve Değişim Oranları.....	43
Tablo 31: Sektörlere Göre Sanayide Çalışılan Saat Endeksi ve Değişim Oranları.....	43
Tablo 32: Sektörlere Göre Sanayide Çalışılan Saat Başına Verimlilik	44
Tablo 33: Sektörlere Göre Sanayide Brüt Ücret-Maaş Endeksi ve Değişim Oranları	44
Tablo 34: Ticaret Borsaları İşlem Hacmi	45
Tablo 35: Seçilmiş Ticaret Borsaları İşlem Hacimleri	46
Tablo 36: Yeni Kurulan Şirket ve Kooperatifler	46
Tablo 37: Kapanan Şirket ve Kooperatifler	47
Tablo 38: Gerçek Kişilerde Tescil ve Terkinler	47
Tablo 39: Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler.....	47
Tablo 40: Çıkan Ziyaretçi ve Giriş Yapan Vatandaş Sayısı.....	48
Tablo 41: Milliyetlere Göre Çıkan Yabancı Sayısı	49
Tablo 42: Turizm Gelir-Gider Dengesi ve Ortalama Harcamalar.....	49
Tablo 43: Türkiye Kalkınma Bankasınca Turizm Sektörüne Tahsis Edilen ve Kullandırılan Krediler.....	50

Tablo 44: Ulaştırma İstatistikleri	51
Tablo 45: Sabit Sermaye Yatırımları	52
Tablo 46: Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları	53
Tablo 47: Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı	54
Tablo 48: Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı Değişim ve Payı	54
Tablo 49: Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı	55
Tablo 50: Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı Değişim ve Payı	56
Tablo 51: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	56
Tablo 52: Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı	57
Tablo 53: Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	57
Tablo 54: Tüketici Fiyatları Endeksi	61
Tablo 55: Özel Kapsamlı Tüketici Fiyatları Endeksi	62
Tablo 56: Üretici Fiyatları Endeksi	63
Tablo 57: 2008 Yılı Hedefle Uyumlu Enflasyon Patikese ve Belirsizlik Aralığı	65
Tablo 58: Para Politikası Kurulu Faiz Kararları	66
Tablo 59: Para Arzları	66
Tablo 60: Mevduat Bankalarındaki Mevduat	67
Tablo 61: TL ve Yabancı Para Mevduatın Toplam Mevduat İçindeki Payı	68
Tablo 62: Banka Kredileri	69
Tablo 63: Uluslararası Rezervler	70
Tablo 64: Merkez Bankası Rezervleri ve İthalatı Karşılama Oranı	71
Tablo 65: Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri	71
Tablo 66: Menkul Kıymet İhraç İzinleri	72
Tablo 67: Özel Kesim Menkul Kıymet İhraç İzinleri	74
Tablo 68: İkinci El Piyasalarda İşlem Hacmi	75
Tablo 69: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası	75
Tablo 70: Genel Devlet Gelirleri	76
Tablo 71: Genel Devlet Harcamaları	77
Tablo 72: Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri	78
Tablo 73: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	79
Tablo 74: Vergi Yüğü	80
Tablo 75: Vergi Esnekliği Katsayıları	80
Tablo 76: Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	82
Tablo 77: Fon Dengesi	83
Tablo 78: İşletmeciler KİT Finansman Dengesi	84
Tablo 79: Kamu Kesimi Borçlanma Gereğı	85
Tablo 80: Özelleştirme İşlemleri	86
Tablo 81: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku	87
Tablo 82: İç Borç Stoku	88
Tablo 83: İç Borç Stokunun Vadesi ve Yıllık Bileşik Reel Faizi	89
Tablo 84: İç Borç Stoku Döviz/Faiz Yapısı	89
Tablo 85: İç Borç Stokunun Alıcılara Göre Dağılımı	90
Tablo 86: Dış Ticaret Göstergeleri	90
Tablo 87: Sektörlere Göre İhracat	92
Tablo 88: Ana Mal Gruplarına Göre İhracat	93
Tablo 89: İhracatımızda İlk On Fasil	94
Tablo 90: Sektörlere Göre İthalat	95

Tablo 91: Ana Mal Gruplarına Göre İthalat.....	95
Tablo 92: İthalatımızda İlk On Fasil.....	96
Tablo 93: Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalat.....	97
Tablo 94: Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalat	98
Tablo 95: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Hacmi	99
Tablo 96: Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Hacmi.....	99
Tablo 97: En Çok İhracat Yapılan On Ülke.....	100
Tablo 98: En Çok İthalat Yapılan On Ülke	100
Tablo 99: Komşu Ülkelerle İhracat ve İthalat	101
Tablo 100: Komşu Ülkelerle Dış Ticaret Hacmi.....	101
Tablo 101: Merkez Bankasının Yapılan Döviz Alım-Satım Tutarları	102
Tablo 102: Yıllar İtibariyle Döviz Kurları	103
Tablo 103: Döviz Kurları.....	104
Tablo 104: Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri	105
Tablo 105: Ödemeler Dengesi	107
Tablo 106: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişleri	109
Tablo 107: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı.....	111
Tablo 108: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	112
Tablo 109: Dış Borç Stoku.....	113
Tablo 110: Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı	115
Tablo 111: Türkiye Toplam Nüfusu, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu	119
Tablo 112: Şehir-Köy Nüfusları ve Yıllık Nüfus Artış Hızları	120
Tablo 113: Yurtiçi İşgücü Piyasası	121
Tablo 114: İstihdamın Sektörel Dağılımı	121
Tablo 115: İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları.....	123
Tablo 116: Toplu İş Sözleşmelerinin Kapsadığı İşyeri ve İşçi Sayısı	123
Tablo 117: Grev Uygulamaları.....	124
Tablo 118: Lokavt Uygulamaları.....	124
Tablo 119: Toplu İş Sözleşmesi Kapsamındaki İşçi Ücretlerinde Gelişmeler	125
Tablo 120: Yıllar İtibariyle Günlük ve Aylık Brüt Asgari Ücretler.....	126
Tablo 121: Memur Maaşlarında Gelişmeler.....	126
Tablo 122: GSYH ve Sektörel Büyüme (Program Hedefi ve Gerçekleşme)	129
Tablo 123: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (Program Hedefi ve Gerçekleşme)	130
Tablo 124: Enflasyon (Program Hedefi ve Gerçekleşme)	130
Tablo 125: Merkezi Yönetim Bütçesi (Bütçe Hedefi ve Gerçekleşme)	131
Tablo 126: Cari İşlemler Dengesi (Program Hedefi ve Gerçekleşme)	131
Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	135

GRAFİKLER

Grafik 1: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranları.....	4
Grafik 2: Küresel Sanayi Üretimi ve İhracat Artışları	5
Grafik 3: Tüketici Fiyat Endeksi.....	8
Grafik 4: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Hızları	18
Grafik 5: Sabit Fiyatlarla GSYH.....	19
Grafik 6: Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Sektörel Dağılımı	22
Grafik 7: Bittkisel Üretim Değişim Oranları	27
Grafik 8: Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları.....	33
Grafik 9: Toplam Sanayi Üretim Endeksi (2005= 100)	33
Grafik 10: Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	41
Grafik 11: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı.....	41
Grafik 12: İmalat Sanayi Ciro ve Sipariş Endeksi Değişim Oranları.....	43
Grafik 13: Sanayide İşgücü Girdi Göstergelerinin Değişim Oranları.....	44
Grafik 14: Ticaret Borsaları İşlem Hacmi.....	45
Grafik 15: Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler	48
Grafik 16: Turizm Gelir ve Giderleri	50
Grafik 17: Kamu Kesimi Sabit Sermaye Yatırımları	52
Grafik 18: Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı	55
Grafik 19: Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı	57
Grafik 20: Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı	58
Grafik 21: Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeler	59
Grafik 22: Ana Harcama Grupları İtibariyle TÜFE Değişim Oranları	60
Grafik 23: Enflasyon Oranları (Aylık Değişim).....	60
Grafik 24: Özel Kapsamlı Tüketici Fiyatları Endeksi Değişim Oranları.....	63
Grafik 25: Sektörler İtibariyle ÜFE Değişim Oranları	64
Grafik 26: Para Arzları.....	67
Grafik 27: Mevduat Bankalarındaki TL Mevduat ve Yabancı Para Mevduat Oranı	68
Grafik 28: Uluslararası Rezervler	70
Grafik 29: Menkul Kıymet İhraç İzinleri.....	73
Grafik 30: Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri.....	78
Grafik 31: Vergi Yüğü.....	81
Grafik 32: Vergi Esnekliğı Katsayıları.....	81
Grafik 33: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku	86
Grafik 34: Dış Ticaret Göstergeleri.....	91
Grafik 35: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	91
Grafik 36: Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri.....	106
Grafik 37: Cari İşlemler Dengesi	108
Grafik 38: Turizm ve İşçi Gelirleri	108
Grafik 39: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı	110
Grafik 40: Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	110
Grafik 41: Dış Borç Stoku	113
Grafik 42: Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı.....	114
Grafik 43: Şehir ve Köy Nüfusları.....	120
Grafik 44: İşsizlik Oranları.....	122
Grafik 45: Sanayi Sektöründe İstihdam ve İşsiz Sayısı.....	122
Grafik 46: İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	122

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASEAN	Güneydoğu Asya Milletler Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
BYS	Başka Yerde Sınıflandırılmayan
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTH	Döviz Tevdiat Hesabı
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FOB	Free On Board
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HM	Hazine Müsteşarlığı
IIF	Uluslararası Finans Enstitüsü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MB	Maliye Bakanlığı
MKYF	Menkul Kıymet Yatırım Fonu
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖİB	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
SDR	Özel Çekme Hakları
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
THY	Türk Hava Yolları
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKB	Türkiye Kalkınma Bankası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE	Üretici Fiyatları Endeksi
YF	Yatırım Fonu
YP	Yabancı Para
TL	Yeni Türk Lirası

I. DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER¹

2007 yılında konut piyasasında talebin düşmesi ve tüketici harcamalarının azalması ile 2008 yılındaki yüksek faizli ve riskli kredi piyasalarında yaşanan olumsuz gelişmelerle ABD’de başlayan kriz, 2008 yılının son aylarında hemen hemen tüm dünyaya yayılarak küresel kriz haline gelmiştir. Dünya ekonomisinin 1930’lardan bu yana karşılaştığı en büyük finansal şok olarak tanımlanan kriz, tüm dünya ekonomilerinde daralma olarak kendini göstermiştir. Zaman zaman ülkelerin veya bölgelerin kendi krizleri ortaya çıkmasına rağmen, küresel olarak ekonomideki düşüş ilk defa yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerin finans sektörlerinde başlayan kriz, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda finansal piyasalardan çok reel sektörü etkilemiştir.

Döviz kurları değişmiş, sermaye akımları yavaşlamış, özellikle ticaret hacimleri oldukça büyük oranlarda düşmüştür. İşsizlik oranları artmış ve bunun yanında bütçe açıklarında hızla yükselmeler baş göstermiştir. Kriz, finansal olanakları kısıtlarken ekonomideki belirsizlikler yatırımcıların kararlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Birçok ülke sürdürülemez borç riskiyle karşı karşıya kalmıştır.

Beklenmedik ve oldukça büyük oranlarda ekonomik daralmalara neden olan krizi hafifletmek ve sonuçlarını iyileştirmek amacıyla merkez bankaları ve hükümetler ekonomilerini canlandırmaya yönelik paketler uygulamaya koymuşlardır. Alınan bu önlemlerin en başında iç talebi canlandırıcı ve kamu yatırımlarını artırıcı politikaların uygulanması gelmektedir. Birçok merkez bankası faiz oranlarını azaltmış, kredi hacmini artırmak için bilançolarında genişletici uygulamalar yapmışlardır.

Gelişmiş ülke ekonomilerinde 2009 yılında % 3,2 oranında küçülme meydana gelirken, gelişmekte olan ülkelerde ise % 2,4 oranında büyüme meydana gelmesi sonucunda dünya hasılasında toplam küçülme % 0,6 olarak tahmin edilmiştir. Gelişmiş ülkeler içerisinde küresel kriz ortamından en fazla etkilenen ülke % 5,2’lik küçülme ile Japonya olurken, gelişmekte olan ülkeler içerisinde ise Rusya % 7,9 oranında küçülmüştür. Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinin başı çektiği gelişmekte olan ülkelerde ise % 2,4 oranında bir büyüme sağlanmıştır. Bunun yanında gelişmekte olan ülkeler sınıfına giren bazı Latin Amerika ve Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelerde ekonomik anlamda küçülme söz konusu olmuştur (Tablo 1).

TABLO 1: DÜNYA ÜRETİMİ

	(Değişim, %)			
	2007	2008	2009	2010 (1)
Dünya Üretimi	5,2	3,0	-0,6	4,2
Gelişmiş Ülke Ekonomileri	2,8	0,5	-3,2	2,3
A.B.D.	2,1	0,4	-2,4	3,1
Euro Alanı	2,8	0,6	-4,1	1,0
Almanya	2,5	1,2	-5,0	1,2
Fransa	2,3	0,3	-2,2	1,5
İtalya	1,5	-1,3	-5,0	0,8
İspanya	3,6	0,9	-3,6	-0,4
Japonya	2,4	-1,2	-5,2	1,9
İngiltere	2,6	0,5	-4,9	1,3
Kanada	2,5	0,4	-2,6	3,1
Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri	8,3	6,1	2,4	6,3
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	10,6	7,9	6,6	8,7
Çin	13,0	9,6	8,7	10,0
Hindistan	9,4	7,3	5,7	8,8
ASEAN-5 (2)	6,3	4,7	1,7	5,4
Latin Amerika	5,8	4,3	-1,8	4,0
Brezilya	6,1	5,1	-0,2	5,5
Meksika	3,3	1,5	-6,5	4,2
Geçiş Süreci Ülkeleri	8,6	5,5	-6,6	4,0
Rusya	8,1	5,6	-7,9	4,0

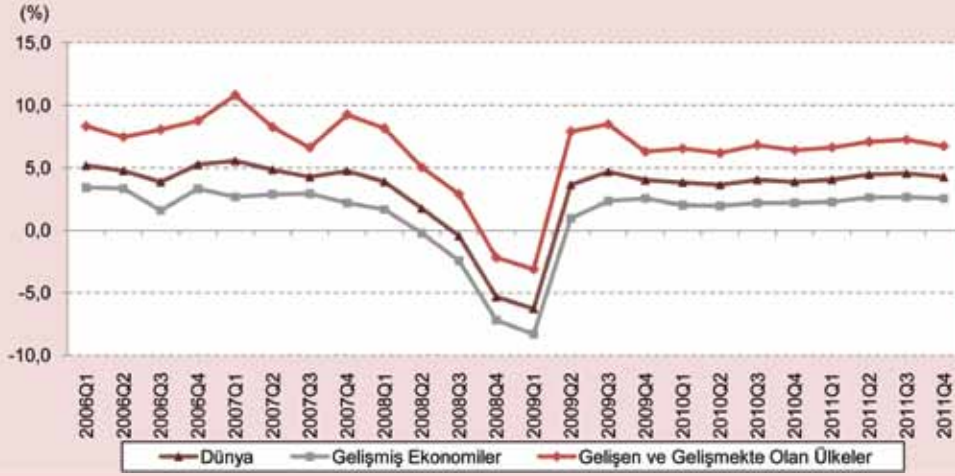
Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2010

(1): Projeksiyon, (2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

¹ Kaynak olarak IMF, Dünya Bankası, OECD, AB, Eurostat, ILO’ya ait raporlar ve ülkelerin ekonomik raporlarından yararlanılmıştır.

Gelişmiş ülkeler için 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 2,3 ve % 2,4 oranında, gelişmekte olan ülkelerde ise sırasıyla % 6,3 ve % 6,5 oranında büyüme öngörülmüştür. Çin'in, tekrar iki haneli büyüme oranına kavuşarak 2010 yılında % 10 oranında büyüme gerçekleştireceği tahmin edilirken, Hindistan için ise bu oran % 8,8 olarak belirlenmiştir.

GRAFİK 1: GSYH BÜYÜME ORANLARI

Küresel kriz özellikle çalışan kesimi vurmuş dünya ülkelerindeki işsizlik rakamları ciddi boyutlara ulaşmıştır. Küresel krize karşı finansal açıdan alınan önlemler işsiz sayısındaki artışın önüne geçmeye yetmemiştir. Çoğu önemli ekonomide, iş piyasasındaki durumun kötüye gitmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik sorunu toplumsal açıdan bu ülkeleri olumsuz yönde etkilemiştir. ILO'ya göre, krizden önce 2007 yılında dünyadaki işsizlik oranı % 5,7 olarak ölçülürken, bu oran 2009 yılında % 6,6'ya yükselmiştir. İstihdam ortamı yaratarak işsizliği düşürmek pek çok ülkede uzun zaman alacaktır. İşsizliğin kriz öncesi döneme geri dönebilmesi için gelecek beş yıl içerisinde küresel ekonominin 300 milyon yeni iş yaratmak zorunda olduğu belirtilmektedir.

Dünya ekonomisini büyük ölçüde etkileyen global ekonomik kriz döneminde, düşük talep nedeniyle ülkelerin üretimlerini daraltma yoluna gitmeleriyle beraber ihracat miktarlarında önemli düşüşler meydana gelmiştir. Buna ek olarak, döviz kurlarındaki aşırı oynaklık ve diğer ülkelerin üretim yapılarındaki daralmalar, maliyetlerin belirsizleşmesi gibi nedenlerle yurtdışındaki pazarlara açılmada sorunlar yaratmıştır. İhracat ve ithalattaki bu düşüş dolayısıyla ticaret hacminde meydana gelen daralma üretimin düşmesine özellikle tarım ve sanayi alanında ihtiyacın mevcut stoklar ile karşılanmasına yol açmıştır. Üretimin durması çalışan kesimi olumsuz yönde etkileyerek iş kayıplarının artmasına neden olmuştur.

2007 yılında dünya ticaret hacminin artış hızı % 7,2'ye ulaşırken, krizin başlaması ile 2008 yılında % 2,8'e kadar gerilemiştir. 2009 yılında bu oran negatife dönmüş ve 13,5 gibi yüksek bir puan ile azalarak ticaret hacmi % 10,7 düşmüştür. Gelişmiş ülke ekonomilerinin ihracatı 2008 yılında % 1,9 oranında artarken, 2009 yılında % 11,7 oranında azalmıştır. Bu ülke grubunda ithalat ise, % 0,6 artıştan % 12 gerilemeye dönüşmüştür. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülke grubunda ise, ihracat 2008 yılına kıyasla 12,2 gibi yüksek bir puanda düşüş yaşayarak negatif olarak % 8,2 oranında gerçekleşmiştir. Aynı şekilde gelişmekte olan ülkelerin ithalatı, 2008 yılındaki % 8,5'lik artıştan sonra 2009 yılında % 8,4 oranında daralmıştır (Tablo 2).

TABLO 2: DÜNYA TİCARET HACMI

	(Değişim, %)			
	2007	2008	2009	2010 (1)
Dünya Ticaret Hacmi	7,2	2,8	-10,7	7,0
(Mal ve Hizmet Ticareti)				
İhracat				
Gelişmiş Ülkeler	6,3	1,9	-11,7	6,6
Gelişmekte Olan Ülkeler	9,7	4,0	-8,2	8,3
İthalat				
Gelişmiş Ülkeler	4,7	0,6	-12,0	5,4
Gelişmekte Olan Ülkeler	12,7	8,5	-8,4	9,7

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Update January 2010

(1): Projeksiyon.

Sanayi üretimindeki değişimler ekonominin durağan olduğu 2003-2007 dönemleri arası ortalamanın üzerinde seyrederken, en keskin değişim 2008 ekonomik krizi ile yaşanmıştır. Özellikle ekonomik krizin en şiddetli evrelerinde sanayi üretimi ortalamanın çok altında ve negatif yönde seyretmiştir. Küresel piyasalarda yaşanan olumsuzluklar sonucunda üretimde meydana gelen durağanlık azalmış, üretim 2009 yılı sonu itibariyle ortalamanın üzerine çıkmayı başarmıştır. Özellikle Çin gibi gelişmekte olan Asya ekonomilerinin diğer ülkelere kıyasla güçlü performansları küresel talebin daha da düşmesini engellemiştir. 2009 yılının ilk aylarından itibaren sanayi sektörü hala eksilerde olmasına rağmen artış eğilimine girmiştir. Üretim iyileşmelerine bağlı olarak Asya ekonomilerinin itici gücüyle uluslararası ticaret hacimlerinde de artış başlamıştır. Bu durum piyasaların zamanla krizin olumsuz etkilerinden arınacağı yönünde sinyaller vermektedir.

GRAFİK 2: KÜRESEL SANAYİ ÜRETİMİ VE İHRACAT ARTIŞLARI
(Üç Aylık Değişim İle Yıllıklandırılmış)

Dünya ekonomisi, kriz sonrası hala kırılgan bir yapıda olmasına rağmen, fiyatlardaki yükseliş ve mallara yönelik talebin artması gibi olumlu gelişmeler finansal piyasalarda güven oluşturmaya başlamıştır. Dünya ticaret ve GSYH büyüme oranlarının pozitif dönüşümünde ve ekonomisinin genel anlamda iyileşmesinde merkez bankalarının uygulamaya koyduğu genişletici para politikalarının etkisi büyüktür. Likidite artırıcı para politikalarının yanında hükümetlerin mali canlandırma paketleri de ekonominin canlanmasına büyük katkı yapmıştır.

1. Gelişmiş Ülkeler

Konut piyasasında meydana gelen daha sonra diğer finans piyasalarına likidite sorunu olarak yaşanan kriz, 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin büyük yatırım bankalarından biri olan Lehman Brothers'ın iflasıyla daha da artarak diğer ülkelere yayılmaya başlamıştır.

Ülkede hemen ekonomik kurtarma paketi yürürlüğe konulmuştur. Bu paket, sadece işyerlerine ve hanhalklarına yapılan vergi düşüşlerini değil aynı zamanda sağlık, eğitim, altyapı ve enerji gibi konuları da içermekte olup işsiz sayısını azaltmayı da amaçlamıştır. ABD'de büyüme 2009 yılının üçüncü döneminde tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu büyümede, kamu harcamaları ve transferlerin dahil olduğu 787 milyar dolarlık güçlü bir mali canlandırma paketi itici güç olmuştur. Canlandırma paketinin amacı finansal kriz ile düşen talebi canlandırmak, belirsizlik ortamını ortadan kaldırmak, hanhalklarının refahını yükseltmek ve tekrar kredi akışı sağlamaktır. Mali paketlerin yanında Amerikan Merkez Bankası (FED) faiz oranlarında sıfır düzeyine kadar indirimler yapmıştır. Bunun yanında birçok banka ve finans şirketinin iflasında sonra finans sektörünü kurtarmak amacıyla piyasalara para aktarmıştır. Bunun sonucunda finans sektöründe interbank ve kısa dönemli fon piyasası düzelmeye başlamış, tahvil ve bono fiyatları yükselmiştir. Ancak FED'in piyasaya milyonlarca dolar sürmesi enflasyon artışlarında bir risk oluşturmuştur.

ABD'nin 2009 yılının son çeyreğindeki % 5,6'lık büyüme oranı son iki yıldaki en yüksek büyüme olarak ölçülmüştür. Ancak işsizlik oranının düşmeye başlamasına rağmen bu oran hala yüksektir ve iş kayıpları hala devam etmektedir. 2008 yılının başında % 5 dolaylarında olan işsizlik oranı 2009 yılının sonunda % 10'a yaklaşmıştır.

Kriz, AB ve Euro bölgesinde 2009 yılında sırasıyla GSYH'nin % 4,2 ve % 4,1 oranında daralmasına, işsizliğin ve kamu borcunun beklenmedik seviyelere çıkmasına neden olmuştur. 2008 yılının sonu ile 2009 yılının ortalarına kadar olan sürede küresel ekonomide oldukça ciddi daralmalar yaşandıktan sonra, ekonomilerde kademeli olarak düzelmeler başlamıştır. Bu artışlarda gevşek para ve maliye politikasının büyük etkisi olmuştur. Kısa dönemli faiz oranlarının düşüklüğü ve enflasyon oranlarının aşağıya dönük eğiliminin olması ekonomilerin iyileşmesinde bir gösterge niteliğini taşımaktadır.

Euro bölgesinde tüketici enflasyon oranı % 0,3 iken AB'de bu oran % 1 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı sonunda, Euro Bölgesi'ndeki ekonomik bozulma sona ermiş ve üretim, üçüncü çeyrekte yaklaşık bir buçuk yıldır ilk kez artış göstermiştir. Hükümet harcamaları ve ihracat artışları büyümeye pozitif yönde katkı yapmıştır. Almanya'nın GSYH'sinde 2009 yılının ilk iki döneminde düşük de olsa bir artış yaşanırken üçüncü ve dördüncü dönemlerde daralma meydana gelmiştir. Yıllık bazda ise GSYH % 5,0 azalmıştır. Fransa'da toparlanma 2009 yılının ikinci döneminde başlamıştır. Yıllık bazda ekonomi % 2,2 küçülmüştür. İngiltere'de ise toparlanma 2009 yılının son döneminde başlamış ve yıllık daralma % 4,9 olarak gerçekleşmiştir. AB ülkelerindeki GSYH büyüme oranlarındaki düşüşler kamu açıklarının ve borç oranlarının daha da kötüleşmesine katkıda bulunmuştur.

2008 yılından beri kriz nedeniyle dolara olan güvenin azalması Euro'nun artmasına neden olmuştur. 2009 yılının Kasım ayında dolar karşısında 1,49 seviyesine kadar çıkan Euro, Yunanistan'da meydana gelen borç krizinin etkisiyle dolar karşısında gerilemeye başlamıştır. Euro'nun ABD doları karşısında gerilemesi 2010 yılının ilk döneminde de devam ederek €/ \$ paritesi 1,35 seviyesine kadar düşmüştür.

Japon ekonomisinin 2007 yılında yavaşlayan büyümesi, 2008 yılının başlarında tekrar hızlanmaya başlamıştır. Ancak krizin etkisiyle 2008 yılının dördüncü döneminde yaklaşık % 12 ile 1974 yılında yaşanan petrol krizinden sonraki en büyük daralma gerçekleşmiştir.

Japon ekonomisinde 2008 yılından bu yana süregelen yüksek daralma oranları, 2009 yılının son döneminde toparlanmaya dönmüştür. Krizden çıkış yolu olarak uygulamaya konulan kısa vadeli canlandırma paketleri ekonomideki resesyonu azaltmıştır. Özellikle inşaat sektöründe ve tüketici harcamalarındaki artışlar ekonominin canlanmasına katkıda bulunmuş ve yılın ikinci döneminden itibaren daralma yavaşlamıştır. Bu iyileşmede hükümet tarafından uygulamaya konulan özellikle tüketim harcamalarını artırmaya yönelik canlandırma paketlerinin etkisinin rolü büyük olmuştur. Japonya 2009 yılının toplamında % 5,2 oranında daralmıştır.

Daralmaya rağmen ihracat oranlarında artışlar meydana gelmiştir. İhracattaki bu toparlanmada hem içerde hem de diğer ülkelerdeki uygulanan canlandırma paketleri etkili olmuştur. Gelişen ekonomilerden özellikle Çin’de otomobil ve elektronik eşya için uygulanan canlandırma paketleri bu sektörlerde dünya lideri olan Japonya ekonomisinin canlanmasını sağlamıştır. Bunun yanında Japon hükümetinin uygulamaya koyduğu vergi indirimleri ve teşvik programları da ekonominin düşük düzeyde de olsa iyileşmesinde rol oynamıştır.

2. Gelişen ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Gelişen ekonomilerde kriz, finansal akımlarda terse dönüş ile kendini göstermiştir. Kredi kaynaklarının kesilmesi yerli paranın değer kaybetmesine neden olmuştur. Yerli bankaların kredi kesmeleri ve geri çağırımları sonucunda firmalar işçi çıkartmaya ve üretimlerini azaltmaya başlamışlardır.

2009 yılında Rusya küresel krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Yatırımcıların güveninin azalması nedeniyle yatırım ve sermaye girişlerindeki düşüşler Rus ekonomisini büyük ölçüde etkilemiştir. Rusya ekonomisi 2008 yılının ilk üç döneminde yüksek bir büyüme yakalamışken 2008 yılının dördüncü döneminde bu büyüme hızı yavaşlamıştır. 2009 yılında ise iç tüketim talebi ve yatırımlardaki daralma ile % 7,9 oranında küçülmüştür. Bu küçülme işgücü piyasasını da etkilemiş işsizlik oranları buna paralel olarak artmıştır. Rusya diğer ülkelerde olduğu gibi krizden çıkmak için güçlü bir mali canlandırma paketini yürürlüğe koymuştur. Uygulamaya konulan 2009 kriz karşıtı program ile mesleki eğitimin sağlanması, geçici işlerin yaratılması, işsizlere kendi işlerini kurmaları için yardım edilmesi gibi teşvikler amaçlanmıştır.

Kriz döneminde uluslararası piyasalarda yaşanan petrol fiyatlarındaki düşüşler, Rusya’nın ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak 2009 yılının son aylarında artan petrol fiyatları Rusya’nın ihracat fazlası vermesinde etkili olmuştur. 2009 yılında gerçekleşen % 8,8 oranındaki enflasyon artışı geçmiş yıllara kıyasla en düşük seviyede gerçekleşmiştir.

Mali ve parasal büyük destek paketleri Çin ekonomisini kriz boyunca ayakta tutmuştur. Son yıllarda Çin ihracatı GSYH büyüme oranlarına ciddi katkılar yapmıştır. Finansal küresel kriz ve küresel talebin azalması Çin’in ihracat ve ithalat rakamlarında ciddi düşüşlere neden olmuştur. Bununla birlikte ihracat azalışlarına bağlı olarak Çin’in reel ekonomisi küresel krizden etkilenmesine rağmen, 2009 yılında GSYH % 8,7 oranında büyümüştür. Alınan kriz tedbirleri özellikle iç tüketimin artmasıyla büyümeye katkı sağlamıştır. Bunun dışında altyapı yatırımlarına yönelik canlandırma paketleri, otomobil ve elektronik eşyalardaki tüketim vergileri indirimleri ve düşük fiyatlar ekonomik büyümenin itici gücü olmuştur.

Bunun yanında para ve kredi kolaylıklarına dönük parasal teşvik paketiyle politika oranları ve rezerv oranları düşürülmüş, kredi sınırlamalarına kolaylıklar getirilmiştir. Bu teşvikler sayesinde 2009 yılının ilk döneminde kredi artışları oldukça yükselmiştir. Mali teşviklerle birlikte (4 trilyon yuan-586 milyar \$) vergi oranları düşürülmüş, fakir ve işsizlere para yardımı yapılmış, devlet harcamaları artırılmıştır. Küresel krizden en az etkilenen ülkelerin başında gelen Çin ekonomisi-

nin en önemli sorunu 2009 yılının son aylarında daha da artan enflasyon oranları olmuştur. Krize karşı alınan tedbirlerle birlikte uygulanan gevşek para ve maliye politikaları Çin'deki enflasyonun artış eğilimine girmesinde büyük rol oynamıştır. Artan ihracat miktarları nedeniyle döviz rezervlerinin ve para arzının artması, enflasyon üzerindeki olumsuz etkiler yapmıştır. Çin hükümeti aşırı artan fiyat artışlarını önlemek için kredi ve yatırımlara yönelik önlemler alınacağını belirtmiştir. Çin Merkez Bankası enflasyonu düşürmek için sıkı para politikası uygulamasına geçmiştir.

Doğu Asya ülke grubu için ise, işsizlik oranı bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak 2009 yılı için % 4,4 olarak hesaplanmış ve bu oran tüm ülke grupları içerisinde en düşük işsizlik oranı olmuştur. Bunun yanı sıra, ekonomik açıdan gelişmekte olan ülkelerden oluşan Latin Amerika ülkelerinde 2009 yılı itibariyle işsizlik oranı % 8,2 olarak tahmin edilmiştir.

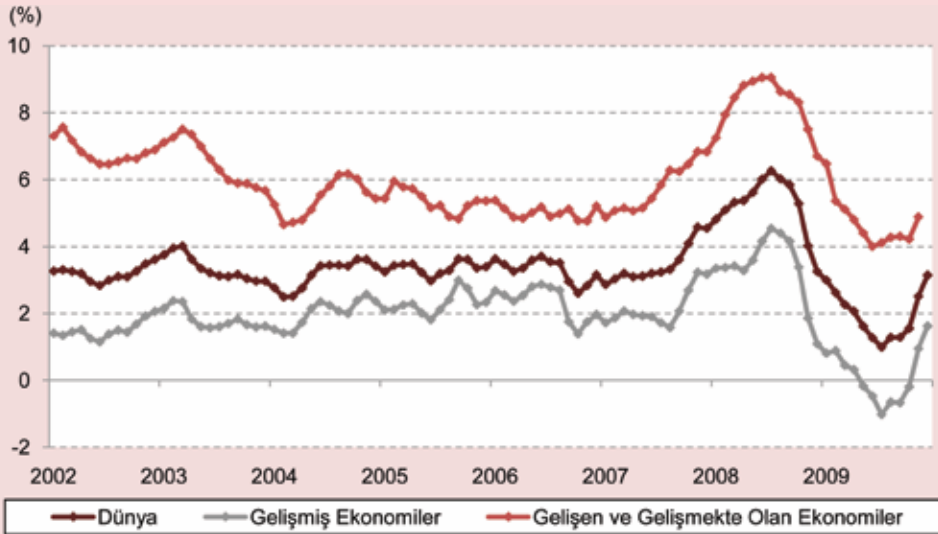
2010 yılında, gelişmekte olan birçok piyasada üretimin yüksek seviyelerde artması sayesinde düzelmelerin görüleceği ve mal ihraç eden ülkelerin, fiyatlardaki artışlar doğrultusunda kâr edeceği belirtilmektedir. Özellikle Çin ekonomisindeki büyüme, hükümetin almış olduğu genişletici politikalar ve artan üretim doğrultusunda kararlı bir şekilde sürmektedir.

G-20 liderleri zirvesi 2008 yılının Kasım ayında kriz doruk noktasındayken yapılmıştır. Bu zirvede küresel ekonomiyi destekleme ve finansal sektörü dengede tutma konuları üzerinde durulmuş ve liderler yeni bir krizi önleyecek reformlar hakkında tartışmışlardır. Dünya genelinde üretimde ve ticaretle meydana gelen ani düşüşler nedeniyle G-20 liderleri Nisan 2009'da tekrar toplanmışlardır. Dünyanın en büyük ekonomilerinin liderleri iyileşmeyi sağlamak, finansal sistemi düzeltmek ve küresel sermaye akışını eski haline getirmek amacıyla taahhütlerde bulunmuşlardır. 2009 yılının son zirvesi Eylül ayında Pittsburg'da yapılmıştır. Liderler güçlü bir iyileşme sürecini sağlayacak politikalar, düzenlemeler ve reformlara odaklanmışlardır. Güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyümeyi sağlayan yeni bir taslak ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca liderler küresel finans sisteminin düzenleyici reformlar sayesinde geliştirilmesi ve sistemdeki anaparanın arttırılması konusunda birlikte davranma taahhüdünde bulunmuşlardır.

3. Uluslararası Mal Piyasaları

Küresel ekonomik kriz, finansal piyasalarda olduğu gibi uluslararası mal piyasalarında da önemli etkiler yaratmıştır. Krizin ilk dönemlerinde alım koşullarının değişmesi ve talepte yaşanan düşüş, mal piyasalarında stokların artması sonucunu doğurmuştur.

GRAFİK 3: TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

Kriz ile birlikte küresel ekonomik yapının bozulması talep yönlü baskıları azaltmış ve birçok mal sektöründe ani fiyat düşüşlerine neden olmuştur. Uluslararası mal piyasalarında en yüksek fiyat düşüşü metal gibi endüstri ürünlerinde yaşanmıştır. Temmuz 2008 ile Şubat 2009 dönemleri arası, enerji fiyatları ve tarım ürünleri fiyatları % 35 civarında düşerken, metal fiyatları ise % 20'den daha fazla oranda azalmıştır.

2009 yılının Mart ayında enerji ve metal ürünleri fiyatlarında artış başlarken, şeker ve pirinç gibi tarım ürünleri fiyatları ise talepteki yükseliş ve elverişsiz hava koşulları gibi nedenlerle 2009 yılının ikinci yarısında yükselmeye başlamıştır. Önümüzdeki iki yıl boyunca da, küresel gıda fiyatının iyiye gitmesi ve talebin canlanması sonucunda metal fiyatlarının kısmen artması beklenmektedir.

Dünya piyasalarında tarımsal ürün fiyatları 2008 yılında zirveye ulaşmıştır. Kriz ile beraber piyasalardaki dalgalanmalar, döviz kurlarındaki ani değişimler ve ülkelerin ihracat-ithalat ve dolaşımıyla üretim koşullarının durağan hale gelmesi ile, üreticiler arz-talep yasası çerçevesinde fiyatlarda düşüşe gitmişlerdir. 2009 yılında 2008 yılına göre % 38,5 oranındaki düşüş ile ayçiçeği yağı fiyatı en fazla düşen tarım ürünüdür. En fazla fiyat artışı ise % 45,8'lik artış ile şekerde olmuştur (Tablo 3).

TABLO 3: ULUSLARARASI PİYASALARDA SEÇİLMİŞ MALLARIN FİYATLARI

	Ölçü (1)	Fiyat			Değişim (%)		
		2007	2008	2009	2007	2008	2009
Buğday	\$/MT	255	326	223	33,1	27,7	-31,5
Mısır	\$/MT	163	223	166	34,3	36,7	-25,8
Pirinç	\$/MT	332	700	589	9,5	110,7	-15,8
Soya Fasülyesi	\$/MT	317	453	379	45,9	42,9	-16,5
Yerfıstığı	\$/MT	1.177	1.568	995	42,1	33,1	-36,6
Ayçiçek Yağı	\$/MT	673	1.694	1.042	-5,6	151,7	-38,5
Zeytinyağı	\$/MT	4.561	4.167	3.509	-16,9	-8,6	-15,8
Portakal	\$/MT	958	1.107	909	16,2	15,5	-17,9
Muz	\$/MT	677	844	848	-0,9	24,6	0,5
Şeker (Serbest Piyasa)	cts/lb	10	12	18	-32,7	25,1	45,8
Çay	cts/Kg	212	270	314	-12,3	27,2	16,5
Kahve	cts/lb	88	106	77	25,6	20,3	-27,4
Pamuk	cts/lb	63	71	63	9,0	12,8	-12,1
Yün (23 Mikron)	cts/Kg	765	709	611	41,5	-7,3	-13,8
Kauçuk	cts/lb	104	119	87	8,7	14,1	-26,5
Deri	cts/lb	72	64	45	4,7	-11,1	-30,0
Alüminyum	\$/MT	2.640	2.578	1.669	2,6	-2,3	-35,3
Bakır	\$/MT	7.132	6.963	5.165	5,9	-2,4	-25,8
Nikel	\$/MT	37.136	21.141	14.672	53,9	-43,1	-30,6
Çinko	\$/MT	3.250	1.885	1.658	-0,5	-42,0	-12,0
Doğal Gaz (Rusya)	\$/000M ³	293	473	319	-0,9	61,3	-32,6
Petrol (Spot)	\$/bbl	71	97	62	10,7	36,4	-36,3

Kaynak: IMF Primary Commodity Prices Database

(1): lb=0.4536 Kg, bbl(varil)=159 lt, MT: Metrik Ton

Ham petrol talebi 2000-2007 arasında ortalama % 1,7 oranında artarken, 2008'in dördüncü çeyreği ve 2009'un ilk çeyreği arasında yaklaşık olarak % 3 oranında yükselmiştir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), varil başına fiyatlarını 75 dolar düzeyinde tutmak için günlük üretimini yaklaşık olarak 4 milyon varile çekmiştir. Bunun sonucunda OPEC'in atıl kapasitesi günlük 6,5 milyon varil civarına yükselmiştir.

Dünya mal fiyat endeksleri incelendiğinde, 2009 yılı için fiyatların küresel krizin de etkisiyle düştüğü görülmektedir. 2008 yılına göre toplam mal fiyat endeksi % 31 oranında, gıda ve içecek ürünleri fiyatları ise % 13,1 oranında gerilemiştir (Tablo 4).

TABLO 4 : DÜNYA MAL FİYAT ENDEKSİ (2005=100)

	(ABD Doları Bazında)						
	2007	2008	2009	2009			
				1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem
	Endeks						
Toplam Mal Fiyat Endeksi	135,0	172,1	118,8	98,9	114,5	125,6	136,1
Petrol Dışı Mal Fiyat Endeksi	140,6	151,0	122,7	109,8	120,1	127,2	133,8
Gıda ve İçecek Ürünleri Fiyat Endeksi	126,9	156,5	136,0	127,6	139,6	136,9	139,9
Sanayi Girdileri Fiyat Endeksi	154,3	145,5	109,4	91,8	100,5	117,4	127,8
Tarımsal Hammadde Fiyat Endeksi	114,2	113,3	94,1	86,4	85,6	98,0	106,3
Metal Ürünleri Fiyat Endeksi	183,3	168,7	120,4	95,7	111,3	131,4	143,3
Enerji Fiyat Endeksi	131,7	184,5	116,5	92,6	111,3	124,7	137,4
Petrol Fiyat Endeksi	133,3	181,9	115,8	82,9	110,9	127,9	141,5
	Bir Önceki Yıla/Döneme Göre Değişim (%)						
Toplam Mal Fiyat Endeksi	11,8	27,5	-31,0	-15,8	15,8	9,7	8,4
Petrol Dışı Mal Fiyat Endeksi	14,1	7,4	-18,7	-6,5	9,4	5,9	5,2
Gıda ve İçecek Ürünleri Fiyat Endeksi	15,0	23,3	-13,1	2,3	9,4	-1,9	2,2
Sanayi Girdileri Fiyat Endeksi	13,2	-5,7	-24,8	-16,5	9,5	16,8	8,9
Tarımsal Hammadde Fiyat Endeksi	5,0	-0,8	-16,9	-13,7	-0,9	14,5	8,5
Metal Ürünleri Fiyat Endeksi	17,3	-8,0	-28,6	-18,2	16,3	18,1	9,1
Enerji Fiyat Endeksi	10,5	40,1	-36,9	-21,1	20,2	12,0	10,2
Petrol Fiyat Endeksi	10,6	36,5	-36,3	-21,1	33,8	15,3	10,6

Kaynak: IMF Primary Commodity Prices Database

2009 yılı dönemsel olarak incelendiğinde, endeksin tüm göstergeler bazında artış trendi gösterdiği, en yüksek artışın ikinci çeyrekte % 33,8 ile petrol fiyatlarında olduğu görülmektedir. Bu artışta doların değer kaybetmesi ve talebin yükselmesi etkili olmuştur.

IMF'nin yılsonu raporuna göre, küresel kriz sonrası toparlanmanın görüldüğü uluslararası mal piyasalarında, özellikle fiyatlardaki değişimin yüksekliği dikkat çekmektedir. Mal piyasalarında küresel kriz ile beraber yaşanan olumsuz tablonun 2010 yılında toparlanma sürecine gireceği beklenmektedir. Bunun yanı sıra, 2010 yılında petrol, altın, çelik, bakır gibi temel göstergelerde talep patlamasının yaşanacağı tahmin edilmektedir. Mal piyasaları dolardaki artışa bağlı olduğu gibi özellikle gelişmekte olan Asya ülkelerinde yaşanan toparlanma ile talebin artması bu piyasaları önemli ölçüde etkilemektedir.

A. GENEL GÖRÜNÜM

2002 yılında krizden çıkan Türkiye ekonomisi, 2003 yılından itibaren küresel ortamın da desteği ile güçlü bir büyüme dönemine girmiştir. Makroekonomik istikrarı sürekli kılacak, ekonomiyi esnek, etkin ve üretken bir yapıya kavuşturacak yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş, ihracatta ve üretimde yüksek oranlı artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır. Yapısal olarak büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türkiye ekonomisi, kriz öncesi dönemde küresel lidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşamamıştır.

2007 yılının ikinci yarısından itibaren ise ABD konut piyasasında yaşanan sorunlarla başlayan dalgalanma, 2008 yılından itibaren tüm dünya ekonomilerini etkisi altına almıştır. Gelişmiş ülkelerin finans piyasalarında ortaya çıkan ve zamanla gelişmekte olan ülkelere yayılan istikrarsızlık, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren ciddi boyutlara ulaşarak küresel ölçekte bir krize dönüşmüştür. Dünya ekonomisi 1930 krizinden sonra yaşanan en ciddi küresel krizle karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşmeyle birlikte dünyanın ekonomik ve siyasal anlamda küresel bir pazar haline gelmesi bütün sektörlerin krizden ciddi anlamda etkilenmesine yol açmıştır.

Dünya ekonomisinde bu gelişmeler yaşanırken ülkemiz de süreçten etkilenmiş ve 2009 yılı Türkiye ekonomisi için zor bir yıl olmuştur. Küresel krizin yarattığı dış finansman ihtiyacı ve talepteki daralma, mahalli seçimler dolayısıyla tutarlı bir ekonomi politikası çerçevesinin çizilemeyeşi ile birleşince Türkiye ekonomisinin görünümü hızla bozulmuştur. Bu dönemde artan belirsizlik ortamı piyasalardaki güveni zedeleyerek ekonomik birimlerin ileriye dönük beklentilerini olumsuz yönde etkilemiş, bu da yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine, ekonomik aktivitenin ciddi biçimde yavaşlamasına yol açmıştır.

Kriz, finansal kaynaklı olsa da sonuçları itibarıyla en çok reel sektörde etkileri hissedilmiştir. Ancak Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı kriz sonrasında uyguladığı yapısal reformlar, ülkenin kamu maliyesi ve bankacılık sektörü altyapısını güçlendirmiş, krizden daha sınırlı düzeyde etkilenmesini sağlamıştır.

Küresel krizin etkilerini azaltmak amacıyla hükümet bir dizi önlemler almıştır. Önlemlerin ilki vergi destekleriyle ilgilidir. Bu kapsamda Varlık Barışı uygulamasına geçilerek yurtdışındaki varlıkların yurtiçine gelmesi amaçlanmıştır. Hisse senedi kazançlarında stopaj sifıra indirilmiş, vergi borçlarının taksitlendirilmesi imkanı getirilmiş, KOBİ'lere kurumlar vergisi muafiyeti sağlanmış, otomobil, mobilya, beyaz eşya sektörlerinde ÖTV ve KDV indirimleri yapılmıştır. Alınan önlemlerin bir diğeri ise istihdam destekleridir. İstihdam destekleri içinde kısa çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin artırılması, İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetinin geliştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı hizmeti verilmesi, mevcut istihdamın üstünde ilave istihdam için prim desteği sağlanması yer almaktadır. Diğer bir önlem paketi ise yatırım destekleridir. 5084 sayılı kanunun teşviklerinden yararlanma süresi bir yıl uzatılmıştır. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve büyük ölçekli yatırımlara destek olmak amacıyla yeni bir teşvik sistemi hazırlanmıştır. Yeni teşvik sistemi dahilinde kurumlar ve gelir vergisi indirimi, sosyal güvenlik priminin işveren payının hazine tarafından karşılanması, faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası gibi destekler yer almaktadır. Bunun yanında reel sektörü desteklemek amacıyla KOBİ'lere düşük faizli kredi desteği sağlanmıştır. Firmaların Eximbank kredi kapsam ve limitleri artırılmıştır. KOBİ'lerin finansman imkanlarına daha kolay erişebilmeleri amacıyla Kredi Garanti Desteği uygulamasına başlanmıştır. AR-GE destekleri kapsamında AR-GE personeline vergi indirimi desteği sağlanmıştır.

Yeni yatırım teşvik sistemi, 2009 yılının Haziran ayında açıklanmıştır. Sistemin üç ana hedefi bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, rekabet gücünü arttıracak teknoloji ve AR-GE'si yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmak ve sektörel kümelenmeyi desteklemektir. Yeni teşvik

sisteminde tüm iller kapsama alınmış ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine göre dört bölgeye ayrılmıştır. Kullanılan teşvik araçları ise vergi indirimleri, sosyal güvenlik primi işveren payının Hazine tarafından karşılanması, faiz desteği, yatırım yeri tahsis, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyetidir.

Hükümet, 16 Eylül 2009 tarihinde küresel krizin etkilerinin sürdüğü ve dünya genelinde belirsizliklerin yaşandığı bir ortamda, Türkiye ekonomisinin yeniden güçlü ve sürdürülebilir bir büyüme sürecine girmesine yardımcı olmak amacıyla üç yıllık bir dönemi kapsayan Orta Vadeli Programı (2010-2012) açıklamıştır. Program, Türkiye ekonomisinin 2010 yılında tekrar büyüme sürecine girmesini, 2011 yılından itibaren ise büyümenin ivme kazanmasını öngörmektedir. Ayrıca mevcut uluslararası konjonktür, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yapısal reform sürecinin hızlandırılması açısından bir şans olarak görülmektedir. Orta Vadeli Programda krizden çıkış ve sonrasındaki büyüme sürecinin özel sektör öncülüğünde gerçekleştirilmesinin hedeflendiği belirtilirken, ekonomide rekabet gücünü artıracak, büyümeyi ve mali dengelerdeki iyileşmeyi kalıcı hale getirecek kapsamlı bir yapısal reform programı uygulamaya konulacağı açıklanmıştır.

Bunun yanında, mali kural uygulamasına geçilmesi, kamu cari harcamalarının öncelikli alanlara yönlendirilmesi, kamu yatırımlarında önceliklerin etkinleştirilmesi, yatırımların finansmanında kamu-özel sektör işbirliği modelinin yaygınlaştırılması, sağlık ve hizmet harcamalarının etkinleştirilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması, nitelikli insan gücü yetiştirilmesine hız verilmesi ve esnek istihdam biçimlerinin teşvik edilmesi gibi başlıca temel hedefler programda yer almaktadır.

2002 yılının son döneminden itibaren kesintisiz büyüyen Türkiye ekonomisi 2008 yılının son döneminden itibaren daralmaya başlamış, 2009 yılı ilk döneminde ekonomimiz tarihi bir oranda küçülmüştür. Kamu önlem paketlerine rağmen ikinci ve üçüncü dönemlerde küçülme hız keserek devam etmiştir. Son dönemde düşük baz etkisi ve göreceli toparlanmadan dolayı küçülme eğiliminin sona ermesiyle, teknik olarak resesyondan çıkmış ancak 2009 yılında ekonomi sekiz yıldan sonra ilk defa % 4,7 seviyesinde küçülerek kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla 8.590 dolara gerilemiştir. Orta Vadeli Planda öngörülen % 6'lık küçülmenin altında gerçekleşen ekonomik daralmayı sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerindeki düşüş etkilerken, tarım sektörü büyüme hızının arttığı tek ana sektör olmuştur.

Daralan iç ve dış talebi canlandırmak için 2009 yılı Mart ayında uygulamaya konulan KDV ve ÖTV indirimleri büyümeye olumlu katkı sağlasa da krizin ekonomi üzerindeki etkileri giderilememiştir. Yurtiçi talepteki daralmanın yansımaları olarak görülen özel tüketim ve yatırım harcamalarının büyümeye katkısı negatife dönmüş, üretimin yavaşlamasına paralel olarak stoklardaki düşüş artmış ve devletin tüketim harcamaları yükselirken yatırım harcamaları azalmıştır. Kamunun harcamaları ise, toplam yatırım harcamalarını etkilemede sınırlı kalmıştır.

İç ve dış talebin daralması ile sanayi üretiminde büyük düşüşler gerçekleşmiştir. Küresel kriz ve azalan ihracatın etkisiyle gerileyen sanayi üretim endeksi 2009 yılının Ekim ayına kadar düşmüş, Ekim ayında ise on beş aylık aradan sonra ilk kez artış göstermiş ve üretim artış oranları pozitif dönmüştür. Kasım ayında Kurban Bayramı tatili nedeniyle üretim azalmış, Aralık ayında ikinci kez % 25,3 artarak beklentilerin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Son dönemdeki bu gelişmede, talepteki kısmi toparlanmanın yanı sıra mevsimsel faktörler, işgünü sayısı ve baz yılı etkisi gibi istatistiksel faktörler etkili olmuştur. Yıllık olarak ise, sanayi üretimi 2009 yılında % 9,6 azalmıştır.

Ekonomideki talep yetersizliğini canlandırmaya yönelik alınan mali tedbirlerin etkisiyle özel tüketim talebinde önemli bir toparlanma olsa da, vergi indirimleri kapsamı dışında kalan mal gruplarına yönelik talepte ciddi bir iyileşme olmamıştır. Artan talebin büyük ölçüde stok eritme süreciyle karşılanması üretim faaliyetlerini ve kaynak kullanımını sınırlamıştır.

2009 yılında dünya ticaret hacminin büyük ölçüde küçülmesi ve özellikle ülkemizin en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ülkelerinin büyüme performansındaki bozulma ve yetersiz talep koşulları dış ticaretimizde önemli ölçüde daralmaya yol açmıştır. Ekonomik krizin finansman olanaklarını, tüketici beklentilerini, yurtiçi ve yurtdışı talebi olumsuz etkilemesiyle ihracatta 2008 yılının son aylarında başlayan düşüş eğilimi, 2009 yılı Ekim ayına kadar devam etmiştir. Yılın son çeyreğinde küresel finansal sisteme ve iktisadi faaliyete ilişkin açıklanan verilerin ülke ekonomisinde toparlanma eğiliminin sürdüğünü ve küresel krizin etkilerinin azalmaya başladığını göstermesiyle, iç ve dış talepte toparlanma eğilimleri başlamıştır. Bu gelişmeler sonrası 2009 yılı sonunda ihracat % 22,6 azalarak 102.129 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Küresel mallara olan talebin azalması, iktisadi anlamda arz-talep yasası çerçevesinde fiyatların düşmesine yol açmıştır. Enerji-emtia fiyatlarındaki düşüş ve ekonomik durgunluk nedeniyle ithalattaki daralmanın ihracattaki daralmadan yüksek oranda gerçekleşmesi cari işlemler açığında önemli oranda azalma sağlamıştır.

2009 yılı ilk döneminde toplam talepteki daralmanın beklenenden daha fazla olması, emtia fiyatlarındaki düşüş ve iç talebi canlandırıcı mali tedbirler kapsamında yapılan geçici vergi indirimleri enflasyonun gerilemesinde etkili olmuştur. Yılın ikinci döneminde iktisadi faaliyetteki yavaşlamanın enflasyon üzerindeki etkisi belirginleşmiş ve enflasyon, düşüş eğilimini yılın son dönemine kadar sürdürmüştür. Son dönemde ise petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki yükselişler ile iktisadi faaliyeti desteklemek amacıyla uygulanan geçici vergi indirimlerinin sona ermesi gibi gelişmeler de enflasyonun yükselmesinde etkili olmuştur. Böylece yılsonu itibarıyla 2008 yılında % 10,06 olan TÜFE enflasyonu, 2009 yılında 3,53 puanlık düşüşle % 6,53'e gerilemiştir.

Merkez Bankası, kriz sürecinde iktisadi faaliyet üzerinde oluşabilecek tahribatı sınırlamaya yönelik olarak 2008 yılı Kasım ayından itibaren parasal genişleme sürecini başlatmıştır. Bu süreçte bir yandan kısa vadeli faiz oranlarını aşağı çekerken, diğer yandan dengeleyici bir likidite politikası izleyerek kredi piyasasındaki tıkanıklığı gidermeyi hedeflemiştir. Böylece 2009 yılında gecelik borçlanma faiz oranlarında toplam 850 baz puan indirim yapılmıştır. 2008 yılı Aralık ayında % 15 olan faiz oranı, 2009 yılının Aralık ayında % 6,50 seviyesine düşürülmüştür.

Ülkemizde 2001 yılında yaşanan krizin ardından bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yeniden yapılandırma, sektörün yapısını büyük oranda güçlendirmiştir. Bu nedenle 2009 yılında yaşanan finansal krizden Türk bankacılık sektörü ciddi anlamda etkilenmemiştir. Ancak ekonomideki belirsizlik ortamı bankacılık sektörünün reel sektöre kredi sağlamada isteksiz davranmasına neden olmuştur. Küresel krizin etkilerinin belirginleşmeye başladığı 2008 yılının son çeyreğinde, hanehalklarının ve finansal kuruluşların risksiz varlıklara geçme eğilimi, banka mevduatlarında yüksek oranlı artışa neden olmuştur. Bu artışın yarattığı baz etkisi nedeniyle 2009 yılında banka mevduatlarındaki artış sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Kriz nedeniyle yatırım eğilimi ve kredi talebinin düşmesinin yanında büyüyen piyasa riskleri mevduatın krediye dönüşümünü azaltmıştır.

2009 yılının son çeyreğinden itibaren küresel likidite koşullarının ve risk algulamalarının iyileşmeye başlamasıyla kredi koşullarındaki sıkılık, azalma eğilimine girmiştir. Bu dönemde kredi talebi canlanmaya başlamış, özellikle ticari kredilerde hızlı bir artış eğilimi başlamıştır. Ancak finansal piyasalarda güvenin tekrar sağlanması, iflas riskinin azalması, deflasyon korkusunun yenilmesi ve en önemlisi kredi mekanizmasının tekrar çalışmaya başlaması zaman alacaktır.

Küresel kriz bütün ülkelerin kamu dengelerinde ciddi bozulmalara neden olmuştur. Krize karşı uygulamaya konulan mali tedbirler ülkelerin bütçe açıklarının yükselmesine, mali yapılarının bozulmasına yol açmıştır. Ülkemizde de özellikle 2009 yılında derinleşen kriz, mali alanın bir kısmının ekonomideki sorunların çözülmesine yönelik olarak kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Ekonomideki daralmadan dolayı vergi gelirlerinin azalması, buna karşın harcamaların yavaşlayan büyüme ve mahalli seçimler dolayısıyla artması bütçe dengelerinde ciddi anlamda bir bozulma yaratmıştır. Bunun yanında krizle mücadele kapsamında alınan birçok tedbir, mali disiplinden sapmayı hızlandırmıştır. Sıkı maliye politikası gevşetilirken, bütçe performansındaki bozulmanın nasıl telafi edileceği belirsiz kalmıştır.

2002 yılından bu yana uygulanan ekonomi politikaları, Türkiye'nin en önemli sorunların biri olan borç yükünü düşürmeyi hedeflemiştir. Bu hedefe yönelik olarak yürütülen sıkı maliye politikaları ve istikrarlı büyüme sayesinde borç yükünde büyük ölçüde gerileme sağlanmıştır. Borç stokunun vade, faiz ve döviz yapısında iyileşme olmuş, kamu borç stoku dışsal şoklara daha dayanıklı hale gelmiştir.

2008 ve 2009 yılları tüm dünyada borç yöneticileri açısından olduğu gibi Türkiye açısından da olağandışı olmuştur. Krizle mücadele kapsamında genişleyici maliye politikalarının kullanılması, yüksek oranda artan finansman ihtiyacının karşılanması sorununu ortaya çıkarmış ve kamu borç stokları hızla artmıştır. Merkezi yönetim borç stokundaki artışa karşın, kriz nedeniyle borçlanma olanaklarının daralması ve ekonomik aktivitedeki durgunluk dış borç stokunun azalmasını sağlamıştır. Dış borç stoku % 2,4 azalarak 271.140 milyon dolar olmuştur. Ancak dış borç stoku azalırken borcun vade yapısında bozulma devam etmiş, kısa vadeli borçların payı artarken, uzun vadeli borçların payı azalmıştır.

2008 yılının son çeyreğinden itibaren uluslararası kredi piyasalarında yaşanmakta olan sorunlar derinleşerek pek çok ülke piyasasında olduğu gibi ülkemizde de likidite sorunları yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle ABD doları likiditesine olan talep artmış ve bütün gelişmekte olan ülke paralarında olduğu gibi Türk Lirası da değer kaybetmeye başlamıştır. 2009 yılının ilk çeyreğinde de küresel ekonomiye ilişkin olumsuz beklentilerin artarak devam etmesiyle dolar yükselişini sürdürmüştür. Yılın ikinci yarısında ise uluslararası piyasalarda risk iştahının artmaya başlamasının gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarını artırması Türk Lirasını değer kazanmasını sağlamıştır. Türk lirasında Temmuz ayından itibaren başlayan değer kazanma eğilimi, yılsonuna kadar devam etmiştir. Ancak bu eğilim sınırlı düzeyde kalmıştır.

Son yıllarda yüksek oranlarda gerçekleşen uluslararası doğrudan sermaye girişi, 2008 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Küresel krizle birlikte, küresel piyasalarda likidite sorununun yaşanması ve bununla beraber risk algılamalarında ve beklentilerdeki kötüleşme, 2009 yılında gelişmekte olan ülkelere olan sermaye girişlerini olumsuz etkilemiştir. 2008 yılında 14.733 milyon dolar olan uluslararası doğrudan sermaye girişi 2009 yılında % 60,8 azalarak 5.775 milyon dolara gerilemiş ve ülkeden 82 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur.

Ekonomideki daralma süreci pek çok dünya ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Ülke genelinde yaşanan talep daralması sebebiyle üretimin yavaşlaması ile firmaların borçlarını ve kredilerini ödemekte zorluk çekmesi istihdam rakamlarını olumsuz yönde etkilemiştir. 2009 yılında % 14 olarak ölçülen işsizlik oranı 2008 yılındaki değerine göre yüzde 3 puanlık artış göstermiştir. İşsiz sayısı 2008 yılına göre 860 bin kişi artarak 2009 yılında 3 milyon 471 bin kişiye ulaşmıştır.

İşsizliğin nedenlerini sadece ekonomik krize bağlamak yanlış bir değerlendirme olacaktır. Birçok ülkede olduğu gibi bizim ülkemizde de sorun daha çok yapısaldir. İşgücünün toplam maliyetini düşürecek, nitelikli işgücünü ve yatırımları artıracak önlemler alınmadığı takdirde işsizliğin azaltılması zor görünmektedir.

2009 yılının ikinci yarısından itibaren açıklanan veriler, hem dünya hem de Türkiye ekonomisinde en kötü durumun geride kaldığına dair bir görüş birliği oluşmasını sağlamıştır. Ancak iyileşmenin şekli ve gücü konusunda belirsizlikler devam etmektedir. Buna göre küresel ekonomide hızlı bir toparlanma ile birlikte Türkiye ekonomisinin eskisi gibi yüksek büyüme oranlarına ulaşmasının kısa vadede gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Özellikle istihdamdaki toparlanmanın daha uzun zaman alması beklenmektedir.

Türkiye, mali disiplinden ödün vermeden, yeni küresel konjonktürü göz önünde bulundurarak, yapısal reformlara odaklı ve kendi kaynakları ile finanse edebileceği bir büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla yeni ekonomi politikalarını oluşturarak bir an önce uygulamaya koymalıdır.

B. MİLLİ GELİR

I. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Türkiye ekonomisi 2001 yılında gerçekleşen % 5,7'lik küçülmenin ardından uygulamaya konulan ekonomik program ve yapısal reformların etkisiyle, 2008 yılına kadar yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. Büyüme hızı, 2002 yılında % 6,2, 2003 yılında % 5,3, 2004 yılında % 9,4, 2005 yılında % 8,4, 2006 yılında % 6,9 ve 2007 yılında da % 4,7 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında ortaya çıkan ve gelişmekte olan ülkelere hızla yayılan küresel finansal istikrarsızlık, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel ekonomik krize dönüşmüştür. 2002 yılının ilk döneminden itibaren kesintisiz büyüyen Türkiye ekonomisinin 27 dönemdir devam eden büyüme süreci 2008 yılının son döneminde sona ermiş ve ekonomi bu dönemde % 7 küçülmüştür. 2008 yılı sonunda küresel krizin Türkiye ekonomisine yansısıyla yıllık büyüme hızı yavaşlayarak % 0,7'ye gerilemiştir.

2009 yılı, krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin derinleştiği bir yıl olmuştur. Krizin reel sektöre yansısıyla iç ve dış talep daralmış, sanayi üretiminde büyük düşüşler gerçekleşmiştir. 2002-2008 döneminde yılda ortalama % 5,9 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2009 yılında % 4,7 küçülmüştür. 2001 yılında yaşanan daralmanın ardından ilk kez 2009 yılında küçülen Türkiye ekonomisinin Orta Vadeli Programda % 6 daralacağı tahmin edilirken, gerçekleşen oran beklentilerin altında kalmıştır. 2009 yılında kişi başına GSYH değeri ise, geçen yıla göre 1.850 dolar kayıpla 8.590 dolar olarak hesaplanmıştır.

Ana sektörler göre büyüme hızlarındaki tek artış tarım sektöründe gerçekleşmiştir. 2009 yılında tarım sektörü, mevsim şartlarının elverişli olması nedeniyle % 3,6 oranında büyümüştür. Ancak tarımın milli gelir içindeki payı düşük olduğu için büyümeye katkısı fazla olmamıştır. Milli gelir içinde en büyük ağırlığa sahip olan ve büyümenin lokomotifini sayılan sanayi ve hizmetler sektörlerinin büyüme hızında, 2009 yılında büyük düşüşler meydana gelmiş, bu düşüşlere inşaat sektöründeki yüksek oranlı küçülme de eklenince GSYH rekor seviyede daralmıştır.

Harcamalar yönünden ise, krizin etkisiyle özel kesim sabit sermaye yatırımlarında ve özel tüketim harcamalarındaki düşüşler, GSYH'nın daralmasında etkili olurken, kamu kesimi tüketim harcamaları GSYH artışına olumlu etki yapmış, yatırımlar ise durma noktasına gelerek büyümeyi engellemiştir.

Türkiye ekonomisi ekonomik krizin etkilerinin en yoğun olduğu 2009 yılı birinci döneminde % 14,5 daralarak, 1945 yılından sonraki en yüksek küçülmeyi yaşamıştır. Ekonomik daralma hız kesmeye başlayarak yılın ikinci döneminde % 7,7, üçüncü döneminde ise % 2,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2008 yılı son döneminden itibaren dört dönem üst üste küçülen ekonomi küresel krizin etkisiyle resesyona girmiş, ardından 2009 yılının son döneminde % 6'lık büyümeyle girdiği bu resesyondan çıkmıştır. Son dönemdeki büyümede arz yönünden imalat sanayiindeki artış etkili olurken, talep yönünden ise özel kesim ve büyük ölçüde kamu kesimi tüketim harcamalarındaki artış etkili olmuştur. 2009 yılı genelinde GSYH, 1998 temel fiyatlarına göre % 4,7'lik düşüşle 97.088 milyon TL'ye gerilemiştir (Tablo 5).

2009 yılında iklim koşullarının uygun olması tarım sektörünü olumlu etkilemiştir. Tarım sektörünün alt sektörlerinden tarım, avcılık ve ormancılık sektörü % 3,3 ve balıkçılık sektörü % 10,8 büyümüştür. 2007 yılında kuraklık nedeniyle küçülen toplam tarım sektörü katma değeri, 2008 yılında % 4,3 ve 2009 yılında % 3,6 büyümüştür.

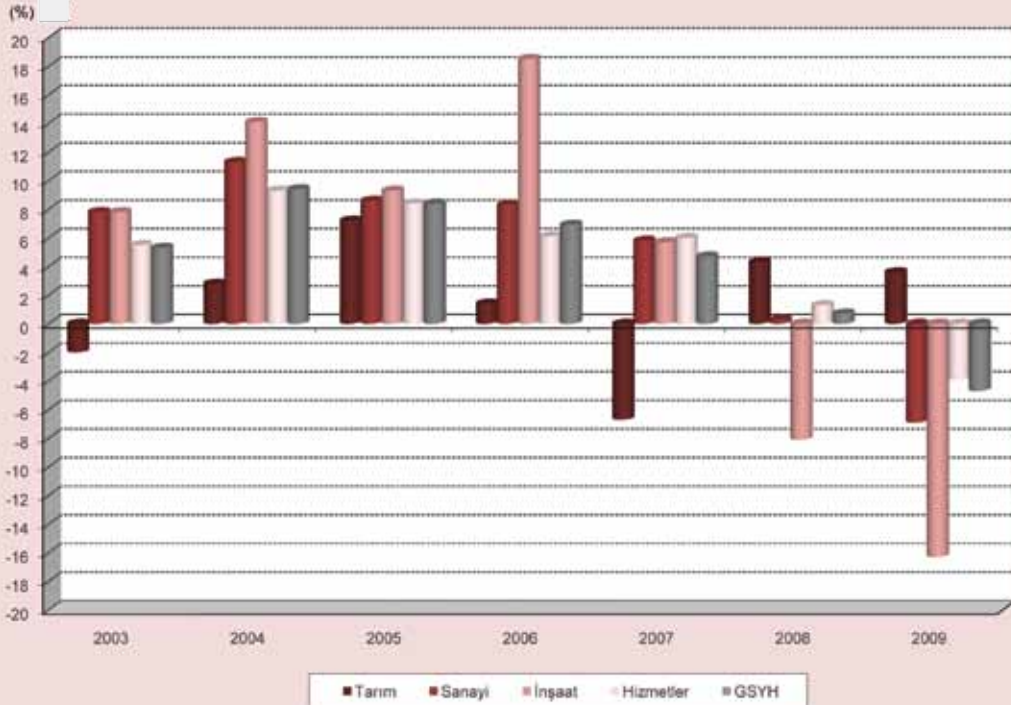
Küresel mali krizin iktisadi faaliyetleri yavaşlatması sonucu, sanayi sektörü alt dallarının tümünde büyüme hızı, bir önceki yıla göre gerilemiştir. Sanayi sektörü katma değeri, madencilik, imalat sanayi ve enerji sektörleri katma değerindeki gerilemeye bağlı olarak 7,2 puanlık düşüşle % 6,9 düzeyinde daralmıştır. Madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değeri % 6,7, imalat sanayi sektörü katma değeri % 7,2 ve enerji sektörü katma değeri % 3,5 azalmıştır.

TABLO 5: SABİT FİYATLARLA GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

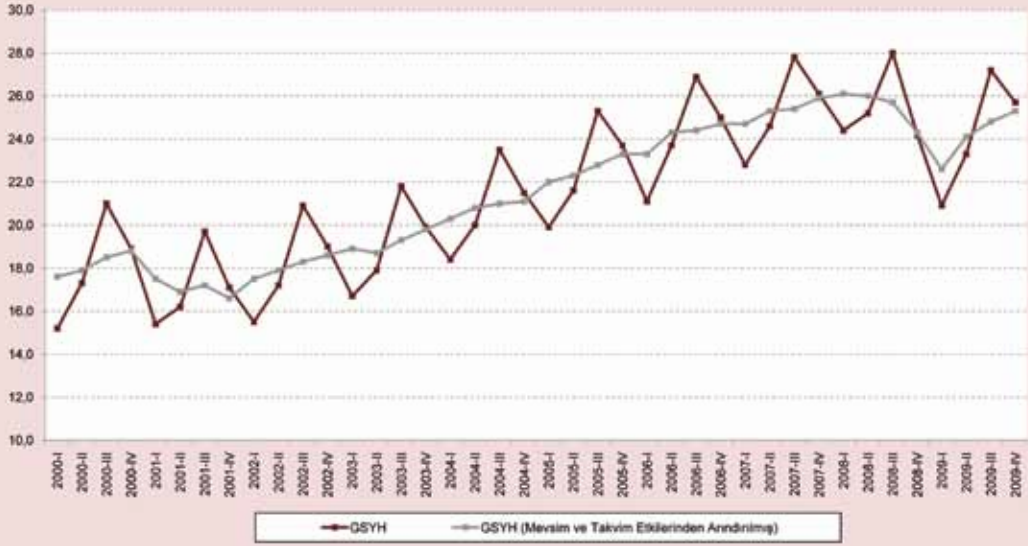
(İktisadi Faaliyet Kollarına ve 1998 Temel Fiyatlarına Göre)

İktisadi Faaliyet Kolları	Değer (BinTL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Tarım, Avcılık ve Ormanlık	8.736.944	9.141.424	9.446.469	8,6	9,0	9,7	4,6	3,3
Balıkçılık	309.779	292.126	323.802	0,3	0,3	0,3	-5,7	10,8
Madencilik ve Taşocakçılığı	771.983	813.954	759.220	0,8	0,8	0,8	5,4	-6,7
İmalat Sanayi	24.326.791	24.290.306	22.537.090	24,0	23,8	23,2	-0,1	-7,2
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	2.031.737	2.107.391	2.033.272	2,0	2,1	2,1	3,7	-3,5
İnşaat	6.573.647	6.040.811	5.058.491	6,5	5,9	5,2	-8,1	-16,3
Toptan ve Perakende Ticaret	13.436.516	13.237.437	11.859.848	13,3	13,0	12,2	-1,5	-10,4
Oteller ve Lokantalar	1.921.011	1.882.737	1.956.950	1,9	1,8	2,0	-2,0	3,9
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	14.811.164	15.026.108	13.952.800	14,6	14,7	14,4	1,5	-7,1
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	9.906.091	10.803.084	11.723.776	9,8	10,6	12,1	9,1	8,5
Konut Sahipliği	4.779.268	4.889.749	5.091.366	4,7	4,8	5,2	2,3	4,1
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	3.256.471	3.473.201	3.628.012	3,2	3,4	3,7	6,7	4,5
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	3.097.712	3.108.369	3.197.580	3,1	3,0	3,3	0,3	2,9
Eğitim	1.983.797	2.007.025	2.047.904	2,0	2,0	2,1	1,2	2,0
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	1.190.962	1.230.213	1.269.043	1,2	1,2	1,3	3,3	3,2
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	1.583.443	1.611.295	1.592.779	1,6	1,6	1,6	1,8	-1,1
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkları	147.480	155.676	159.289	0,1	0,2	0,2	5,6	2,3
Sektörler Toplamı	98.864.796	100.110.905	96.637.694	97,6	98,2	99,5	1,3	-3,5
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	6.245.647	6.773.149	7.429.415	6,2	6,6	7,7	8,4	9,7
Vergi-Sübvansiyon	8.635.476	8.583.974	7.879.382	8,5	8,4	8,1	-0,6	-8,2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	101.254.625	101.921.730	97.087.661	100,0	100,0	100,0	0,7	-4,7

Kaynak: TÜİK

GRAFİK 4: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA BÜYÜME HIZLARI (1998 Temel Fiyatlarına Göre)

GRAFİK 5: SABİT FİYATLARLA GSYH (Milyar TL)

İnşaat sektörü katma değeri 2008 yılında % 8,1 azalırken, talep daralmasına bağlı olarak 2009 yılında % 16,3 oranında küçülmüş ve en yüksek gerileme görülen sektör olmuştur.

2009 yılında büyüme bakımından sanayi ve inşaat sektörlerinde olduğu gibi hizmetler sektöründe de olumsuz bir yıl yaşanmıştır. Hizmetler sektörü katma değer artış hızı 5,2 puanlık düşüşle % 3,9'a gerilemiştir. Ticaret sektörü katma değeri 2009 yılında % 10,4, ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörü katma değeri % 7,1 ve diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri % 1,1 küçülmüştür. 2009 yılında bu sektörlerin yanı sıra gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri, sağlık işleri ve sosyal hizmetler ile eviçi personel çalıştıran hanehalkları alt sektörlerinin katma değer artış hızlarında yavaşlama yaşanmıştır. Oteller ve lokantalar, konut sahipliği, kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik ile eğitim sektörlerinin katma değer artış hızında yükseliş kaydedilmiştir. Sektörel bazda en yüksek büyüme ise % 8,5 ile mali aracı kuruluşların faaliyetlerinde gerçekleşmiştir.

2009 yılında GSYH, cari fiyatlarla % 0,4 büyüyerek 953.974 milyon TL olmuştur. Bunun 78.398 milyon TL'lik kısmı tarım, 179.741 milyon TL'lik kısmı sanayi, 36.594 milyon TL'lik kısmı inşaat, 659.241 milyon TL'lik kısmı da hizmetler sektörü tarafından sağlanmıştır (Tablo 6).

2009 yılındaki GSYH büyümesine, tarım sektörü 0,3 puan artı katkı yapmıştır. Ekonomik krizde sanayinin temelini oluşturan imalat sanayi 1,7 puanlık katkıyla küçülmede en büyük rolü oynamıştır. Onu 1,4 puan ile toptan ve perakende ticaret, 1,1 puan ile ulaştırma, depolama ve haberleşme ve 1 puan ile inşaat sektörü izlemiştir. Böylece dört ana sektörün toplam küçülmeye katkısı 5,1 puan ile fiili küçülmeden daha büyük olmuştur. Mali aracı kuruluşlar ise 0,9 puan ile büyümeye en fazla katkı yapan sektör olmuştur (Tablo 7).

TABLO 6: CARİ FİYATLARLA GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

İktisadi Faaliyet Kolları	(İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Temel Fiyatlarla)							
	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	62.567.776	70.741.993	76.410.051	7,4	7,4	8,0	13,1	8,0
Balıkçılık	1.763.941	1.532.592	1.987.786	0,2	0,2	0,2	-13,1	29,7
Madencilik ve Taşocakçılığı	10.530.738	13.458.457	14.235.361	1,2	1,4	1,5	27,8	5,8
İmalat Sanayi	141.853.309	153.721.455	142.704.498	16,8	16,2	15,0	8,4	-7,2
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	16.117.886	20.637.525	22.800.876	1,9	2,2	2,4	28,0	10,5
İnşaat	41.013.267	44.657.644	36.594.333	4,9	4,7	3,8	8,9	-18,1
Toptan ve Perakende Ticaret	103.129.169	116.297.110	102.516.193	12,2	12,2	10,7	12,8	-11,8
Oteller ve Lokantalar	19.074.202	21.034.516	23.771.054	2,3	2,2	2,5	10,3	13,0
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	117.583.068	135.030.193	127.027.822	13,9	14,2	13,3	14,8	-5,9
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	27.392.508	33.036.646	44.292.185	3,2	3,5	4,6	20,6	34,1
Konut Sahipliği	91.070.060	106.137.796	120.329.347	10,8	11,2	12,6	16,5	13,4
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	34.598.696	40.670.633	45.196.465	4,1	4,3	4,7	17,5	11,1
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	32.998.021	36.436.682	41.356.310	3,9	3,8	4,3	10,4	13,5
Eğitim	24.633.641	27.878.075	31.819.140	2,9	2,9	3,3	13,2	14,1
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	13.910.296	15.577.687	16.453.065	1,6	1,6	1,7	12,0	5,6
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	14.653.776	16.030.765	16.521.928	1,7	1,7	1,7	9,4	3,1
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkları	1.494.186	1.705.443	1.848.554	0,2	0,2	0,2	14,1	8,4
Sektörler Toplamı	754.384.542	854.585.214	865.864.969	89,5	89,9	90,8	13,3	1,3
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	12.928.697	14.927.534	21.708.092	1,5	1,6	2,3	15,5	45,4
Vergi-Sübvansiyon	101.722.577	110.876.571	109.816.985	12,1	11,7	11,5	9,0	-1,0
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	843.178.421	950.534.251	953.973.862	100,0	100,0	100,0	12,7	0,4

Kaynak: TÜİK

TABLO 7: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA SEKTÖR KATKILARI

(İktisadi Faaliyet Kollarına ve 1998 Temel Fiyatlarına Göre, Puan)			
İktisadi Faaliyet Kolları	2007	2008	2009
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	-0,68	0,40	0,30
Balıkçılık	0,00	-0,02	0,03
Madencilik ve Taşocakçılığı	0,06	0,04	-0,05
İmalat Sanayi	1,34	-0,04	-1,72
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	0,13	0,07	-0,07
İnşaat	0,36	-0,53	-0,96
Toptan ve Perakende Ticaret	0,75	-0,20	-1,35
Oteller ve Lokantalar	0,04	-0,04	0,07
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1,01	0,21	-1,05
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	0,91	0,89	0,90
Konut Sahipliği	0,10	0,11	0,20
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	0,41	0,21	0,15
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	0,04	0,01	0,09
Eğitim	0,09	0,02	0,04
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	0,02	0,04	0,04
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	0,08	0,03	-0,02
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkları	0,02	0,01	0,00
Sektörler Toplamı	4,71	1,23	-3,41
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	0,53	0,52	0,64
Vergi-Sübvansiyon	0,50	-0,05	-0,69
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	4,67	0,66	-4,74

Kaynak: TÜİK

2009 yılı gayri safi yurtiçi hasılası içinde tarım sektörünün payı bir önceki yıla göre 0,6 puan artarak % 8,2'ye, hizmetler sektörünün payı 1,2 puan artarak % 69,1'e yükselirken, sanayi sektörünün payı 1 puan azalarak % 18,8'e, inşaat sektörünün payı ise 0,9 puan azalarak % 3,8'e gerilemiştir (Tablo 8).

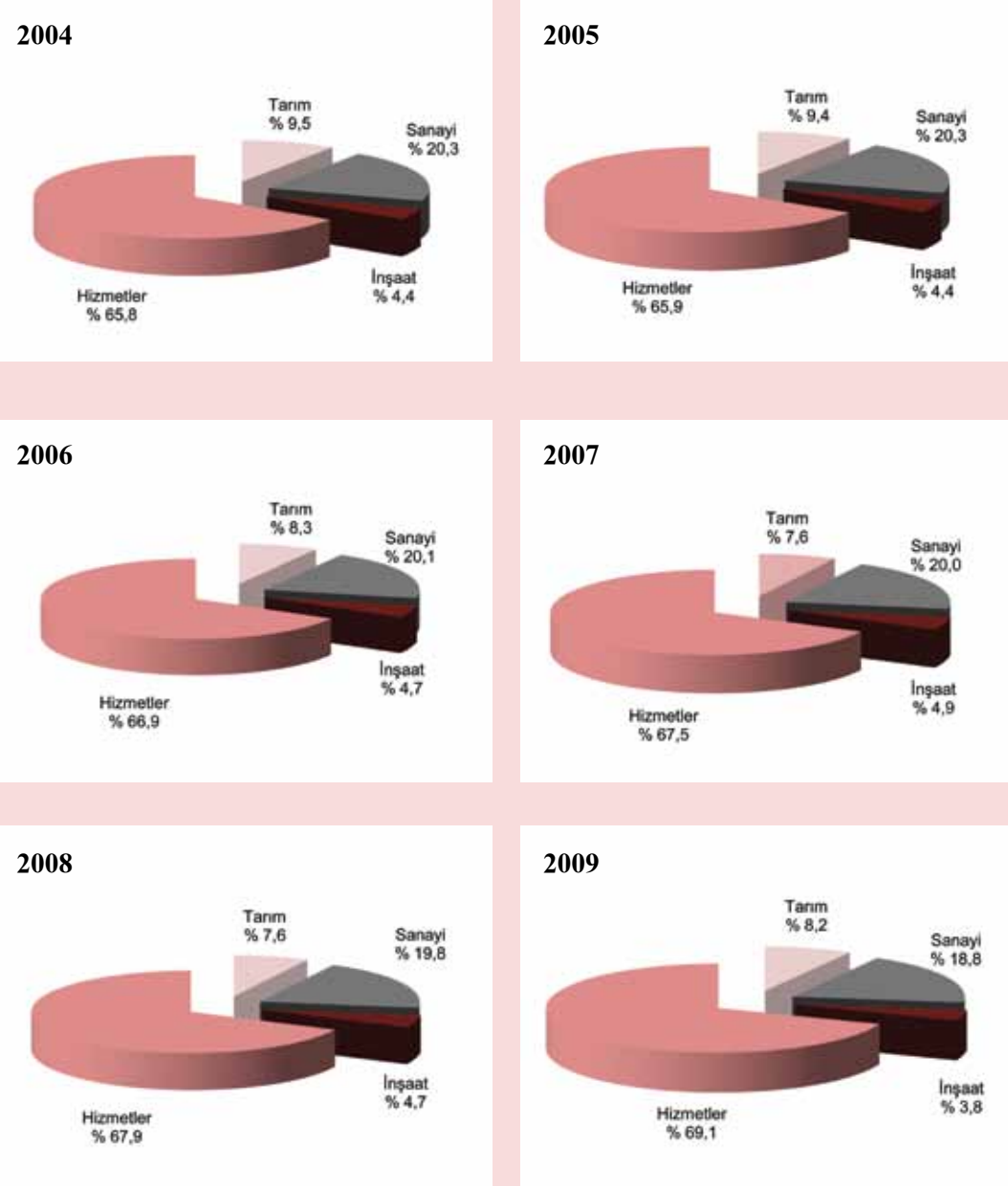
TABLO 8: SEKTÖRLERİN GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA İÇİNDEKİ PAYLARI

(Cari Fiyatlarla, %)							
Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım	9,9	9,5	9,4	8,3	7,6	7,6	8,2
Sanayi	20,9	20,3	20,3	20,1	20,0	19,8	18,8
İnşaat	4,0	4,4	4,4	4,7	4,9	4,7	3,8
Hizmetler (1)	65,1	65,8	65,9	66,9	67,5	67,9	69,1
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

(1): Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri ve vergi-sübvansiyonlar hizmetlere dahil edilmiştir.

GRAFİK 6: GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILANIN SEKTÖREL DAĞILIMI
(Temel Fiyatlarla)

2009 yılında kamu tüketim harcamaları % 7,8 artarken, GSYH'nin en büyük bileşeni olan yerleşik hanehalklarının tüketim harcamaları % 2,3 azalmıştır. Böylece toplam tüketim harcamalarında % 1 oranında düşüş olmuştur (Tablo 9).

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları, makine-teçhizat yatırımlarındaki % 16,8'lik düşüşün ve inşaat yatırımlarındaki % 2,4'lük artışın etkisiyle % 2,2 küçülürken, özel sektör sabit sermaye yatırımları, makine-teçhizat yatırımlarındaki % 22,6'lık ve inşaat yatırımlarındaki % 21,8'lik azalmanın etkisiyle % 22,3 küçülmüş, böylece toplam sabit sermaye yatırımlarında % 19,2 düşüş meydana gelmiştir.

TABLO 9: HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

Harcama Bileşenleri	(1998 Fiyatlarıyla)							
	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	101.254.625	101.921.730	97.087.661	100,0	100,0	100,0	0,7	-4,7
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	70.421.398	70.198.486	68.575.820	69,5	68,9	70,6	-0,3	-2,3
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	74.106.803	73.800.315	72.331.573	73,2	72,4	74,5	-0,4	-2,0
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	4.232.799	4.084.770	4.433.025	4,2	4,0	4,6	-3,5	8,5
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	547.394	482.942	677.272	0,5	0,5	0,7	-11,8	40,2
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	10.127.098	10.304.175	11.111.079	10,0	10,1	11,4	1,7	7,8
Maaş, Ücret	5.060.735	5.042.711	5.112.949	5,0	4,9	5,3	-0,4	1,4
Mal ve Hizmet Alımları	5.066.363	5.261.464	5.998.130	5,0	5,2	6,2	3,9	14,0
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	25.480.808	23.912.294	19.332.337	25,2	23,5	19,9	-6,2	-19,2
Kamu Sektörü	3.352.767	3.780.105	3.695.215	3,3	3,7	3,8	12,7	-2,2
Makine-Teçhizat	758.550	910.781	758.061	0,7	0,9	0,8	20,1	-16,8
İnşaat	2.594.217	2.869.324	2.937.154	2,6	2,8	3,0	10,6	2,4
Özel Sektör	22.128.041	20.132.189	15.637.122	21,9	19,8	16,1	-9,0	-22,3
Makine-Teçhizat	13.831.164	12.862.368	9.952.243	13,7	12,6	10,3	-7,0	-22,6
İnşaat	8.296.877	7.269.820	5.684.879	8,2	7,1	5,9	-12,4	-21,8
Stok Değişimleri (1)	-135.869	217.211	-1.951.467	-0,1	0,2	-2,0	-	-
Mal ve Hizmet İhracatı	25.275.168	25.968.236	24.564.456	25,0	25,5	25,3	2,7	-5,4
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	29.913.978	28.678.672	24.544.564	29,5	28,1	25,3	-4,1	-14,4

Kaynak: TÜİK

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistiki hatayı da içermektedir.

2009 yılında toplam tüketim harcamalarının GSYH'ye oranı bir önceki yıla göre 3,6 puanlık artışla % 86,3'e yükselirken, sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı 3,1 puanlık düşüşle % 16,8'e gerilemiştir (Tablo 10).

TABLO 10: HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

Harcama Bileşenleri	(Cari Fiyatlarla)							
	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	843.178.421	950.534.251	953.973.862	100,0	100,0	100,0	12,7	0,4
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	601.238.607	663.944.252	683.298.099	71,3	69,8	71,6	10,4	2,9
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	628.733.500	695.619.985	716.785.515	74,6	73,2	75,1	10,6	3,0
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	31.742.044	36.241.015	39.899.031	3,8	3,8	4,2	14,2	10,1
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	4.247.151	4.565.282	6.411.615	0,5	0,5	0,7	7,5	40,4
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	107.815.962	121.681.099	140.178.311	12,8	12,8	14,7	12,9	15,2
Maaş, Ücret	59.601.255	66.986.764	75.915.112	7,1	7,0	8,0	12,4	13,3
Mal ve Hizmet Alımları	48.214.707	54.694.335	64.263.198	5,7	5,8	6,7	13,4	17,5
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	180.598.317	189.094.334	160.613.451	21,4	19,9	16,8	4,7	-15,1
Kamu Sektörü	28.674.618	36.725.067	34.781.625	3,4	3,9	3,6	28,1	-5,3
Makine-Teçhizat	4.969.576	6.653.631	5.969.623	0,6	0,7	0,6	33,9	-10,3
İnşaat	23.705.042	30.071.436	28.812.002	2,8	3,2	3,0	26,9	-4,2
Özel Sektör	151.923.699	152.369.267	125.831.826	18,0	16,0	13,2	0,3	-17,4
Makine-Teçhizat	92.966.790	92.147.661	80.617.099	11,0	9,7	8,5	-0,9	-12,5
İnşaat	58.956.909	60.221.606	45.214.727	7,0	6,3	4,7	2,1	-24,9
Stok Değişmeleri (1)	-2.961.137	17.949.462	-18.942.423	-0,4	1,9	-2,0	-	-
Mal ve Hizmet İhracatı	188.224.755	227.252.949	221.030.700	22,3	23,9	23,2	20,7	-2,7
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	231.738.081	269.387.845	232.204.275	27,5	28,3	24,3	16,2	-13,8

Kaynak: TÜİK

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistikî hatayı da içermektedir.

Harcamalar yöntemiyle GSYH büyümesine, yerleşik hanehalklarının tüketimi (özel tüketim) ve devletin nihai tüketim harcamaları (kamu tüketimi) 0,8 puan, kamu sektörü gayri safi sabit sermaye oluşumu (kamu yatırımları) 0,1 puan, özel sektör gayri safi sabit sermaye oluşumu (özel yatırım) 4,4 puan negatif katkı yapmıştır. Yılın ilk iki döneminde krizin etkisiyle talep stoklardan karşılanmıştır. Bu stokların erimesinde özellikle iç talebi canlandırmaya yönelik otomotiv, beyaz eşya, mobilya ve elektronikteki ÖTV ve KDV indirimlerinin etkisi olmuştur. Üçüncü dönemde, stokları azalan sanayici üretime geçmiş ve büyümeye pozitif katkı yapacak stok artışı gerçekleşmiştir. İhracat 1,4 puan negatif katkı yaparken, ithalatın katkısı pozitif olarak 4,1 puan olmuştur. Böylece net ihracat büyümeyi 5.5 puanlık katkı ile negatif yönde etkilemiştir (Tablo 11).

TABLO 11: HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILAYA KATKILAR

Harcama Bileşenleri	(1998 Fiyatlarıyla, Puan)		
	2007	2008	2009
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4,67	0,66	-4,74
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	3,80	-0,22	-1,59
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	3,43	-0,30	-1,44
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	-0,33	-0,15	0,34
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	0,04	-0,06	0,19
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	0,64	0,17	0,79
Maaş, Ücret	0,06	-0,02	0,07
Mal ve Hizmet Alımları	0,59	0,19	0,72
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	0,79	-1,55	-4,49
Kamu Sektörü	0,20	0,42	-0,08
Makine-Teçhizat	0,09	0,15	-0,15
İnşaat	0,12	0,27	0,07
Özel Sektör	0,59	-1,97	-4,41
Makine-Teçhizat	0,09	-0,96	-2,86
İnşaat	0,50	-1,01	-1,56
Stok Değişimleri	0,65	0,35	-2,13
Mal ve Hizmet İhracatı	1,77	0,68	-1,38
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	2,98	-1,22	-4,06

Kaynak: TÜİK

Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla, cari fiyatlarla 2009 yılında % 17,7 azalarak 8.590 dolara, Türk Lirası cinsinden % 0,8 azalarak 13.269 TL'ye gerilemiştir. Sabit fiyatlarla ise kişi başına GSYH % 5,8'lik düşüşle 1.350 TL'ye gerilemiştir (Tablo 12).

TABLO 12: KİŞİ BAŞINA GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

Yıllar	Yıl Ortası Nüfus (1) Bin	Cari Fiyatlarla			Sabit (1998) Fiyatlarla		
		Türk Lirası TL	Değişim %	ABD Doları \$	Değişim %	Türk Lirası TL	Değişim %
2001	65.135	3.688	42,2	3.020	-16,9	1.049	-7,0
2002	66.009	5.310	44,0	3.492	15,6	1.099	4,8
2003	66.873	6.801	28,1	4.559	30,6	1.142	3,9
2004	67.734	8.253	21,4	5.764	26,4	1.233	8,0
2005	68.582	9.462	14,6	7.021	21,8	1.320	7,1
2006	69.421	10.925	15,5	7.583	8,0	1.394	5,6
2007	70.256	12.002	9,9	9.234	21,8	1.441	3,4
2008	71.079	13.373	11,4	10.440	13,1	1.434	-0,5
2009	71.897	13.269	-0,8	8.590	-17,7	1.350	-5,8

Kaynak: TÜİK

(1) 2008 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre nüfus tahminleri

2. Sektörel Gelişmeler

a. Tarım

Uygun iklim koşullarına bağlı olarak üretimde yaşanan artışlardan dolayı tarım sektörü katma değeri, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 1,4, ikinci üç aylık döneminde % 6,5, üçüncü üç aylık dönemde % 3,6 ve dördüncü üç aylık dönemde % 2,2 artış göstermiştir. Böylece 2009 yılında tarım sektörü katma değerinde % 3,6'lık büyüme meydana gelmiştir.

TABLO 13: TAHILLAR VE DİĞER BİTKİSEL ÜRÜNLERİN ÜRETİM MİKTARLARI (1)

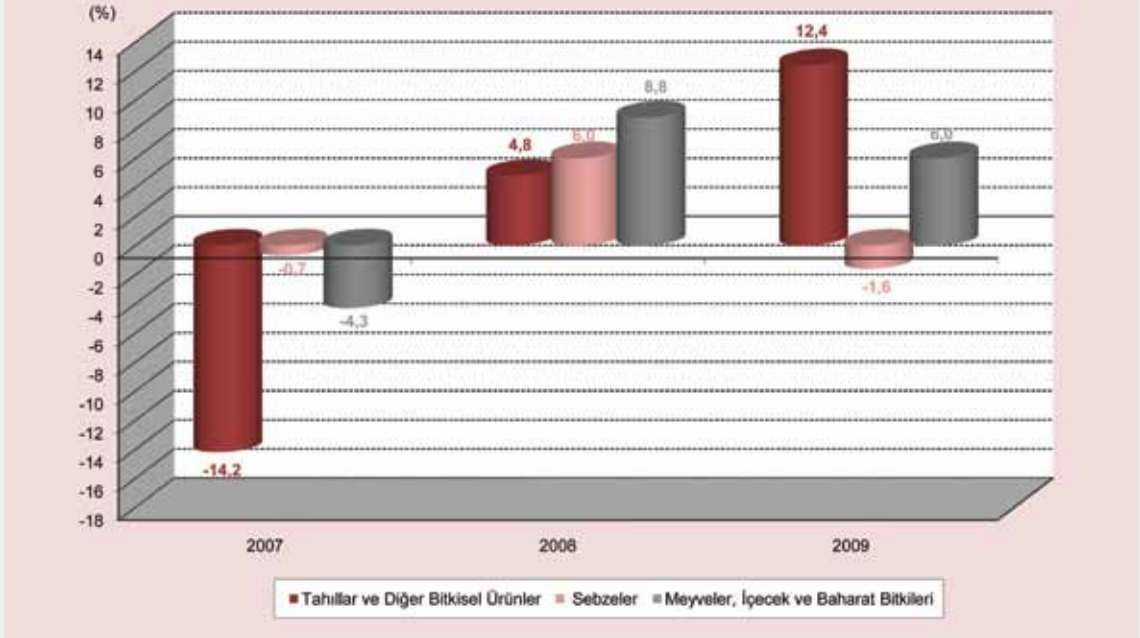
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	Üretim				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Tahıllar	34.642.986	29.256.990	29.287.281	33.577.151	-15,5	0,1	14,6
Buğday	20.010.000	17.234.000	17.782.000	20.600.000	-13,9	3,2	15,8
Arpa	9.551.000	7.306.800	5.923.000	7.300.000	-23,5	-18,9	23,2
Mısır (Dane)	3.811.000	3.535.000	4.274.000	4.250.000	-7,2	20,9	-0,6
Çeltik	696.000	648.000	753.325	750.000	-6,9	16,3	-0,4
Diğer	574.986	533.190	554.956	677.151	-7,3	4,1	22,0
Patates, Kuru Baklagiller, Yenilebilir Kök ve Yumrular	5.828.124	5.511.082	5.080.662	5.527.685	-5,4	-7,8	8,8
Patates	4.366.180	4.227.726	4.196.522	4.397.711	-3,2	-0,7	4,8
Nohut	551.746	505.366	518.026	562.564	-8,4	2,5	8,6
Mercimek (Kırmızı)	580.298	508.378	106.361	275.050	-12,4	-79,1	158,6
Fasulye (Kuru)	195.970	154.243	154.630	181.205	-21,3	0,3	17,2
Tatlı patates	31.125	18.481	28.646	27.728	-40,6	55,0	-3,2
Mercimek (Yeşil)	42.326	26.803	24.827	27.131	-36,7	-7,4	9,3
Diğer	60.479	70.085	51.650	56.296	15,9	-26,3	9,0
Yağlı Tohumlar	1.312.593	1.031.552	1.233.992	1.374.844	-21,4	19,6	11,4
Ayçiçeği	1.118.000	854.407	992.000	1.057.125	-23,6	16,1	6,6
Kolza (Kanola)	12.615	28.727	83.965	113.886	127,7	192,3	35,6
Yerfıstığı	77.454	86.409	85.274	90.081	11,6	-1,3	5,6
Soya	47.300	30.666	34.461	38.442	-35,2	12,4	11,6
Haşhaş (Tohum)	30.187	8.981	10.834	34.194	-70,2	20,6	215,6
Diğer	27.037	22.362	27.458	41.116	-17,3	22,8	49,7
Tütün	98.137	74.584	93.403	85.000	-24,0	25,2	-9,0
Şeker pancarı	14.452.162	12.414.715	15.488.332	17.274.674	-14,1	24,8	11,5
Diğer Yem Bitkileri (Tahıl Samanı ve Kabuklar Hariç)	158.771	151.611	157.541	145.628	-4,5	3,9	-7,6
Hayvan Pancarı	158.771	151.611	157.541	145.628	-4,5	3,9	-7,6
Tekstilde Kullanılan Ham Bitkiler	2.550.068	2.275.044	1.820.022	1.725.005	-10,8	-20,0	-5,2
Pamuk (Kütü)	2.550.000	2.275.000	1.820.000	1.725.000	-10,8	-20,0	-5,2
Diğer	68	44	22	5	-35,3	-50,0	-77,3
Parfümeri, Eczacılık ve Benzeri Alanlarda Kullanılan Bitkiler, Hayvan Yemi Bitkilerinin Tohumları	204.831	100.556	116.667	168.997	-50,9	16,0	44,9
Fiğ	175.522	90.568	104.974	135.892	-48,4	15,9	29,5
Haşhaş (Kapsül)	27.443	8.164	9.849	31.086	-70,3	20,6	215,6
Diğer	1.866	1.824	1.844	2.019	-2,3	1,1	9,5
Toplam	59.247.672	50.816.134	53.277.900	59.878.984	-14,2	4,8	12,4

Kaynak: TÜİK

(1): 2009 yılı değerlerine göre sıralanmıştır.

Küresel iklim sisteminin değişimiyle ortaya çıkan kuraklık sonucunda 2007 yılında bitkisel üretimde büyük düşüşler meydana gelirken, 2008 yılında tahıl, sebze ve meyve üretim miktarlarında artışlar gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise, iklim koşullarının genel olarak daha iyi olması sebebiyle tahıl ve meyve üretim miktarlarında artışlar olurken, sebze ürünleri miktarında düşüş görülmüştür.

GRAFİK 7: BİTKİSEL ÜRETİM DEĞİŞİM ORANLARI

2009 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı % 12,4 artış göstermiştir. Tahıl ürünlerinde üretim miktarı % 14,6 oranında artmıştır. Bir önceki yıla göre iklim ve yağış miktarının iyi olması ve verimin geçen yıla göre daha iyi olacağı yönünde tahmin yapılmasına bağlı olarak üretimde en fazla artış, % 23,2 ile arpa ve % 15,8 ile buğday üretiminde olmuştur. Önemli tahıl ürünlerinden mısır ve çeltik üretimi hemen hemen aynı kalmış, mısır üretimi % 0,6, çeltik üretimi % 0,4 azalmıştır (Tablo 13).

Patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumruların üretim miktarı % 8,8 artmıştır. 2008 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan kuraklık kuru baklagillerin üretim miktarlarını olumsuz etkilemiştir. 2009 yılında yağışların iyi olması sebebiyle verim normale dönmüş ve seçilmiş ürünler içinde en yüksek üretim artışı % 158,6 ile kırmızı mercimek üretiminde gerçekleşirken onu, % 17,2 ile kuru fasulye üretimi izlemiştir. Tatlı patates üretiminde ise % 3,2 düşüş gerçekleşmiştir.

2009 yılında yağışların olumlu etkisiyle yağlı tohumların üretimi % 11,4 artmıştır. Seçilmiş yağlı tohumlarda en yüksek artış, ekim alanlarının ve verimliliğin artmasına bağlı olarak % 215,6 ile haşhaş (tohum) üretiminde gerçekleşmiştir. Kolza üretimi, biodizel üretimi için prim desteği verilmesi ve Tarım İl Müdürlüklerinin yaygınlaştırma çalışmaları sebebiyle % 35,6 artmıştır. Ekim alanlarının genişlemesine bağlı olarak soya üretimi % 11,6, ayçiçeği üretimi % 6,6 oranında artmıştır.

Ayrıca tütün üretimi % 9, hayvan pancarı üretimi % 7,6 azalırken, kota uygulanan şeker pancarı üretimi ise % 11,5 artmıştır. Tekstilde kullanılan ham bitkilerin en önemli bölümünü oluşturan kütlü pamuk üretimi, ekim alanlarının azalmasıyla % 5,2 düşmüştür. Parfümeri, eczacılık ve benzeri alanlarda kullanılan bitkiler, hayvan yemi bitkilerinin tohumları ise % 44,9 artış göstermiştir.

2009 yılında sebze ürünleri üretim miktarı % 1,6 düşüş göstermiştir. Yumru ve kök sebzelerin üretimi % 4,8 azalmıştır. Seçilmiş yumru ve kök sebzeler içinde yer alan kuru soğan üretiminde % 7,8, kırmızı turp üretiminde % 2,3, pırasa üretiminde % 0,5 düşüş görülürken, % 0,6 ile taze soğan ve % 0,4 ile havuç üretiminde artış olmuştur (Tablo 14).

TABLO 14: SEBZE ÜRÜNLERİ ÜRETİM MİKTARLARI (1)

Sebzeler	Üretim				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Yumur ve Kök Sebzeler	2.978.659	3.222.478	3.312.533	3.153.718	8,2	2,8	-4,8
Soğan (Kuru)	1.765.396	1.859.442	2.007.118	1.849.582	5,3	7,9	-7,8
Havuç	394.725	641.953	591.538	593.628	62,6	-7,9	0,4
Pırasa	320.091	256.397	252.286	251.120	-19,9	-1,6	-0,5
Soğan (Taze)	200.875	185.140	168.223	169.271	-7,8	-9,1	0,6
Turp (Kırmızı)	149.527	138.615	144.878	141.505	-7,3	4,5	-2,3
Diğer	148.045	140.931	148.490	148.612	-4,8	5,4	0,1
Meyvesi İçin Yetiştirilen Sebzeler	21.211.268	20.854.683	22.249.469	21.933.876	-1,7	6,7	-1,4
Domates	9.854.877	9.945.043	10.985.355	10.745.572	0,9	10,5	-2,2
Karpuz	3.805.306	3.796.680	4.002.285	3.810.205	-0,2	5,4	-4,8
Hıyar	1.799.613	1.674.580	1.682.776	1.735.010	-6,9	0,5	3,1
Kavun	1.765.605	1.661.130	1.749.935	1.679.191	-5,9	5,3	-4,0
Patlıcan	924.165	863.737	813.686	816.134	-6,5	-5,8	0,3
Biber (Sivri)	775.577	727.190	734.596	752.692	-6,2	1,0	2,5
Biber (Salçalık)	673.981	674.788	690.531	700.038	0,1	2,3	1,4
Fasulye	563.763	519.968	563.056	603.653	-7,8	8,3	7,2
Biber (Dolmalık)	392.617	357.246	371.050	384.273	-9,0	3,9	3,6
Diğer	655.764	634.321	656.199	707.108	-3,3	3,4	7,8
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer Sebzeler	1.661.685	1.599.087	1.656.317	1.688.875	-3,8	3,6	2,0
Lahana (Baş)	502.081	464.645	487.744	507.655	-7,5	5,0	4,1
Marul (Göbekli)	239.495	226.723	233.424	233.552	-5,3	3,0	0,1
Ispanak	242.231	235.731	225.746	225.343	-2,7	-4,2	-0,2
Karnıbahar	136.098	135.145	150.843	157.051	-0,7	11,6	4,1
Marul (Kıvrırcık)	151.164	140.808	144.498	141.569	-6,9	2,6	-2,0
Lahana (Kırmızı)	103.137	101.649	104.583	114.209	-1,4	2,9	9,2
Lahana (Yaprak)	80.981	80.490	80.825	80.668	-0,6	0,4	-0,2
Maydanoz	53.189	48.972	52.346	58.145	-7,9	6,9	11,1
Mantar (Kültür)	21.833	23.426	26.526	19.501	7,3	13,2	-26,5
Diğer	131.476	141.498	149.782	151.182	7,6	5,9	0,9
Toplam	25.851.612	25.676.248	27.218.319	26.776.469	-0,7	6,0	-1,6

Kaynak: TÜİK

(1): 2009 yılı değerlerine göre sıralanmıştır.

Meyvesi için yetiştirilen sebzelerin üretim miktarı % 1,4 düşüş göstermiştir. Meyvesi için yetiştirilen sebzeler içinde karpuz üretiminde % 4,8, kavun üretiminde % 4 ve domates üretiminde % 2,2 düşüş görülürken, en yüksek üretim artışı ekim alanlarının ve verimliliğin artmasına bağlı olarak % 7,2 ile fasulye üretiminde gerçekleşmiştir. Bunu % 3,6 ile dolmalık biber ve % 3,1 ile hıyar üretimi takip etmiştir.

Başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzelerin üretim miktarında % 2 artış olmuştur. Seçilmiş sebzelerden mantar üretiminde % 26,5, kıvrırcık üretiminde % 2, ıspanak ve yaprak lahana üretiminde % 0,2 düşüş görülürken, en yüksek üretim artışı % 11,1 ile maydanoz üretiminde olmuş, % 9,2 ile kırmızı lahana, % 4,1 ile karnıbahar ve baş lahana üretimi onu izlemiştir.

2009 yılında meyve ürünleri üretim miktarı % 6 artış göstermiştir. Meyveler içinde önemli paya sahip olan üzüm üretim miktarı % 8,8, meyveler ve sert kabuklular üretim miktarı ise % 3,8 artmıştır. Uygun iklim şartlarının verimliliği artırması nedeniyle muz, incir, avokado ve kivi'nin toplam üretimi % 11, turunçgillerin üretimi % 16,1, diğer meyvelerin üretimi % 7,4 artış göstermiştir. Seçilmiş meyveler içinde Malatya'da Mart ve Nisan aylarında yaşanan don zararı ve Mayıs ayındaki ani sıcaklık değişimi, kayısı üretiminin % 7,7 azalmasına neden olmuştur. Erik üretimi

% 1,2, don ve verimliliği azalan ağaçların sökülmesiyle şeftali üretimi % 0,8 düşüş göstermiştir. En yüksek üretim artışı, kayıt güncellemesi ile meyve veren ağaç sayısındaki yükselme ve meyve veren ağaca geçişler nedeniyle % 33,8 artan nar üretiminde olurken onu, iklimin olumlu etkisinden dolayı verimi % 23,4 artan kiraz ve % 19,2 artan incir üretimi izlemiştir (Tablo 15).

TABLO 15: MEYVE ÜRÜNLERİ ÜRETİM MİKTARLARI (1)

Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	Üretim				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Üzüm	4.000.063	3.612.781	3.918.442	4.264.720	-9,7	8,5	8,8
Diğer Meyveler ve Sert Kabuklular	10.990.607	10.707.763	11.675.569	12.124.006	-2,6	9,0	3,8
Muz, İncir, Avakado, Kivi (Toplam)	479.810	415.432	426.670	473.726	-13,4	2,7	11,0
İncir	290.151	210.152	205.067	244.351	-27,6	-2,4	19,2
Muz	178.205	189.107	201.115	204.517	6,1	6,3	1,7
Diğer	11.454	16.173	20.488	24.858	41,2	26,7	21,3
Turunçgiller (Toplam)	3.220.435	2.988.664	3.026.936	3.513.772	-7,2	1,3	16,1
Portakal	1.535.806	1.426.965	1.427.156	1.689.921	-7,1	0,0	18,4
Mandalina	791.255	744.339	756.473	846.390	-5,9	1,6	11,9
Limon	710.401	651.767	672.452	783.587	-8,3	3,2	16,5
Diğer	182.973	165.593	170.855	193.874	-9,5	3,2	13,5
Diğer meyveler (Toplam)	4.525.900	5.345.972	5.557.745	5.970.220	18,1	4,0	7,4
Elma	2.002.033	2.457.845	2.504.494	2.782.365	22,8	1,9	11,1
Kayısı	460.182	557.572	716.415	660.894	21,2	28,5	-7,7
Şeftali	552.775	539.435	551.906	547.219	-2,4	2,3	-0,8
Kiraz	310.254	398.141	338.361	417.694	28,3	-15,0	23,4
Armut	317.750	356.281	355.476	384.244	12,1	-0,2	8,1
Çilek	211.127	250.916	261.078	291.996	18,8	4,0	11,8
Erik	214.416	240.874	248.736	245.782	12,3	3,3	-1,2
Vişne	121.499	180.917	185.435	192.705	48,9	2,5	3,9
Nar	90.737	106.560	127.760	170.963	17,4	19,9	33,8
Diğer	245.127	257.431	268.084	276.358	5,0	4,1	3,1
Zeytin ve Diğer Sert Kabuklular (Toplam)	2.764.462	1.957.695	2.664.218	2.166.288	-29,2	36,1	-18,7
Zeytin	1.766.749	1.075.854	1.464.248	1.290.654	-39,1	36,1	-11,9
Fındık	661.000	530.000	800.791	500.000	-19,8	51,1	-37,6
Ceviz	129.614	172.572	170.897	177.298	33,1	-1,0	3,7
Antep Fıstığı	110.000	73.416	120.113	81.795	-33,3	63,6	-31,9
Diğer	97.099	105.853	108.169	116.541	9,0	2,2	7,7
Baharat Bitkileri	74.317	89.728	87.555	233.234	20,7	-2,4	166,4
Kırmızı Biber	45.861	67.213	60.000	196.900	46,6	-10,7	228,2
Kimyon	11.998	9.159	8.879	14.533	-23,7	-3,1	63,7
Diğer	16.458	13.356	18.676	21.801	-18,8	39,8	16,7
Çay (2)	1.121.206	1.145.321	1.100.257	1.103.340	2,2	-3,9	0,3
Toplam	15.064.987	14.410.272	15.681.566	16.621.960	-4,3	8,8	6,0

Kaynak: TÜİK

(1): 2009 yılı değerlerine göre sıralanmıştır.

(2): Yeşil yaş çay yaprağı, meyve üretimi toplamına dahil değildir.

Zeytin ve diğer sert kabukluların üretim miktarı % 18,7 azalmıştır. Geçen yıl fındıkta yaşanan tarihi rekordun sonuna bakımsızlık ve oluşan yorgunluktan dolayı verim düşmüş ve fındık üretimi % 37,6 oranında azalmıştır. Yok yılı olması sebebiyle seçilmiş sert kabuklulardan antepfıstığı üretim miktarı % 31,9 ve zeytin üretim miktarı % 11,9 azalmıştır. Ancak zeytinde yeni bahçelerin devreye girmesi, kültürel tedbirlerin bilinçli uygulanması ve iklim şartlarının iyi gitmesi nedeniyle, geçmiş yok yıllarına göre daha fazla üretim artışı kaydedilmiştir.

Baharat bitkilerinin üretim miktarı, % 166,4 artış göstermiştir. Seçilmiş baharat bitkilerinden kırmızı biber üretiminde özellikle Kahramanmaraş ilinde Tarım il Müdürlüğü tarafından biber yetiştiriciliği hakkında yapılan çalışmalar ve bu çalışmalar kapsamında çiftçilere dağıtılan fide, üretimin % 228,2 artmasına neden olmuştur. Ankara'nın Haymana ilçesinde 2 yıldır kuraklıktan etkilenen çiftçilerin erken ilkbahar yağmurlarını değerlendirerek kimyon ekmesi ve nadas alanlarının kimyon ekilerek değerlendirilmesi sebebiyle, kimyon üretiminde % 63,7 artış olmuştur. Çayın üretim miktarı ise % 0,3 oranında artmıştır.

TABLO 16: TARIMSAL DESTEKLEME ÖDEMELERİ (1)

	Değer (Milyon TL)			Değişim (%)			Pay (%)		
	2007	2008	2009 (2)	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Alan Bazlı Tarımsal Destekleme Ödemeleri	2.525	2.040	1.227	-4,8	-19,2	-39,9	45,5	35,1	26,8
DGD	1.640	1.140	0	-38,2	-30,5	-	29,5	19,6	0,0
Alan Bazlı Ek Ödeme (Org. Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi) (3)	10		32				0,2		0,7
Mazot	480	492	469	-	2,5	-4,7	8,6	8,5	10,2
Gübre	345	352	596	-	2,0	69,3	6,2	6,1	13,0
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	50	56	119		12,0	112,5	0,9	1,0	2,6
Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması (ÇATAK) (4)			7						0,2
Alternatif Ürün Ödemeleri			4						0,1
Tütün			4						0,1
Fark Ödemesi Destekleme Hizmetleri	1.797	1.848	1.790	39,1	2,8	-3,1	32,3	31,8	39,1
Arz Açığı Olan Ürünlere Ödemeler (5)	1.273	1.135	948	17,3	-10,8	-16,5	22,9	19,5	20,7
Hububat	435	610	670	262,5	40,2	9,8	7,8	10,5	14,6
Çay	89	103	113	2,3	15,7	9,7	1,6	1,8	2,5
Bakliyat (Kuru Fasulye, Nohut, Mercimek)			59						1,3
Hayvancılık Destek Ödemeleri	741	1.095	1.003	12,1	47,8	-8,4	13,3	18,9	21,9
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekler	80	109	277	-	36,3	154,1	1,4	1,9	6,0
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	40	47	61	-	17,5	29,8	0,7	0,8	1,3
Telafi Edici Ödemeler	79	80	85	17,9	1,3	6,3	1,4	1,4	1,9
Kuraklık Desteği	266	547		-	105,6	-	4,8	9,4	0,0
Diğer	26	43	55	-63,9	65,4	27,9	0,5	0,7	1,2
GAP Eylem Planı Kırsal Kalkınma ve Hayvancılık Destekleri			85						1,9
TOPLAM	5.555	5.809	4.582	17,0	4,6	-21,1	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT

(1): 2004-2008 yılları arası Tarım ve Köyşleri Bakanlığı bütçesi kesin hesap verileridir.

(2): Geçici.

(3): 2005 ve 2006 yıllarında DGD ödemelerine dahildir. 2007 ve 2008 yıllarında alan bazlı ödemelerde "iyi tarım" yoktur.

(4): 2007 ve 2008 yıllarında Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında yürütülmüştür.

(5): Kütlü pamuk, zeytinyağı, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.

Tarımsal destekleme ödemeleri 2009 yılında bir önceki yıla göre % 21,1 azalarak 4.582 milyon TL'ye gerilemiştir. Tarımsal destekleme ödemelerinde en yüksek oranlı artış % 154,1 ile kırsal kalkınma amaçlı tarımsal desteklerde olurken onu, % 112,5 ile sertifikalı tohum ve fidan kullanımına yapılan destekleme ödemeleri izlemiştir. Arz açığı olan ürünlere yapılan ödemelerde % 16,5, hayvancılık destek ödemelerinde % 8,4 ve mazota yapılan destekleme ödemelerinde ise % 4,7 düşüş olmuştur (Tablo 16).

Tarımsal destekleme ödemeleri içinde en yüksek paylar, 1.790 milyon TL (% 39,1) ile fark ödemesi destekleme hizmetleri, 1.227 milyon TL (% 26,8) ile alan bazlı tarımsal destekleme ödemeleri, 1.003 milyon TL (% 21,9) ile hayvancılık destek ödemeleri ve 277 milyon TL (% 6) ile kırsal kalkınma amaçlı tarımsal desteklerin olmuştur.

b. Sanayi

Sanayi sektörü katma değeri 2009 yılının birinci üç aylık döneminde uluslararası piyasalardaki krizin reel sektöre yansımalarıyla % 21,1, ikinci üç aylık dönemde % 11,4, üçüncü üç aylık dönemde % 4,5 düzeyinde küçülmüş, sanayi durma noktasına gelmiştir. Dördüncü üç aylık dönemde sanayi sektörü katma değeri krizin etkilerinin azalmasıyla talebin canlanmasına bağlı olarak % 11,4 artmıştır. Ancak 2009 yılının toplamında sanayi sektörü katma değeri % 6,9 küçülmüştür. Alt sektörler itibariyle imalat sanayi sektörü katma değerinde % 7,2, madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değerinde % 6,7 ve enerji sektörü katma değerinde % 3,5 düşüş meydana gelmiştir (Tablo 17).

TABLO 17: SANAYİ SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİ DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	(1998 Temel Fiyatlara Göre, %)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Madencilik	-2,2	3,4	9,0	5,2	8,1	5,4	-6,7
İmalat Sanayi	8,4	11,9	8,2	8,4	5,6	-0,1	-7,2
Elektrik, Gaz ve Su	4,9	7,1	14,1	8,6	6,8	3,7	-3,5
Toplam Sanayi	7,8	11,3	8,6	8,3	5,8	0,3	-6,9

Kaynak: DPT

Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı 2008 yılında % 19,8 iken, 2009 yılında % 18,8'e gerilemiştir. Alt sektörler itibariyle imalat sanayi sektörünün payı % 15, enerji sektörünün payı % 2,4 ve madencilik sektörünün payı % 1,5 olmuştur (Tablo 18).

TABLO 18: SANAYİ SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİNİN GSYH İÇERİSİNDEKİ PAYI

Sektörler	(Cari Fiyatlarla, %)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Madencilik	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,4	1,5
İmalat Sanayi	17,7	17,4	17,3	17,2	16,8	16,2	15,0
Elektrik, Gaz ve Su	2,2	1,9	1,8	1,8	1,9	2,2	2,4
Toplam Sanayi	20,9	20,3	20,3	20,1	20,0	19,8	18,8

Kaynak: DPT

2009 yılı Mart sonunda ekonomideki talep yetersizliğini canlandırmaya yönelik alınan mali tedbirlerin etkisiyle toplam özel tüketim talebinde önemli bir toparlanma olsa da, vergi indirimleri kapsamı dışında kalan mal gruplarına yönelik talepte ciddi bir iyileşme olmamıştır. Artan talep

büyük ölçüde stok eritme süreciyle karşılanmış, bu da üretim faaliyetlerini ve kaynak kullanımını sınırlamıştır. Bunun sonucunda, sanayi sektörü üretimi 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 22,0, ikinci üç aylık döneminde % 15,5, üçüncü üç aylık döneminde % 8,1 azalırken, dördüncü üç aylık dönemde ise % 9,0 artış göstermiştir.

Küresel kriz ve azalan ihracatın etkisiyle gerileyen sanayi üretim endeksi 2009 yılının Ekim ayında on beş aylık aradan sonra ilk kez artış göstermiş ve üretim artışı oranları pozitif dönmüştür. Kasım ayında Kurban Bayramı tatili nedeniyle üretim azalmış, Aralık ayında ikinci kez % 25,3 artarak beklentilerin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Son dönemdeki bu gelişmede, talepteki kısmi toparlanmanın yanısıra mevsimsel faktörler, işgünü sayısı ve baz yılı etkisi gibi istatistiksel faktörler etkili olmuştur. Yıllık olarak sanayi üretimi 2008 yılında % 0,9, 2009 yılında ise % 9,6 azalmıştır (Tablo 19).

TABLO 19: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	(2005=100)					
	Üretim Endeksi			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam Sanayi	115,3	114,2	103,2	6,9	-0,9	-9,6
Madencilik ve Taşocakçılığı	117,2	126,0	122,5	8,3	7,5	-2,7
İmalat Sanayi	114,8	112,7	100,4	6,6	-1,8	-10,9
Elektrik, Gaz ve Su	118,1	122,6	119,8	8,7	3,8	-2,3

Kaynak: TÜİK

2009 yılında imalat sanayi sektörü üretimi % 10,9, madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretimi % 2,7, elektrik, gaz ve su sektörü üretimi % 2,3 gerilemiştir.

Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları kapsamında aylık ve yıllık değişimlerin daha sağlıklı yorumlanabilmesi için, Türkiye İstatistik Kurumu, takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi ile mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim endeksini yayınlamaya başlamıştır. Bu verilere göre mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretimi endeksi 2009 yılı Şubat ayında dip noktasına ulaşmış, Nisan ayından itibaren toparlanmaya başlamıştır.

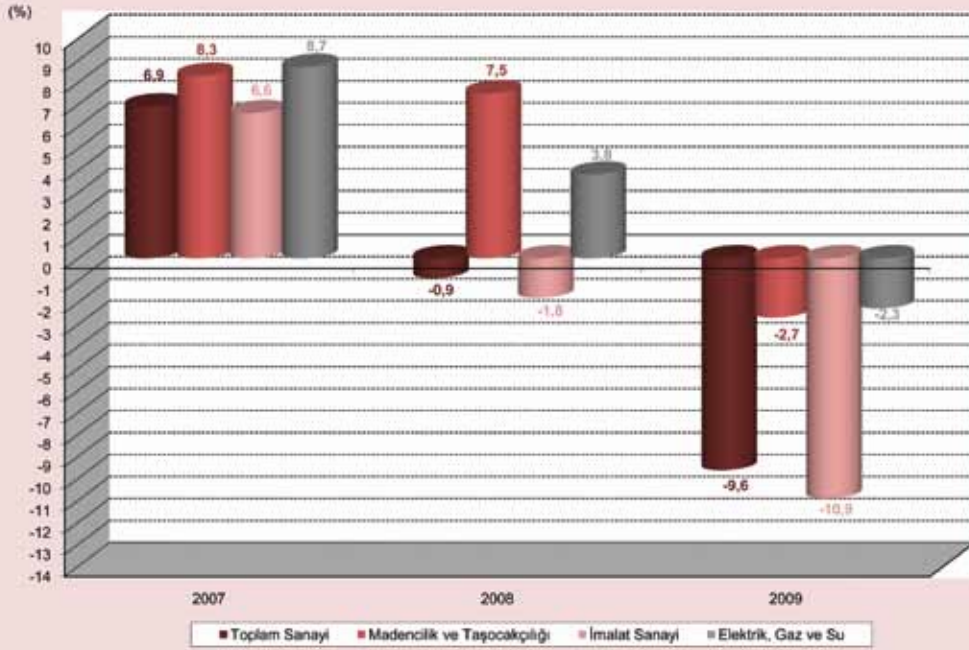
Ana sanayi grupları sınıflamasına göre, 2009 yılında küresel krize bağlı olarak iç ve dış talebin daralmasıyla birlikte sermaye malı imalatında % 25,2, ara malı imalatında % 9,9, enerjide % 4,5, dayanıklı tüketim malı imalatında % 3,9 ve dayanıksız tüketim malı imalatında % 3,3 düşüş olmuştur (Tablo 20).

TABLO 20: ANA SANAYİ GRUPLARINA GÖRE ENDEKSLER VE DEĞİŞİM ORANLARI

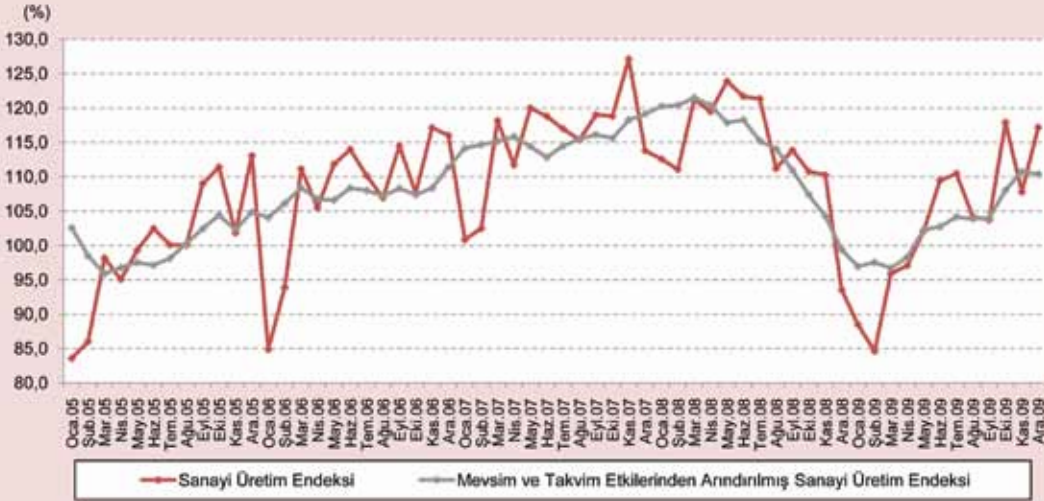
Sektörler	(2005=100)					
	Üretim Endeksi			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam Sanayi	115,3	114,2	103,2	6,9	-0,9	-9,6
Aramalı İmalatı	117,1	112,7	101,6	6,7	-3,7	-9,9
Dayanıklı Tüketim Malı İmalatı	112,5	112,0	107,6	3,4	-0,5	-3,9
Dayanıksız Tüketim Malı İmalatı	109,1	107,5	104,0	4,4	-1,5	-3,3
Enerji	114,9	119,6	114,2	7,3	4,0	-4,5
Sermaye Malı İmalatı	123,0	125,7	94,1	12,8	2,2	-25,2

Kaynak: TÜİK

GRAFİK 8: SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI

GRAFİK 9: TOPLAM SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (2005 = 100)

b. 1. Madencilik ve Taşocakçılığı

Madencilik ve taşocakçılığı sektörü katma değeri, birinci üç aylık dönemde % 13, ikinci üç aylık dönemde % 15,3, üçüncü üç aylık dönemde % 3,2 küçülürken, son üç aylık dönemde ise % 3,5 artış göstermiştir. 2009 yılında toplam olarak sektörün katma değerinde % 6,7'lik küçülme gerçekleşmiştir.

Madencilik sektörü üretimi 2009 yılının ilk üç aylık döneminde % 10, ikinci üç aylık döneminde % 8,2, üçüncü üç aylık döneminde % 1 küçülürken, dördüncü üç aylık döneminde % 7,5 artış göstermiştir. Yılısonu itibariyle 2008 yılında % 7,5 artan toplam madencilik sektörü üretimi 2009 yılında % 2,7 azalmıştır (Tablo 21).

TABLO 21: MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Alt Sektörler	(2005=100)					
				Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Madencilik ve Taşocakçılığı	117,2	126,0	122,5	8,3	7,5	-2,7
Kömür Madenciliği	119,8	136,5	133,2	12,1	14,0	-2,5
Ham Petrol ve Doğalgaz Çıkarımı	93,3	97,6	100,2	-3,5	4,6	2,7
Metal Cevherler Madenciliği	169,7	172,6	186,8	35,1	1,7	8,3
Diğer Madencilik ve Taşocakçılığı	114,3	120,1	105,5	1,5	5,1	-12,1

Kaynak: TÜİK

Kömür madenciliği üretimi % 2,5 azalırken, ham petrol ve doğalgaz çıkarımı üretimi % 2,7, metal cevherler madenciliği üretiminde % 8,3 artış kaydedilmiştir. Bunların dışında kalan madenlerin üretiminde ise % 12,1 düşüş gerçekleşmiştir.

b. 2. İmalat Sanayi

İmalat sanayi katma değeri birinci üç aylık dönemde % 22,3, ikinci üç aylık dönemde % 11,7, üçüncü üç aylık dönemde % 4,5 küçülürken, talebin canlanmasıyla dördüncü üç aylık dönemde % 12,8 büyümüştür. Yıl sonu itibariyle imalat sanayi katma değerinde % 7,2 düşüş olmuştur.

İmalat sanayi üretiminde 2009 yılının ilk üç aylık döneminde % 24,6, ikinci üç aylık dönemde % 17,1, üçüncü üç aylık döneminde % 9,1 düşüş olurken, son üç aylık döneminde % 9,5 artış meydana gelmiştir. Böylece küresel mali krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin reel sektöre yansımalarıyla 2008 yılında % 1,8 azalan toplam imalat sanayi üretimi, 2009 yılında krizin etkilerinin daha da derinleşmesiyle % 10,9 düşmüştür (Tablo 22).

2009 yılında kimyasal madde ve ürünleri imalatında % 1 artış olurken, diğer imalat sanayi üretimi alt sektörlerinin tamamı düşmüş, basım ve yayım üretimi değişmemiştir. İmalat sanayi alt sektörleri içinde en yüksek düşüş % 30,2 ile motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork üretiminde gerçekleşirken onu, % 25,2 ile kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı ve % 23,5 ile diğer ulaşım araçlarının imalatı izlemiştir.

Resmi İstatistik Programı çalışmaları kapsamında, 2010 yılı Ocak ayından itibaren kapasite kullanım oranı verileri TCMB tarafından İktisadi Yönelim Anketi sonuçlarından hesaplanarak yayımlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede 2008 yılında % 75,2 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2009 yılında 10,2 puanlık düşüşle % 65'e gerilemiştir (Tablo 23).

TABLO 22: İMALAT SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Alt Sektörler	(2005=100)					
				Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
İmalat Sanayi	114,8	112,7	100,4	6,6	-1,8	-10,9
Gıda Ürünleri ve İçecek imalatı	108,7	113,2	111,8	3,0	4,1	-1,2
Tütün Ürünleri İmalatı	110,1	117,8	116,0	0,2	7,0	-1,5
Tekstil Ürünleri İmalatı	103,0	92,0	82,8	0,6	-10,7	-10,0
Giyim Eşyası İmalatı	102,8	90,4	81,8	6,6	-12,0	-9,6
Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi	111,2	105,3	97,1	-5,9	-5,3	-7,7
Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)	143,7	158,9	156,6	9,6	10,6	-1,5
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	115,0	118,4	116,2	6,5	3,0	-1,9
Basım ve Yayım	115,5	113,2	113,2	5,7	-2,0	0,0
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	104,1	101,6	76,0	0,3	-2,4	-25,2
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	120,8	120,5	121,7	8,7	-0,3	1,0
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	113,8	110,1	99,8	8,1	-3,3	-9,3
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	112,7	110,6	96,7	2,1	-1,8	-12,5
Ana Metal Sanayi	126,1	123,6	104,8	10,7	-2,0	-15,2
Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	121,2	113,0	91,4	8,6	-6,8	-19,1
B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı	120,9	115,0	103,1	6,2	-4,8	-10,4
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	129,0	137,9	107,6	-19,5	6,9	-22,0
B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	132,8	133,5	122,1	17,1	0,5	-8,6
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	61,1	45,2	37,0	-20,0	-26,1	-18,0
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler, ile Saat İmalatı	121,3	132,0	126,0	10,1	8,8	-4,6
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı	119,1	126,2	88,0	9,5	5,9	-30,2
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	198,6	207,5	158,8	64,1	4,5	-23,5
Mobilya İmalatı, B.y.s. Diğer İmalat	126,7	135,9	129,5	13,9	7,3	-4,7

Kaynak: TÜİK

TABLO 23: SEKTÖRLERE GÖRE KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

	(Ağırlıklı Ortalama, %)		
	2007	2008	2009
Toplam İmalat	78,3	75,2	65,0
Gıda Ürünleri ve İçecek imalatı	75,4	73,2	68,7
Tütün Ürünleri İmalatı	54,6	62,9	74,3
Tekstil Ürünleri İmalatı	78,7	71,0	67,5
Giyim Eşyası İmalatı	76,5	72,4	67,3
Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi	59,6	60,9	58,3
Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı	85,0	79,3	72,5
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	83,3	79,9	71,7
Basım ve Yayım	68,7	65,0	67,5
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı	91,1	87,2	53,8
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	74,9	73,8	69,2
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	76,1	74,2	64,9
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	82,1	77,2	66,1
Ana Metal Sanayi	85,6	82,8	70,0
Makine ve Teçhizat Hariç; Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	72,5	70,3	56,8
B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı	74,7	71,5	60,8
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	45,3	48,7	52,7
B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	85,4	81,7	66,0
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	73,4	61,2	68,8
Tıbbi Aletler; Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı	75,5	71,6	65,4
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı	86,6	83,8	57,9
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	82,8	83,2	68,0
Mobilya İmalatı, B.y.s. Diğer İmalatlar	72,3	67,2	58,1

Kaynak: TCMB

2009 yılında imalat sanayi alt sektörlerinde en yüksek kapasite kullanımı % 74,3 ile tütün ürünleri imalatında gerçekleşirken, % 52,7 ile büro makineleri ve bilgisayar imalatı en düşük kapasite kullanımının görüldüğü sektör olmuştur.

Mal gruplarına göre kapasite kullanım oranlarında 2009 yılında geçen yıla göre bütün mal gruplarında düşüş gözlenmiştir. Dayanıklı tüketim malları % 68,9'dan % 63,6'ya, dayanıksız tüketim malları % 71,9'dan % 68,3'e, tüketim malları % 71,2'den % 67,2'ye, gıda ve içecekler % 71,8'den % 69'a, ara malları % 76,3'ten % 67,2'ye ve yatırım malları % 79'dan % 58,4'e gerilemiştir (Tablo 24) .

TABLO 24: MAL GRUPLARINA GÖRE KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

	(Ağırlıklı Ortalama, %)		
	2007	2008	2009
Dayanıklı Tüketim Malları	74,4	68,9	63,6
Dayanıksız Tüketim Malları	73,5	71,9	68,3
Tüketim Malları	73,7	71,2	67,2
Gıda ve İçecekler	72,8	71,8	69,0
Ara Malları	80,4	76,3	67,2
Yatırım Malları	81,0	79,0	58,4

Kaynak: TCMB

Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı

Gıda ürünleri ve içecek üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 2,7, ikinci üç aylık dönemde % 7,2, üçüncü üç aylık dönemde % 6,2 düşüş gösterirken, dördüncü üç aylık dönemde % 8,4 artış göstermiştir. 2008 yılında % 4,1 artan gıda ürünleri ve içecek üretimi, 2009 yılında % 1,2 düşmüştür. 2008 yılında % 73,2 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 68,7'ye gerilemiştir.

Tütün Ürünleri İmalatı

Tütün ürünleri üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 9,5 artış gösterirken, ikinci üç aylık dönemde % 3,5, üçüncü üç aylık dönemde % 17,4 düşüş göstermiş, dördüncü üç aylık dönemde % 7,6 artmıştır. 2008 yılında % 7 artan tütün ürünleri üretimi, 2009 yılında % 1,5 azalmıştır. 2008 yılında % 62,9 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 74,3'e yükselmiştir.

Tekstil Ürünleri İmalatı

Tekstil ürünleri üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 25,6, ikinci üç aylık dönemde % 14,8, üçüncü üç aylık dönemde % 7 azalmış, dördüncü üç aylık dönemde % 9,2 artış göstermiştir. Tekstil ürünleri üretimi, 2008 yılında % 10,7, 2009 yılında ise % 10 azalmıştır. 2008 yılında % 71 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 67,5'e gerilemiştir.

Giyim Eşyası İmalatı

Giyim eşyası üretimi, 2009 yılının ilk üç aylık döneminde % 18,4, ikinci üç aylık dönemde % 8, üçüncü üç aylık dönemde % 11,8 azalmış, dördüncü üç aylık dönemde % 1,4 artmıştır. Bu değişiklikler sonucu giyim eşyası üretimi, 2008 yılında % 12, 2009 yılında % 9,6 azalmıştır. Kapasite kullanım oranı 2008 yılında % 72,4 iken 2009 yılında % 67,3'e gerilemiştir.

Derinin Tabaklanması ve İşlenmesi İmalatı

Derinin tabaklanması ve işlenmesi üretimi, 2009 yılının ilk üç aylık döneminde % 20,7, ikinci üç aylık dönemde % 4,2, üçüncü üç aylık dönemde % 11,8 azalmış, son üç aylık dönemde % 7,0 artmıştır. Böylece 2008 yılında % 5,3 azalan derinin tabaklanması ve işlenmesi üretimi, 2009 yılında da % 7,7 azalmıştır. 2008 yılında % 60,9 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 58,3'e gerilemiştir.

Ağaç ve Ağaç Mantarı Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç)

Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri üretiminde 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 10,1, ikinci üç aylık dönemde % 4,2, üçüncü üç aylık dönemde % 4,4 azalmış, dördüncü üç aylık dönemde % 13,7 oranında artış kaydedilmiştir. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 10,6 artan ağaç ve mantar ürünleri üretimi, 2009 yılında % 1,5 azalmıştır. 2008 yılında % 79,3 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 72,5'e gerilemiştir.

Kâğıt Hamuru, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalatı

Kâğıt hamuru, kâğıt ve kâğıt ürünleri üretimi 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 9,2, ikinci üç aylık dönemde % 6,5, üçüncü üç aylık dönemde % 0,9 düşüş gösterirken, dördüncü üç aylık dönemde % 10,6 artış göstermiştir. 2008 yılında % 3 büyüyen kâğıt hamuru, kâğıt ve kâğıt ürünleri üretimi, 2009 yılında % 1,9 küçülmüştür. 2008 yılında % 79,9 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 71,7'ye gerilemiştir.

Basım ve Yayım

Basım ve yayım üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 7, ikinci üç aylık dönemde % 5,4 azalırken, üçüncü üç aylık dönemde % 0,9, dördüncü üç aylık dönemde % 11,4 artış göstermiştir. 2008 yılında % 2 küçülen basım ve yayım üretimi, 2009 yılında sabit kalmıştır. 2008 yılında % 65 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 67,5'e yükselmiştir.

Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri

Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri üretimi 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 32,9, ikinci üç aylık dönemde % 27, üçüncü üç aylık dönemde % 26,8, dördüncü üç aylık dönemde % 12,6 düşüş göstermiştir. 2008 yılında % 2,4 azalan kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri üretimi, 2009 yılında % 25,2 küçülmüştür. 2008 yılında % 87,2 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 53,8'e gerilemiştir.

Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı

Kimyasal madde ve ürünleri üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 16,5, ikinci üç aylık dönemde % 0,9 azalırken, üçüncü üç aylık dönemde % 6,2, dördüncü üç aylık dönemde % 18,2 artmıştır. 2008 yılında % 0,3 küçülen kimyasal madde ve ürünleri üretimi, 2008 yılında % 1 büyümüştür. Kimya sanayinde 2008 yılında % 73,8 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 69,2'ye gerilemiştir.

Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı

Plastik ve kauçuk ürünleri üretimi, 2009 yılının ilk üç aylık döneminde % 25,2, ikinci üç aylık dönemde % 13, üçüncü üç aylık dönemde % 8,9 düşüş gösterirken, dördüncü üç aylık dönemde de % 13,5 artmıştır. 2008 yılında % 3,3 azalan plastik ve kauçuk ürünleri üretimi, 2009 yılında % 9,3 azalmıştır. 2008 yılında % 74,2 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 64,9'a gerilemiştir.

Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı

Metalik olmayan diğer mineral ürünleri üretimi, 2009 yılının ilk üç aylık döneminde % 22,2, ikinci üç aylık dönemde % 17,3, üçüncü üç aylık dönemde % 13,3 azalırken, dördüncü üç aylık dönemde de % 4,5 artmıştır. 2008 yılında % 1,8 azalan metalik olmayan diğer mineral ürünleri üretimi, 2009 yılında % 12,5 azalmıştır. 2008 yılında % 77,2 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında % 66,1'e gerilemiştir.

Ana Metal Sanayi

Ana metal sanayi üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 24,7, ikinci üç aylık dönemde % 22,3, üçüncü üç aylık dönemde % 15,5 azalırken, dördüncü üç aylık dönemde %

8,9 artmıştır. Bu gelişmeler sonucu ana metal sanayi üretiminde 2008 yılında % 2, 2009 yılında % 15,2'lik küçülme kaydedilmiştir. 2008 yılında % 82,8 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 70'e gerilemiştir.

Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı

Makine ve teçhizat hariç; metal ürünleri üretimi 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 32,4, ikinci üç aylık döneminde % 27,5, üçüncü üç aylık döneminde % 18,6 azalırken, dördüncü üç aylık döneminde % 7,5 artmıştır. Bu gelişmeler sonucu, 2008 yılında % 6,8 küçülen makine ve teçhizat hariç; metal ürünleri üretiminde 2009 yılında % 19,1'lik küçülme olmuştur. 2008 yılında % 70,3 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 56,8'e gerilemiştir.

B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı

B.y.s. makine ve teçhizat ürünleri üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 25,8, ikinci üç aylık döneminde % 16,8, üçüncü üç aylık döneminde % 4,9 azalırken, dördüncü üç aylık döneminde % 8 artmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 4,8 küçülen b.y.s. makine ve teçhizat ürünleri üretiminde 2009 yılında % 10,4'lük küçülme olmuştur. 2008 yılında % 71,5 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 60,8'e gerilemiştir.

Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı

Büro makineleri ve bilgisayar ürünleri üretimi 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 36,7, ikinci üç aylık döneminde % 6,5 düşüş gösterirken, üçüncü üç aylık döneminde % 2,2 artış, dördüncü üç aylık döneminde % 40,4 düşüş göstermiştir. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 6,9'luk büyüyen büro makineleri ve bilgisayar ürünleri üretiminde 2009 yılında % 22'lik küçülme gerçekleşmiştir. 2008 yılında % 48,7 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 52,7'ye yükselmiştir.

B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı

B.y.s. elektrikli makine ve cihazların üretimi 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 28,1, ikinci üç aylık döneminde % 19,7, üçüncü üç aylık döneminde % 5,3 azalırken, dördüncü üç aylık döneminde % 22,6 büyümüştür. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 0,5 büyüyen b.y.s. elektrikli makine ve cihazların üretiminde 2009 yılında % 8,6'lık azalma olmuştur. 2008 yılında % 81,7 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 66'ya gerilemiştir.

Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı

Radyo, TV, haberleşme teçhizatı ve cihazları üretimi 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 39,9, ikinci üç aylık döneminde % 15,7, üçüncü üç aylık döneminde % 3,6, dördüncü üç aylık döneminde % 12,3 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 26,1 küçülen radyo, TV, haberleşme teçhizatı ve cihazları üretiminde 2009 yılında % 18'lik düşüş olmuştur. 2008 yılında % 61,2 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 68,8'e yükselmiştir.

Tıbbi Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı

Tıbbi hassas ve optik aletler ile saat üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 12,6, ikinci üç aylık döneminde % 26,6 azalırken, üçüncü üç aylık döneminde % 5,7, dördüncü üç aylık döneminde % 20,4 artmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 8,8 büyüyen tıbbi hassas ve optik aletler ile saat üretiminde 2009 yılında % 4,6'lık küçülme olmuştur. 2008 yılında % 71,6 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 65,4'e gerilemiştir.

Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı

Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 57,3, ikinci üç aylık döneminde % 42,3, üçüncü üç aylık döneminde % 18 düşüş gösterirken, dördüncü üç aylık döneminde % 24,8 artış göstermiştir. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 5,9

büyüyen motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork üretimi, 2009 yılında % 30,2 oranında küçülmüştür. 2008 yılında % 83,8 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 57,9'a gerilemiştir.

Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı

Diğer ulaşım araçlarının üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 4,5, ikinci üç aylık dönemde % 28,7, üçüncü üç aylık dönemde % 37,2, dördüncü üç aylık dönemde % 20,4 azalmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 4,5 büyüyen diğer ulaşım araçları üretiminde, 2009 yılında % 23,5'lik küçülme kaydedilmiştir. 2008 yılında % 83,2 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 68'e gerilemiştir.

Mobilya İmalatı B.y.s. Diğer İmalatlar

Mobilya imalatı b.y.s. diğer imalatlar üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 25,4, ikinci üç aylık dönemde % 2,6 küçülürken, üçüncü üç aylık dönemde % 6,1, dördüncü üç aylık dönemde % 5,5 artmıştır. Bu gelişmeler sonucu 2008 yılında % 7,3 büyüyen mobilya imalatı b.y.s. üretiminde, 2009 yılında % 4,7'lik küçülme kaydedilmiştir. 2008 yılında % 67,2 olan kapasite kullanım oranı 2009 yılında % 58,1'e gerilemiştir.

b. 3. Enerji

Enerji sektörü katma değeri birinci üç aylık dönemde % 6,1, ikinci üç aylık dönemde % 6, üçüncü üç aylık dönemde % 4,8 daralırken, dördüncü üç aylık dönemde % 1,5 büyümüştür. 2009 yılında enerji sektörü katma değeri % 3,5 küçülmüştür.

Enerji sektörü üretimi, 2009 yılının birinci üç aylık döneminde % 6,1, ikinci üç aylık dönemde % 4,8, üçüncü üç aylık dönemde % 3,5 küçülürken, dördüncü üç aylık dönemde % 6 büyümüştür. 2008 yılında % 3,8 artan enerji sektörü üretimi 2009 yılında % 2,3 küçülmüştür (Tablo 25).

TABLO 25: ENERJİ ÜRETİM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Yıllar	Üretim Endeksi	Değişim Oranları (%)
2007	118,1	8,7
2008	122,6	3,8
2009	119,8	-2,3

Kaynak: TÜİK

2009 yılında elektrik üretiminin % 48'i doğal gaz yakıtlı santrallerden, % 21,4'ü linyit yakıtlı santrallerden, % 18,6'sı hidrolik santrallerden, % 7,7'si taş kömürü yakıtlı santrallerden, % 3,2'si akaryakıt yakıtlı santrallerden, % 0,9'u jeotermal-rüzgar enerji santrallerinden ve % 0,2'si biyogaz-atık yakıtlı santrallerden sağlanmıştır. Toplam enerji üretimi % 1,8 azalarak 198.418 GWh'den 194.800 GWh'ye gerilemiştir (Tablo 26).

Elektrik enerjisi tüketimi (brüt), 2009 yılında bir önceki yıla göre % 1,9 azalarak 198.085 GWh'den, 194.300 GWh'ye gerilemiştir. Bunun % 35,6'sı sanayide, % 21,4'ü konutlarda, % 12,6'sı ticarethanelerde, % 3,8'i resmi dairelerde, % 2,1'i genel aydınlatmada ve % 6,4'ü diğer kesimlerde tüketilmiştir. Toplam tüketimin % 18,2'sini kayıplar oluşturmuştur. Toplam elektrik enerjisi tüketimi içinde kayıpların payı değişmezken, konutlar, ticarethaneler, resmi daireler ve genel aydınlatmada kullanılan elektrik enerjisi tüketiminin payı artmış, sanayide kullanılan elektrik enerjisi tüketiminin payı azalmıştır (Tablo 27).

TABLO 26: ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNİN ENERJİ KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI

Yıllar	Termik																		Genel Toplam Miktar Pay (%)
	Taş Kömürü		Linyit		Akaryakıt		Doğal Gaz		Biyogaz-Atık ve Diğer		Toplam		Hidrolik		Jeotermal-Rüzgar		Genel Toplam		
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	
2003	8.663	6,2	23.590	16,8	9.196	6,5	63.536	45,2	116	0,1	105.101	74,8	35.329	25,1	150	0,1	140.580	100,0	
2004	11.998	8,0	22.449	14,9	7.670	5,1	62.242	41,3	104	0,1	104.463	69,3	46.084	30,6	151	0,1	150.698	100,0	
2005	12.100	7,4	28.600	17,6	8.000	4,9	72.700	44,7	150	0,1	121.550	74,8	40.800	25,1	150	0,1	162.500	100,0	
2006	14.217	8,1	32.433	18,4	4.340	2,5	80.691	45,8	154	0,1	131.835	74,8	44.244	25,1	221	0,1	176.300	100,0	
2007	15.136	7,9	38.294	20,0	6.537	3,4	95.025	49,6	214	0,1	155.206	81,0	35.851	18,7	511	0,3	191.568	100,0	
2008	15.858	8,0	41.858	21,1	7.519	3,8	98.685	49,7	220	0,1	164.139	82,7	33.270	16,8	1.009	0,5	198.418	100,0	
2009(1)	15.000	7,7	41.600	21,4	6.320	3,2	93.600	48,0	300	0,2	156.820	80,5	36.300	18,6	1.680	0,9	194.800	100,0	

Kaynak: DPT

(1): Gerçekleşme tahmini

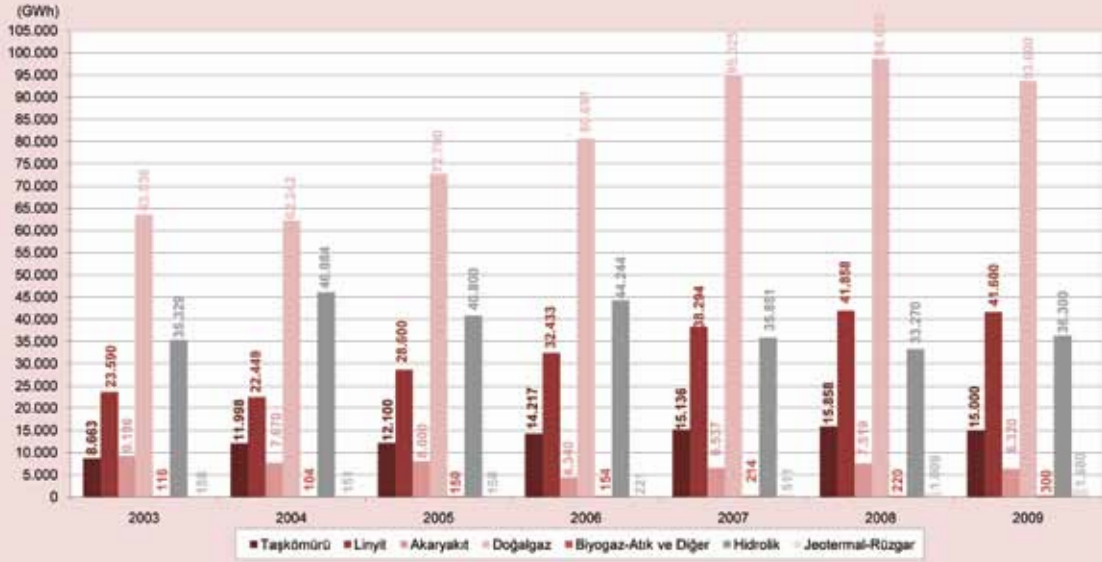
TABLO 27: ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİNİN KULLANICI GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

Yıllar	Termik																		Genel Toplam Miktar Pay (%)
	Konutlar		Ticaretaneler		Resmi Daireler		Genel Aydınlatma		Sanayi		Diğer		Kayıplar		Toplam Brüt Tüketim				
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)			
2003	29.400	20,8	11.200	7,9	5.000	3,5	5.600	4,0	54.500	38,6	8.400	6,0	27.051	19,2	141.151	100,0			
2004	27.619	18,4	15.656	10,4	4.531	3,0	4.433	3,0	59.566	39,7	9.337	6,2	28.876	19,2	150.018	100,0			
2005	30.000	18,7	18.200	11,3	4.600	2,9	4.500	2,8	63.700	39,6	9.700	6,0	30.094	18,7	160.794	100,0			
2006	34.800	19,9	21.100	12,1	6.000	3,4	3.900	2,2	67.000	38,4	10.200	5,8	31.637	18,1	174.637	100,0			
2007	36.476	19,2	23.141	12,2	6.933	3,6	4.053	2,1	73.795	38,8	10.738	5,7	34.874	18,4	190.010	100,0			
2008	39.584	20,0	23.903	12,1	7.344	3,7	3.970	2,0	74.850	37,8	12.296	6,2	36.138	18,2	198.085	100,0			
2009(1)	41.500	21,4	24.400	12,6	7.450	3,8	4.050	2,1	69.200	35,6	12.400	6,4	35.300	18,2	194.300	100,0			

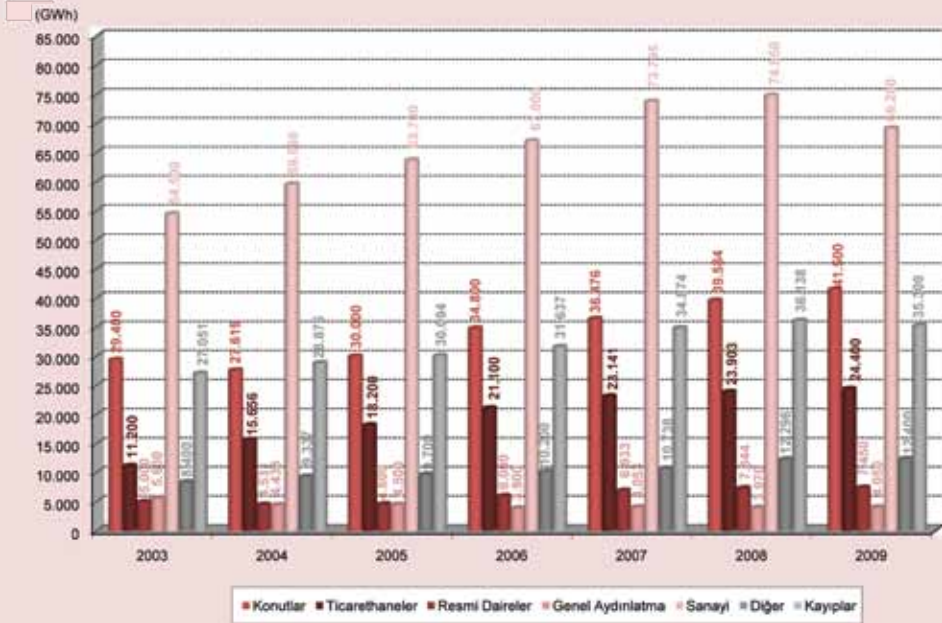
Kaynak: DPT

(1): Gerçekleşme tahmini

GRAFİK 10: ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNİN ENERJİ KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI

GRAFİK 11: ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİNİN KULLANICI GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

b. 4. Sanayi Ciro ve Sipariş Endeksleri

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yayınlanan sanayi ciro endeksi, madencilik ve taşocakçılığı ile imalat sanayi sektörlerinde yer alan ve sanayi üretim anketinin kapsamına giren işyerlerinden, sipariş endeksi ise, imalat sanayide sipariş ile çalışan faaliyetlerde bulunan ve sanayi üretim anketinin kapsamına giren işyerlerinden oluşturulmuştur.

b. 4. 1. Ciro Endeksleri

Sanayi üretiminde faaliyet gösteren işyerleri için pazarın gelişimini göstermek amacıyla hesaplanan kısa dönemli değer endeksi olan sanayi ciro endeksi, küresel krizin etkisiyle 2009 yılında % 9 azalmıştır. Sanayi ciro endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 4 ve imalat sanayi sektöründe % 9,2 azalmıştır (Tablo 28).

TABLO 28: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ CİRO ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	(2005=100)					
	Endeks			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam Sanayi	138,2	158,4	144,1	15,7	14,6	-9,0
Madencilik ve Taşocakçılığı	144,3	197,5	189,7	8,2	36,8	-4,0
İmalat Sanayi	138,1	157,5	143,1	15,9	14,1	-9,2

Kaynak: TÜİK

b. 4. 2. Sipariş Endeksleri

Gelecekteki üretimin yönünü göstermek üzere hesaplanan sanayi sipariş endeksi, 2009 yılında % 11,7 azalmıştır. En yüksek düşüş % 31 ile ana metal sanayide gerçekleşirken, en yüksek artış % 36 ile tıbbi hassas ve optik aletler ile saat imalatında gerçekleşmiştir (Tablo 29).

TABLO 29: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ SİPARİŞ ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

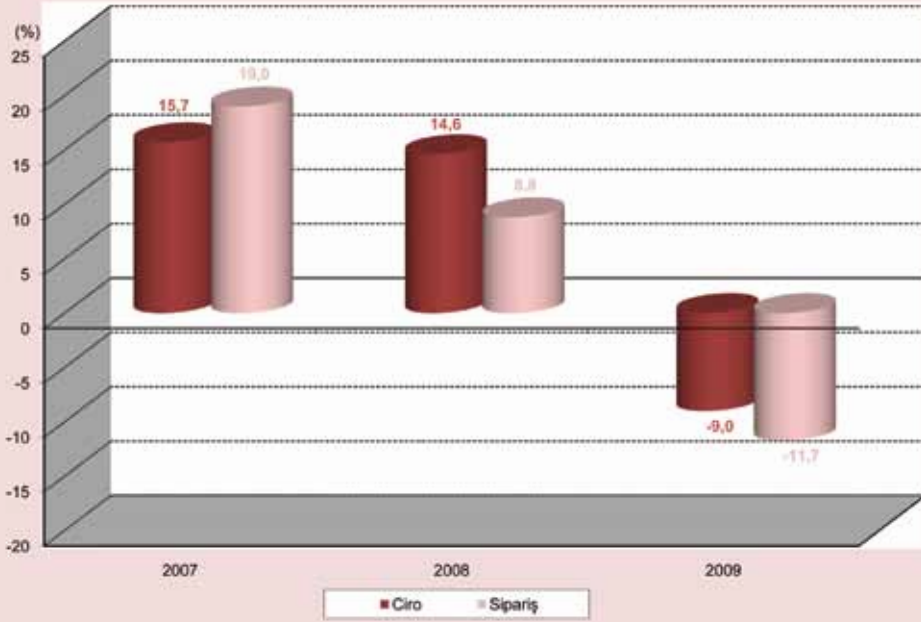
Alt Sektörler	(2005=100)					
	Endeks			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
İmalat Sanayi	146,6	159,4	140,7	19,0	8,8	-11,7
Tekstil Ürünleri İmalatı	130,1	131,1	126,7	13,0	0,8	-3,4
Giyim Eşyası İmalatı	129,3	133,9	127,0	18,2	3,6	-5,2
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	143,9	150,8	153,5	14,0	4,8	1,8
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	129,5	153,8	149,8	9,8	18,8	-2,6
Ana Metal Sanayi	207,5	229,9	158,5	29,1	10,8	-31,0
Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	165,9	200,4	168,0	36,2	20,8	-16,2
B.y.s. Makine ve Teçhizat İmalatı	151,7	169,8	151,5	23,1	12,0	-10,8
Büro Makineleri ve Bilgisayar İmalatı	293,9	281,0	202,6	5,3	-4,4	-27,9
B.y.s. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	177,3	201,2	192,2	28,3	13,5	-4,5
Radyo, TV, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları İmalatı	81,9	72,7	75,7	-14,1	-11,2	4,1
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler ile Saat İmalatı	287,3	161,3	219,4	54,3	-43,9	36,0
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı	131,7	141,8	124,2	15,2	7,6	-12,4
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	95,2	133,0	132,8	38,7	39,7	-0,2

Kaynak: TÜİK

b.5. Sanayide İşgücü Girdi Göstergeleri

b.5.1. İstihdam

2009 yılında sanayi üretimindeki düşüslere paralel olarak sanayi istihdam endeksi % 9,7 oranında düşmüştür. İstihdam endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 6,1, imalat sanayi sektöründe % 10, elektrik, gaz ve su sektöründe % 5,4 azalmıştır (Tablo 30).

GRAFİK 12: İMALAT SANAYİ CİRO VE SİPARİŞ ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI**TABLO 30: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ İSTİHDAM ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI**

Sektörler	Endeks			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam Sanayi	106,7	106,3	95,9	4,0	-0,4	-9,7
Madencilik ve Taşocakçılığı	122,9	125,0	117,3	9,9	1,7	-6,1
İmalat Sanayi	106,3	105,9	95,3	4,0	-0,4	-10,0
Elektrik, Gaz ve Su	102,9	100,6	95,1	0,4	-2,3	-5,4

Kaynak: TÜİK

b.5.2. Çalışılan Saat

2009 yılında sanayide çalışılan saat endeksi % 11 düşmüştür. Çalışılan saat endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 6,2, imalat sanayi sektöründe % 11,5, elektrik, gaz ve su sektöründe % 6,3 azalmıştır (Tablo 31).

TABLO 31: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİDE ÇALIŞILAN SAAT ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	Endeks			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam Sanayi	106,9	105,9	94,2	4,6	-0,9	-11,0
Madencilik ve Taşocakçılığı	124,9	126,4	118,5	8,2	1,2	-6,2
İmalat Sanayi	106,4	105,5	93,4	4,5	-0,9	-11,5
Elektrik, Gaz ve Su	102,3	98,7	92,5	4,2	-3,5	-6,3

Kaynak: TÜİK

2009 yılında sanayide çalışılan saat başına verimlilik % 1,6 yükselmiştir. Verimlilik, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 3,7, imalat sanayi sektöründe % 0,6, elektrik, gaz ve su sektöründe % 4,3 artmıştır (Tablo 32).

TABLO 32: SEKTÖRLERE GÖRE ÇALIŞILAN SAAT BAŞINA VERİMLİLİK

Sektörler	Verimlilik Endeksi (2005=100)			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam Sanayi	107,9	107,8	109,6	2,2	0,0	1,6
Madencilik ve Taşocakçılığı	93,8	99,7	103,4	0,0	6,2	3,7
İmalat Sanayi	107,9	106,8	107,5	2,0	-1,0	0,6
Elektrik, Gaz ve Su	115,4	124,2	129,5	4,4	7,6	4,3

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

b.5.3. Brüt Ücret-Maaş

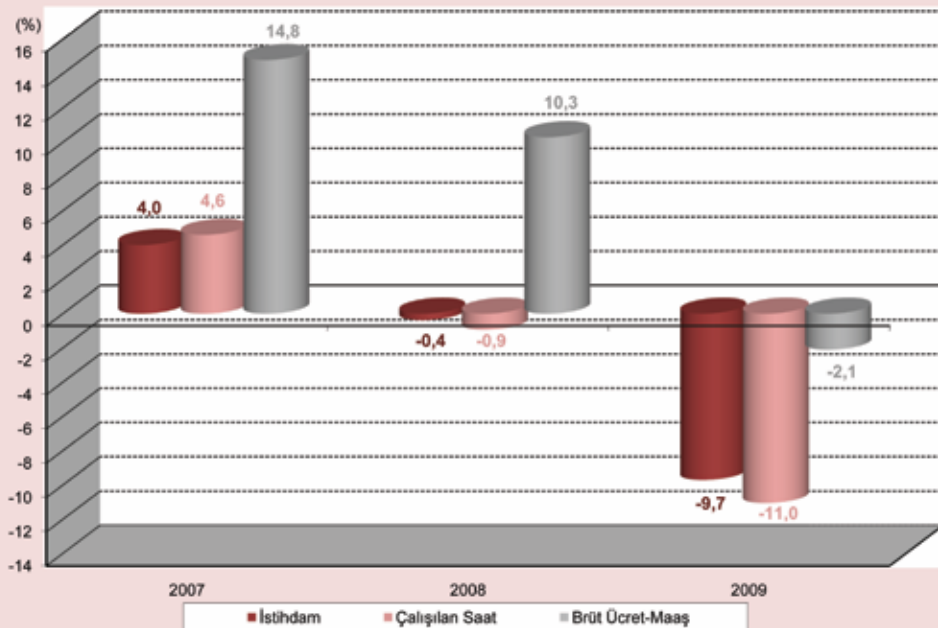
2009 yılında sanayide brüt ücret-maaş endeksi % 2,1 azalmıştır. Brüt ücret-maaş endeksi, madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 1, imalat sanayi sektöründe % 2,7 azalırken, elektrik, gaz ve su sektöründe % 3,1 artmıştır (Tablo 33).

TABLO 33: SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİDE BRÜT ÜCRET-MAAŞ ENDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Sektörler	Endeks (2005=100)			Değişim (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Toplam Sanayi	130,1	143,5	140,4	14,8	10,3	-2,1
Madencilik ve Taşocakçılığı	150,0	169,9	168,3	24,5	13,3	-1,0
İmalat Sanayi	129,3	142,4	138,5	14,3	10,1	-2,7
Elektrik, Gaz ve Su	126,7	139,1	143,4	13,1	9,8	3,1

Kaynak: TÜİK

GRAFİK 13: SANAYİDE İŞGÜCÜ GİRDİ GÖSTERGELERİNİN DEĞİŞİM ORANLARI

c. Hizmetler

c. 1. Ticaret

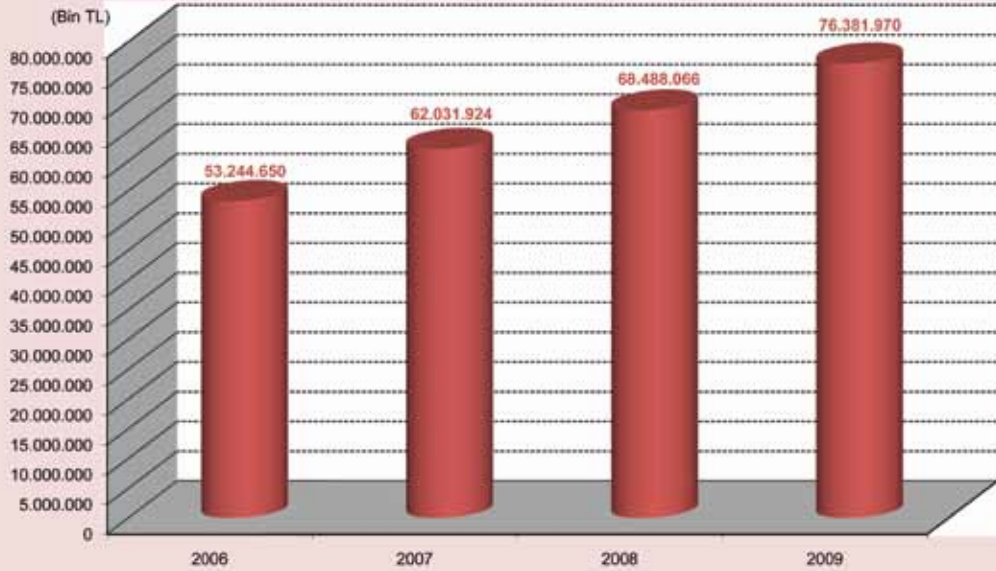
Ticaret borsaları işlem hacmi 2009 yılında geçen yıla göre % 11,5 artarak 68.488,1 milyon TL'den 76.382 milyon TL'ye yükselmiştir. Reel olarak ise ticaret borsaları işlem hacminde % 4,7'lik artış meydana gelmiştir (Tablo 34).

TABLO 34: TİCARET BORSALARI İŞLEM HACMİ

Yıllar	İşlem Hacmi		TÜFE (2003=100)		İşlem Hacmi
	(Bin TL)	Değişim (%)	Değişim (%)		Reel Değişim (%)
2006	53.244.650	9,9	9,7		0,3
2007	62.031.924	16,5	8,4		7,5
2008	68.488.066	10,4	10,1		0,3
2009	76.381.970	11,5	6,5		4,7

Kaynak: TOBB

GRAFİK 14: TİCARET BORSALARI İŞLEM HACMİ

Seçilmiş borsalar itibariyle 2009 yılında işlem hacminin en yüksek olduğu borsa 8.566,8 milyon TL ile İstanbul Ticaret Borsası olurken, onu 3.889,6 milyon TL ile İzmir, 3.074 milyon TL ile Konya ve 2.758,5 milyon TL ile Adana Ticaret Borsaları takip etmiştir. İşlem hacmi geçen yıla oranla en çok % 45,3 ile Trabzon, % 41,3 ile Diyarbakır, % 33,3 ile Samsun ve % 31,6 ile Gaziantep Ticaret Borsaları'nda artmıştır (Tablo 35).

TABLO 35: SEÇİLMİŞ TİCARET BORSALARI İŞLEM HACİMLERİ

Borsalar	(Bin TL)						
	İşlem Hacmi				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Adana	2.134.482	2.292.948	2.525.718	2.758.542	7,4	10,2	9,2
Afyonkarahisar	925.702	1.054.300	1.167.130	1.300.256	13,9	10,7	11,4
Ankara	1.373.092	1.627.984	1.767.991	1.968.617	18,6	8,6	11,3
Antakya	711.771	680.099	1.163.382	1.372.731	-4,4	71,1	18,0
Antalya	480.139	592.455	622.739	680.271	23,4	5,1	9,2
Aydın	647.415	872.393	803.323	982.571	34,8	-7,9	22,3
Balıkesir	909.796	968.511	1.253.054	1.372.088	6,5	29,4	9,5
Bursa	779.191	642.379	690.265	713.417	-17,6	7,5	3,4
Denizli	423.010	483.967	508.355	600.733	14,4	5,0	18,2
Diyarbakır	1.009.100	1.583.374	1.013.778	1.432.383	56,9	-36,0	41,3
Edirne	554.590	591.237	717.631	918.302	6,6	21,4	28,0
Eskişehir	557.402	519.852	607.073	351.740	-6,7	16,8	-42,1
Gaziantep	1.622.706	2.124.600	1.880.000	2.474.579	30,9	-11,5	31,6
Giresun	1.205.184	1.327.506	1.224.283	1.213.476	10,1	-7,8	-0,9
İstanbul	6.257.608	7.511.821	9.799.578	8.566.782	20,0	30,5	-12,6
İzmir	3.138.479	3.335.595	4.067.437	3.889.588	6,3	21,9	-4,4
Kahramanmaraş	432.842	521.891	634.119	606.815	20,6	21,5	-4,3
Kayseri	479.864	585.566	690.348	721.241	22,0	17,9	4,5
Konya	1.965.449	2.320.213	2.476.845	3.074.025	18,1	6,8	24,1
Malatya	640.966	800.978	918.638	990.626	25,0	14,7	7,8
Mersin	1.234.939	1.463.320	1.674.478	2.024.803	18,5	14,4	20,9
Ordu	1.394.165	1.462.071	1.394.457	1.133.460	4,9	-4,6	-18,7
Rize	562.955	644.503	681.630	734.169	14,5	5,8	7,7
Sakarya	1.354.525	1.594.255	1.778.619	1.892.439	17,7	11,6	6,4
Samsun	486.599	579.178	753.513	1.004.300	19,0	30,1	33,3
Tekirdağ	557.039	710.220	971.386	1.261.184	27,5	36,8	29,8
Trabzon	738.064	779.084	657.652	955.832	5,6	-15,6	45,3
Diğerleri	20.667.576	24.361.624	26.044.644	31.387.000	17,9	6,9	20,5
Toplam	53.244.650	62.031.924	68.488.066	76.381.970	16,5	10,4	11,5

Kaynak: TOBB

2009 yılında 10'u kolektif şirket, 41.550'si limited şirket, 1.881'i anonim şirket, 1.031'i kooperatif olmak üzere toplam sermayesi 10.208,6 milyon TL olan 44.472 şirket kurulmuştur. 2008 yılına göre kurulan şirket sayısında % 9,3'lük, sermaye miktarında da % 17,3'lük düşüş olmuştur (Tablo 36).

TABLO 36: YENİ KURULAN ŞİRKET VE KOOPERATİFLER

Yıllar	Kollektif Şirket		Komandit Şirket		Limited Şirket		Anonim Şirket		Kooperatif		Toplam	
	Sermaye		Sermaye		Sermaye		Sermaye		Sermaye		Sermaye	
	Sayı	(Bin TL)	Sayı	(Bin TL)	Sayı	(Bin TL)	Sayı	(Bin TL)	Sayı	(Bin TL)	Sayı	(Bin TL)
2003	171	12.232	3	186	29.095	1.175.454	2.282	1.683.777	708	1.304	32.259	2.872.952
2004	98	5.811	2	175	36.647	2.451.304	2.767	2.362.500	1.405	1.183	40.919	4.820.973
2005	22	1.144	2	22	42.671	4.408.119	3.041	3.286.431	1.665	21.556	47.401	7.717.273
2006	22	1.169	1	990	48.012	5.846.802	2.918	3.660.011	1.746	25.754	52.699	9.534.726
2007	9	1.636	1	1.000	50.658	7.552.341	3.381	5.041.645	1.301	9.252	55.350	12.605.873
2008	16	2.423	1	10	45.569	8.119.654	2.413	4.194.519	1.004	21.611	49.003	12.338.217
2009	10	985	0	0	41.550	7.430.550	1.881	2.766.069	1.031	10.966	44.472	10.208.570

Kaynak: TÜİK

2009 yılında 102'si kollektif şirket, 11'i komandit şirket, 9.151'i limited şirket, 888'i anonim şirket, 243'ü kooperatif olmak üzere toplam 10.395 şirket kapanmıştır. Geçen yıla göre kapanan şirket sayısında % 8,5 artış olurken, sermaye miktarında da % 7,1 düşüş olmuştur (Tablo 37).

TABLO 37: KAPANAN ŞİRKET VE KOOPERATİFLER

Yıllar	Kollektif Şirket		Komandit Şirket		Limited Şirket		Anonim Şirket		Kooperatif		Toplam	
	Sayı	Sermaye (Bin TL)	Sayı	Sermaye (Bin TL)	Sayı	Sermaye (Bin TL)	Sayı	Sermaye (Bin TL)	Sayı	Sermaye (Bin TL)	Sayı	Sermaye (Bin TL)
2003	198	101	14	0	4.110	2.629	850	11.229	264	11	5.436	13.970
2004	195	39	21	3	6.132	4.254	953	14.641	359	0	7.660	18.938
2005	152	125	13	0	7.258	4.512	1.065	36.138	398	0	8.886	40.775
2006	178	365	9	0	7.898	1.770	1.008	29.539	378	0	9.471	31.675
2007	118	375	7	100	8.385	3.779	1.126	54.384	318	0	9.954	58.639
2008	88	35	6	0	8.416	1.910	836	59.166	232	0	9.578	61.111
2009	102	22	11	0	9.151	11.619	888	45.120	243	0	10.395	56.761

Kaynak: TÜİK

Gerçek kişilerde tescil sayısı 2008 yılına göre % 6,7 azalarak 47.583'den 44.387'ye, ticareti terk eden kişi sayısı da % 15,8 azalarak 38.340'dan 32.289'a gerilemiştir (Tablo 38).

TABLO 38: GERÇEK KİŞİLERDE TESCİL VE TERKİNLER

Yıllar	Tescil		Terkin		Terkin/Tescil Oranı
	Sayı	Değişim (%)	Sayı	Değişim (%)	
2003	33.337	-	15.259	-	0,5
2004	41.671	25,0	17.868	17,1	0,4
2005	49.526	18,9	17.774	-0,5	0,4
2006	53.568	8,2	22.719	27,8	0,4
2007	49.720	-7,2	25.343	11,5	0,5
2008	47.583	-4,3	38.340	51,3	0,8
2009	44.387	-6,7	32.289	-15,8	0,7

Kaynak: TOBB

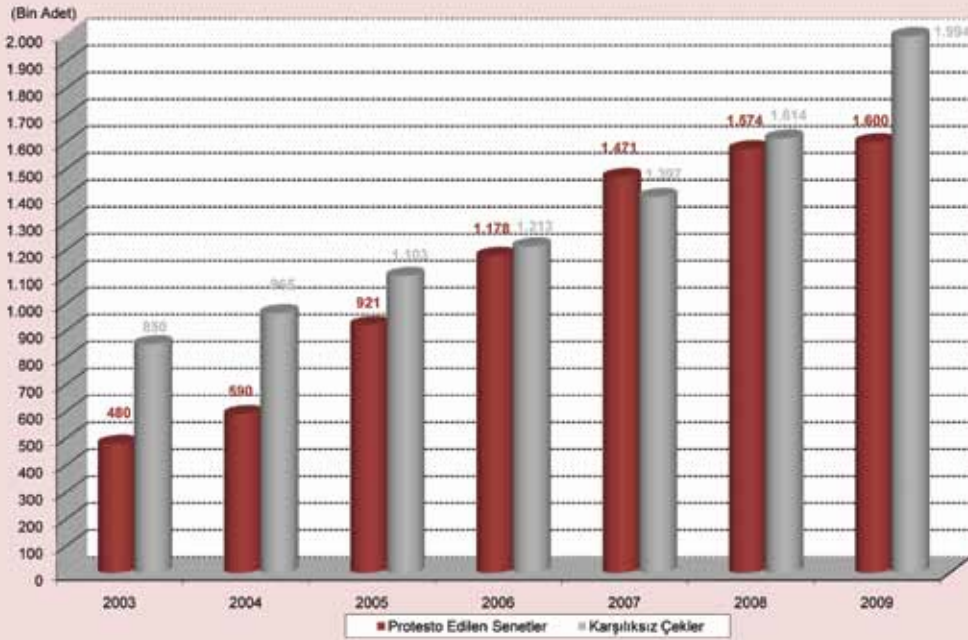
2009 yılında protesto edilen senet sayısı % 1,7 artarak 1.600 bine yükselirken, protestolu senetlerin tutarı da % 15 artarak 7.771,3 milyon TL olmuştur. Karşılıksız çıkan çeklerin sayısı ise % 23,5 artarak 1.994 bine yükselmiştir (Tablo 39).

TABLO 39: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

Yıllar	Protesto Edilen Senetler				Karşılıksız Çekler	
	Adet (Bin)	Değişim (%)	Tutar (Bin TL)	Değişim (%)	Adet (Bin)	Değişim (%)
2003	480	-3,8	907.941	11,2	850	13,6
2004	590	22,9	1.652.306	82,0	965	13,5
2005	921	56,1	2.803.142	69,7	1.103	14,3
2006	1.178	27,9	4.054.905	44,7	1.213	10,0
2007	1.471	24,9	5.732.371	41,4	1.397	15,2
2008	1.574	7,0	6.760.228	17,9	1.614	15,5
2009	1.600	1,7	7.771.279	15,0	1.994	23,5

Kaynak: TCMB

GRAFİK 15: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

c. 2. Turizm

2009 yılında bir önceki yıla göre ülkemizden çıkan ziyaretçiler % 3,3 artarak 32.006 bin kişiye, giriş yapan vatandaşlar da % 13,7 artarak 5.561 bin kişiye yükselmiştir (Tablo 40).

TABLO 40: ÇIKAN ZİYARETÇİ VE GİRİŞ YAPAN VATANDAŞ SAYISI

Yıllar	Çıkan Ziyaretçi	Değişim (%)	(Bin Kişi)	
			Giriş Yapan Vatandaş	Değişim (%)
2005	24.125	19,1	4.125	7,3
2006	23.149	-4,0	4.063	-1,5
2007	27.215	17,6	4.956	22,0
2008	30.980	13,8	4.893	-1,3
2009	32.006	3,3	5.561	13,7

Kaynak: TÜİK

Ülkemize gelen toplam 32.006 bin yabancıların milliyetlerine göre sıralamasında ilk sırada 5.512 bin kişi ile Bağımsız Devletler Topluluğundan gelen yabancılar yer alırken, onu 4.482 bin kişi ile Almanya, 2.445 bin kişi ile İngiltere, 1.624 bin kişi ile Bulgaristan, 1.370 bin kişi ile İran'dan gelen yabancılar izlemiştir (Tablo 41).

2009 yılında turizm gelirleri geçen yıla oranla % 3,2 azalarak 21.951 milyon dolardan 21.249 milyon dolara gerilerken, turizm giderleri % 18,3 artarak 3.506 milyon dolardan 4.146 milyon dolara yükselmiştir. Böylece net turizm gelirleri de % 7,3 azalarak 18.445 milyon dolardan 17.103 milyon dolara gerilemiştir. Yabancı başına ortalama harcama % 6,4 azalarak 664 dolara düşerken, vatandaş başına ortalama harcama da % 3,9 artarak 745 dolara yükselmiştir (Tablo 42).

**TABLO 41: MİLLİYETLERE GÖRE ÇIKAN YABANCI SAYISI
(2009 Yılı Sıralamasına Göre İlk 20 Ülke)**

Ülkeler	(Bin Kişi)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
B.D.T.	2.085	2.741	3.411	3.662	4.639	5.702	5.512
Almanya	3.312	3.979	4.121	3.729	4.191	4.397	4.482
İngiltere	1.093	1.413	1.763	1.704	1.940	2.190	2.445
Bulgaristan	1.041	1.324	1.623	1.197	1.348	1.512	1.624
İran	412	469	679	636	855	1.030	1.370
Hollanda	974	1.188	1.252	1.004	1.082	1.166	1.157
Fransa	451	542	679	619	739	877	935
A.B.D.	226	294	439	543	666	693	676
İtalya	232	310	387	386	505	597	630
Yunanistan	383	470	566	408	433	562	608
Belçika	274	408	474	423	550	579	593
Avusturya	385	459	484	424	473	506	538
Suriye	146	192	275	272	322	398	501
Polonya	90	120	180	178	275	396	419
İsveç	196	286	402	327	339	408	408
İspanya	91	115	199	225	285	335	372
Romanya	180	167	198	242	383	449	370
İsrail	308	283	388	359	504	560	316
Danimarka	147	213	305	243	267	278	296
İsviçre	172	267	297	205	223	256	289

Kaynak: TCMB

TABLO 42: TURİZM GELİR-GİDER DENGESİ VE ORTALAMA HARCAMALAR

Yıllar	Gelir (Milyon \$)	Gider (Milyon \$)	Çıkan Ziyaretçi Başına	Vatandaş Başına	Net
			Ortalama Harcama (\$)	Ortalama Harcama (\$)	Gelir (Milyon \$)
2005	18.154	2.870	752	696	15.284
2006	16.851	2.742	728	675	14.109
2007	18.487	3.260	679	658	15.227
2008	21.951	3.506	709	717	18.445
2009	21.249	4.146	664	745	17.103

Kaynak: TCMB, TÜİK

Türkiye Kalkınma Bankası tarafından turizm sektörüne tahsis edilen krediler 2009 yılında bir önceki yıla göre % 86,9'luk artışla 60.012 bin TL'den 112.140 bin TL'ye, yapılan ödemeler % 67,9'luk düşüşle 60.918 bin TL'den 19.531 bin TL'ye gerilemiştir (Tablo 43).

GRAFİK 16: TURİZM GELİR VE GİDERLERİ

TABLO 43: TÜRKİYE KALKINMA BANKASINCA TURİZM SEKTÖRÜNE TAHSİS EDİLEN VE KULLANDIRILAN KREDİLER

Yıllar	Toplam		(Bin TL)
	Tahsis Tutarı	Yapılan Ödeme	
2003	168.609	21.007	
2004	92.065	24.273	
2005	12.686	59.623	
2006	83.694	47.305	
2007	68.824	63.147	
2008	60.012	60.918	
2009	112.140	19.531	

Kaynak: TKB

c. 3. Ulaştırma

2009 yılında geçen yıla göre yurt içi yolcu taşımada % 1,4 yurt dışı yolcu taşımada % 22,8 artış olurken, yurt içi yük taşımada % 1,9 oranında artış, yurt dışı yük taşımada (boru hattı ile BOTAS tarafından ithalatı yapılan doğal gaz taşımaları hariç) % 2,2 oranında düşüş gerçekleşmiştir (Tablo 44).

Ülkemizde yıllardır süregelen yurtiçi yolcu ve yük taşımalarında karayolu, yurtdışı yolcu taşımalarında havayolu, yurtdışı yük taşımalarında da denizyolunun ağırlıkları 2009 yılında da devam etmiştir.

2009 yılında yurtiçi yolcu taşımalarının % 95,1'i karayolu, % 1,5'i demiryolu, % 3,4'ü de havayolu ile yapılırken yurtdışı yolcu taşımalarının tamamı havayolu ile yapılmıştır.

Yurtiçi yük taşımalarında karayolu % 91,1, demiryolu % 4,1, denizyolu % 3,5, boru hattı % 1,3 pay almıştır. Yurtdışı yük taşımalarının % 93,6'sı denizyolu, % 0,1'i demiryolu, % 6,3'ü de boru hattı (BOTAŞ tarafından ithalatı yapılan doğalgaz taşımaları hariç) ile yapılmıştır.

TABLO 44: ULAŞTIRMA İSTATİSTİKLERİ

ALT SEKTÖR	YOLCU TAŞIMA							
	(Milyon Yolcu-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2007	2008	2009 (1)	2008	2009	2007	2008	2009
YURT İÇİ								
Karayolu (2)	209.115	206.098	208.490	-1,4	1,2	95,5	95,4	95,1
Demiryolu	3.999	3.552	3.303	-11,2	-7,0	1,8	1,6	1,5
Havayolu (3)	5.924	6.417	7.378	8,3	15,0	2,7	3,0	3,4
TOPLAM	219.038	216.067	219.171	-1,4	1,4	100,0	100,0	100,0
YURT DIŞI								
Havayolu (3)	24.327	27.848	34.186	14,5	22,8	100,0	100,0	100,0
TOPLAM	24.327	27.848	34.186	14,5	22,8	100,0	100,0	100,0
ALT SEKTÖR	YÜK TAŞIMA							
	(Milyon Ton-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2007	2008	2009 (1)	2008	2009	2007	2008	2009
YURT İÇİ								
Karayolu (2)	181.330	181.935	185.881	0,3	2,2	91,3	90,8	91,1
Demiryolu	8.439	9.186	8.455	8,9	-8,0	4,2	4,6	4,1
Denizyolu (4)	6.500	7.110	7.050	9,4	-0,8	3,3	3,5	3,5
Boruhattı								
Ham Petrol (5)	2.340	2.112	2.743	-9,7	29,9	1,2	1,1	1,3
TOPLAM	198.609	200.343	204.129	0,9	1,9	100,0	100,0	100,0
YURTDIŞI								
Demiryolu	1.316	1.367	957	3,9	-30,0	0,1	0,2	0,1
Denizyolu (4)	848.300	858.700	828.500	1,2	-3,5	96,1	94,8	93,6
Boruhattı								
Ham Petrol (Transit) (5)	33.249	45.804	56.038	37,8	22,3	3,8	5,1	6,3
TOPLAM	882.865	905.871	885.495	2,6	-2,2	100,0	100,0	100,0
Doğal Gaz (MilyonSm ³) (6)	35.881	37.349	34.692	4,1	-7,1	-	-	-

Kaynak: DPT

(1): Geçici

(2): Karayolları Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalarıdır.

(3): Yalnız THY tarafından yapılan taşımalarıdır.

(4): Denizyoluyla yapılan taşımaların tümünü kapsayan hesaplanmış tahmini taşıma miktarlarıdır.

(5): Yalnız hampetrol taşımalarıdır.

(6): Rusya Federasyonu, Nijerya, Cezayir, Azerbaycan ve İran'dan BOTAŞ tarafından ithalatı yapılan toplam doğalgaz taşımalarıdır.

C. YATIRIMLAR

2009 yılında sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre gerilemiştir. Kamu kesimi sabit sermaye yatırımları, % 1,9'luk düşüşle 39.123 milyon TL'den 38.376 milyon TL'ye, özel sektör sabit sermaye yatırımları % 20,2'lik düşüşle 152.692 milyon TL'den 121.824 milyon TL'ye, toplam sabit sermaye yatırımları ise % 16,5'lik düşüşle 191.815 milyon TL'den 160.200 milyon TL'ye gerilemiştir (Tablo 45).

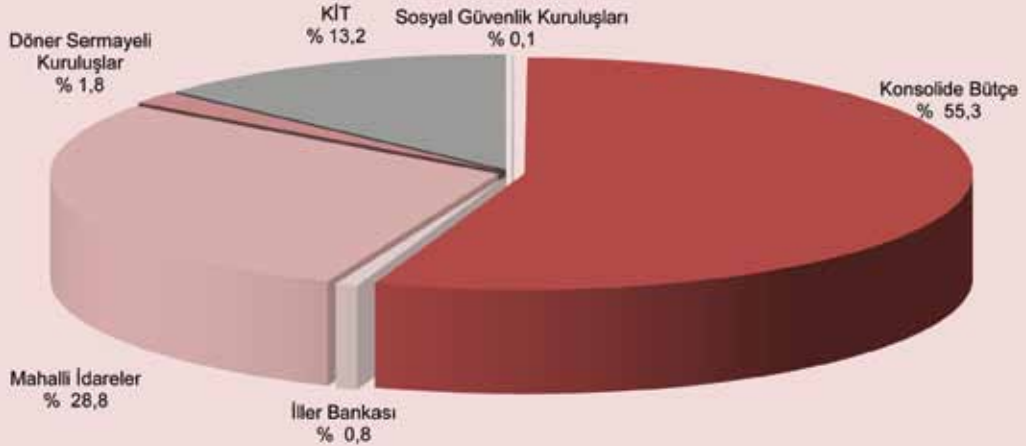
Tüketici fiyatları endeksine göre reel olarak hesaplanan kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarında % 7,9'luk, özel kesim sabit sermaye yatırımlarında % 25,1'lik, toplam sabit sermaye yatırımlarında da % 21,6'lık düşüş gerçekleşmiştir.

TABLO 45: SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)								
				Değişim (%)		Pay (%)			
	2007	2008	2009 (1)	2008	2009	2007	2008	2009	
Konsolide Bütçe	15.505	20.103	21.205	29,7	5,5	47,7	51,4	55,3	
KİT	3.518	4.165	5.073	18,4	21,8	10,8	10,6	13,2	
İşletmecisi	2.547	3.002	4.188	17,9	39,5	7,8	7,7	10,9	
Özelleştirme									
Kapsamındaki Kuruluşlar	971	1.163	885	19,8	-23,9	3,0	3,0	2,3	
İller Bankası	507	412	300	-18,7	-27,2	1,6	1,1	0,8	
Mahalli İdareler	12.361	13.853	11.068	12,1	-20,1	38,0	35,4	28,8	
Döner Sermayeli Kuruluşlar	597	570	704	-4,5	23,5	1,8	1,5	1,8	
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	46	21	26	-54,3	23,8	0,1	0,1	0,1	
Fonlar	0	0	0	-	-	0,0	0,0	0,0	
İşsizlik Sigortası Fonu	0	0	0	-	-	0,0	0,0	0,0	
Toplam Kamu Sektörü	32.534	39.123	38.376	20,3	-1,9	100,0	100,0	100,0	
Toplam Sabit Sermaye Yatırımları	183.416	191.815	160.200	4,6	-16,5	100,0	100,0	100,0	
Kamu Sektörü	32.534	39.123	38.376	20,3	-1,9	17,7	20,4	24,0	
Özel Sektör	150.881	152.692	121.824	1,2	-20,2	82,3	79,6	76,0	

Kaynak: DPT
(1): Gerçekleşme tahmini

Toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının payı % 24, özel sektör sabit sermaye yatırımlarının payı da % 76 olmuştur.

GRAFİK 17: KAMU KESİMİ SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (2009)

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının % 55,3'ü genel ve katma bütçeli kuruluşlar, % 13,2'si KİT'ler, % 0,8'i İller Bankası, % 28,8'i mahalli idareler, % 1,8'i döner sermayeli kuruluşlar, % 0,1'i sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirilmiştir.

2009 yılında özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde madencilik, enerji, ulaştırma, konut sektörlerinin payı artarken, tarım, imalat, turizm, eğitim ve sağlık sektörlerinin payı azalmıştır (Tablo 46).

TABLO 46: SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

Sektörler	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Özel Sektör							
Tarım	2,4	3,9	3,2	3,6	3,3	2,4	0,9
Madencilik	2,0	1,9	1,8	1,6	1,6	1,7	2,0
İmalat	36,3	41,4	44,4	46,0	46,4	46,3	43,7
Enerji	2,8	1,6	2,1	2,8	3,2	3,8	5,6
Ulaştırma	15,9	19,0	19,3	17,4	17,8	18,7	21,4
Turizm	7,5	7,0	7,4	6,7	6,9	8,0	7,7
Konut	21,7	15,3	11,4	12,0	10,6	8,1	8,7
Eğitim	1,5	1,2	1,1	1,0	1,0	1,3	1,0
Sağlık	3,5	3,7	4,6	4,5	4,6	5,0	3,5
Diğer Hizmetler	6,4	5,1	4,7	4,3	4,4	4,7	5,5
Kamu Sektörü							
Tarım	7,9	9,2	8,0	7,0	8,9	8,6	10,3
Madencilik	1,0	1,5	1,5	2,0	2,0	1,7	2,6
İmalat	2,6	2,7	1,7	2,1	1,0	0,9	1,3
Enerji	16,7	13,4	12,3	10,2	10,3	9,2	9,2
Ulaştırma	27,2	33,7	34,4	33,4	29,1	37,7	33,9
Turizm	0,8	0,7	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5
Konut	1,0	1,0	1,7	1,4	1,6	1,5	1,5
Eğitim	14,2	13,5	11,5	11,4	12,2	9,9	11,3
Sağlık	5,7	5,0	5,8	5,9	6,7	5,6	5,7
Diğer Hizmetler	23,0	19,4	22,7	26,3	27,8	24,7	23,7
Toplam							
Tarım	3,6	4,7	4,0	4,2	4,3	3,7	3,2
Madencilik	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	2,1
İmalat	28,9	35,4	36,9	38,7	38,4	37,0	33,5
Enerji	5,8	3,4	3,9	4,0	4,5	4,9	6,5
Ulaştırma	18,3	21,3	22,0	20,1	19,8	22,6	24,4
Turizm	6,1	6,0	6,2	5,7	5,7	6,4	6,0
Konut	17,2	13,1	9,7	10,3	9,0	6,7	7,0
Eğitim	4,3	3,1	2,9	2,7	3,0	3,0	3,4
Sağlık	4,0	3,9	4,8	4,7	5,0	5,1	4,1
Diğer Hizmetler	10,0	7,3	7,9	8,0	8,5	8,7	9,9

Kaynak: DPT

(1): Gerçekleşme tahmini

Özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde en ağırlıklı sektör % 43,7'lik pay ile imalat sektörü olurken onu % 21,4'lük pay ile ulaştırma sektörü, % 8,7'lik pay ile konut sektörü izlemiştir. Turizm sektörü % 7,7, enerji sektörü % 5,6, sağlık sektörü % 3,5, madencilik sektörü % 2 ve tarım sektörü % 0,9'luk pay ile özel sektörün en az yatırım yaptığı alanlar olmuştur.

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları içinde tarım, madencilik, imalat, turizm, eğitim ve sağlık sektörlerinin payı artarken, ulaştırma sektörünün payı azalmış, enerji ve konut sektörlerinin payı değişmemiştir.

Ulaştırma sektörü % 33,9'luk, eğitim sektörü % 11,3'lük ve tarım sektörü % 10,3'lük pay ile kamu sektörü sabit sermaye yatırımları içinde en ağırlıklı sektörler olurken, turizm sektörü % 0,5'lik, imalat sektörü % 1,3'lük ve konut sektörü % 1,5'lik pay ile kamu tarafından en az yatırım yapılan sektörler olmuştur.

2008 yılında tüm dünya ile beraber ülkemiz ekonomisini de etkileyen ekonomik kriz, etkisini inşaat sektöründe de hissettirmiştir. Küresel krize bağlı olarak harcamaların kısılması ve yatırımların azalması ile beraber inşaat sektöründe yaşanan olumsuz tablo sonucunda, belediyelerin verdiği yapı ruhsatları sayısı düşmüştür. 2009 yılında da sektörde yaşanan kötü gidiş devam etmiş ancak, 2008 yılındaki kadar kayba neden olmamıştır.

2009 yılı sonuçlarına göre, belediyelerin sağlamış olduğu ve yapılması planlanan inşaatların durumunu gösteren yapı ruhsatları, yüzölçümü cinsinden 2008 yılına göre % 4,7 oranında azalarak 98.919 bin m²'ye düşmüştür. Yapı ruhsatı verilen binalara ilişkin, 2009 yılında % 38,1 oranında düşüş ile sanayi binaları ve depolar en yüksek kaybı yaşarken bunu, % 36,5 oranında düşüş ile otel vb. binalar izlemiştir. Önemli düşüş yaşayan bu iki alanın dışında diğer önemli düşüşler, % 30,8 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 18,1 ile ofis (işyeri) binalarında gerçekleşmiştir. 2009 yılında yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanı içerisinde en yüksek paya % 73,7 ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar sahip olurken onu, % 5,1 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 4,4 ile sanayi binaları ve depolar, % 3,8 ile bir daireli ikamet amaçlı binalar, % 3,4 ile ofis (işyeri) binaları ve % 1,5 ile otel vb. binalar takip etmiştir (Tablo 47-48).

TABLO 47: YAPI RUHSATINA GÖRE BİNA İNŞAATI

Kullanım Amaçları	(Yüzölçümü, m ²)		
	2007	2008	2009
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	4.492.882	4.185.174	3.713.010
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	85.314.318	70.155.633	72.935.764
Otel vb. Binalar	3.218.292	2.339.043	1.484.248
Ofis (işyeri) Binaları	4.788.842	4.115.098	3.369.284
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	7.596.872	7.320.543	5.064.646
Sanayi Binaları ve Depolar	10.608.756	6.992.750	4.327.786
Diğerleri	9.047.061	8.737.992	8.024.464
Toplam	125.067.023	103.846.233	98.919.202

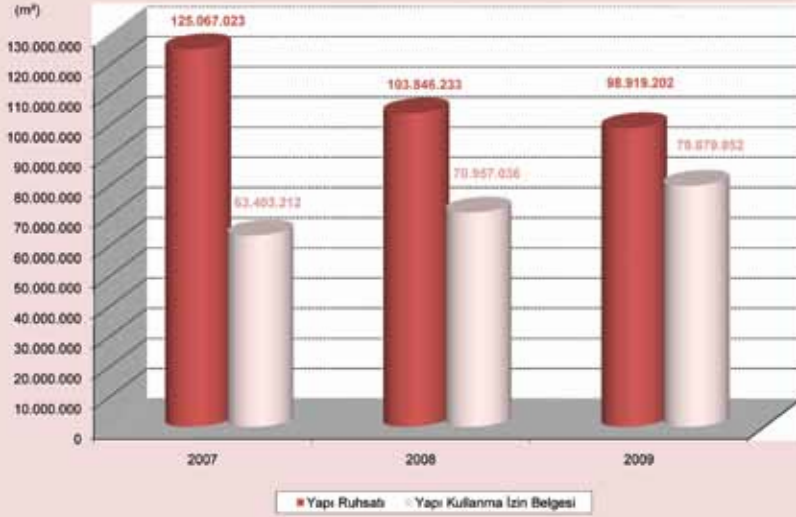
Kaynak: TÜİK

TABLO 48: YAPI RUHSATINA GÖRE BİNA İNŞAATI DEĞİŞİM ORANLARI VE PAYI

Kullanım Amaçları	Değişim (%)		Pay (%)		
	2008	2009	2007	2008	2009
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	-6,8	-11,3	3,6	4,0	3,8
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	-17,8	4,0	68,2	67,6	73,7
Otel vb. Binalar	-27,3	-36,5	2,6	2,3	1,5
Ofis (işyeri) Binaları	-14,1	-18,1	3,8	4,0	3,4
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	-3,6	-30,8	6,1	7,0	5,1
Sanayi Binaları ve Depolar	-34,1	-38,1	8,5	6,7	4,4
Diğerleri	-3,4	-8,2	7,2	8,4	8,1
Toplam	-17,0	-4,7	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

GRAFİK 18: YAPI RUHSATI VE YAPI KULLANMA İZİN BELGESİNE GÖRE BİNA İNŞAATI

2009 yılına ilişkin yapı izin göstergelerine göre, yapıların toplam inşaat alanı artış hızı % 12,6'ya yükselirken, 79.880 bin m²'lik yüzölçümüne sahip yapıya, yapı kullanma izin belgesi verilmiştir. İzin belgesi verilen yapılar içerisinde sanayi binaları ve depolar % 2 oranında, ofis (işyeri) binalarına ilişkin inşaat alanı ise % 1 oranında düşüş gösterirken, diğer binaların inşaat alanlarında artış gözlemlenmiştir. Yapı kullanma izinleri içerisinde en yüksek artış, % 23,2 oranında toptan ve perakende ticaret binalarında gerçekleşirken onu, % 13,9 ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar ve % 6,9'luk artış ile otel vb. binalar izlemiştir. (Tablo 49-50)

TABLO 49: YAPI KULLANMA İZİN BELGESİNE GÖRE BİNA İNŞAATI

Kullanım Amaçları	(Yüzölçümü, m ²)		
	2007	2008	2009
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	2.987.410	3.235.585	3.351.971
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	44.080.436	48.695.229	55.487.618
Otel vb. Binalar	1.115.863	1.686.684	1.803.096
Ofis (işyeri) Binaları	2.171.081	2.087.271	2.066.591
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	3.931.552	5.750.947	7.086.478
Sanayi Binaları ve Depolar	5.640.863	5.211.994	5.108.301
Diğerleri	3.476.007	4.289.326	4.975.797
Toplam	63.403.212	70.957.036	79.879.852

Kaynak: TÜİK

Yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların toplam inşaat alanı içerisinde en yüksek payın 2007 ve 2008 yıllarında da olduğu gibi, iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalara aittir. 2009 yılında verilen toplam izin belgeleri içerisinde % 69,5'lik bir paya sahip iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binaları, % 8,9 ile toptan ve perakende ticaret binaları izlerken onu, % 6,4 ile sanayi binaları ve depolar, % 4,2 ile bir daireli ikamet amaçlı binalar, % 2,6 ile ofis (işyeri) binaları ve % 2,3 ile otel vb. binalar takip etmiştir.

Türkiye'yi dört bölgeye ayırıp sektörel ve bölgesel destekler veren, 12 sektörde büyük yatırımları destekleyen 14 Temmuz 2009 tarihli ve 2009/15199 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" ile yeni bir teşvik sistemi uygulanmaya başlamıştır.

TABLO 50: YAPI KULLANMA İZİN BELGESİNE GÖRE BİNA İNŞAATI DEĞİŞİM ORANLARI VE PAYI

Kullanım Amaçları	Değişim (%)		Pay (%)		
	2008	2009	2007	2008	2009
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	8,3	3,6	4,7	4,6	4,2
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	10,5	13,9	69,5	68,6	69,5
Otel vb. Binalar	51,2	6,9	1,8	2,4	2,3
Ofis (işyeri) Binaları	-3,9	-1,0	3,4	2,9	2,6
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	46,3	23,2	6,2	8,1	8,9
Sanayi Binaları ve Depolar	-7,6	-2,0	8,9	7,3	6,4
Diğerleri	23,4	16,0	5,5	6,0	6,2
Toplam	11,9	12,6	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

Kararın amacı, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirerek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemektir.

Bu kapsamda 2009 yılında teşvik belgesine bağlanan yatırım tutarı, 2008 yılına göre % 30 azalarak 28.377,2 milyon TL'den 19.878 milyon TL'ye gerilemiştir. Teşvik belgesine bağlanan yatırımlarda tüketici fiyatları endeksine göre reel olarak % 34,3 düşüş olmuştur (Tablo 51).

TABLO 51: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	Belge Sayısı		Sabit Yatırım (Bin TL)				İstihdam (Kişi)		
	2008	2009	2008	Pay (%)	2009	Pay (%)	Değişim (%)	2008	2009
Madencilik	136	150	709.716	2,5	797.865	4,0	12,4	4.673	3.543
İmalat Sanayi	1.551	1.686	10.654.420	37,5	8.339.863	42,0	-21,7	49.845	47.656
Enerji	144	110	8.647.132	30,5	4.548.791	22,9	-47,4	5.142	1.581
Hizmetler	618	546	8.365.944	29,5	6.191.499	31,1	-26,0	38.713	27.355
Toplam	2.449	2.492	28.377.211	100,0	19.878.018	100,0	-30,0	98.373	80.135

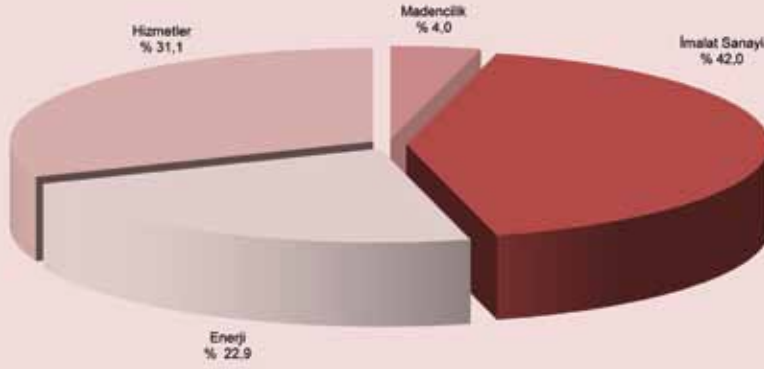
Kaynak: HM

Enerji sektörüne verilen teşvikler % 47,4 azalarak 4.548,8 milyon TL'ye, hizmetler sektörüne verilen teşvikler % 26 azalarak 6.191,5 milyon TL'ye, imalat sanayi sektörüne verilen teşvikler % 21,7 azalarak 8.339,9 milyon TL'ye gerilerken, madencilik sektörüne verilen teşvikler % 12,4 artarak 797,9 milyon TL'ye yükselmiştir.

2009 yılında teşvik belgesine bağlanan yatırımlar içinde % 42'lik pay ile imalat sanayi sektörü ilk sırada yer alırken, hizmetler sektörünün payı % 31,1, enerji sektörünün payı % 22,9 ve madencilik sektörünün payı % 4 olmuştur. 2008 yılına göre madencilik, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı artarken, enerji sektörünün payı azalmıştır.

2009 yılında toplam 2.492 adet teşvik belgeli yatırım ile 80.135 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır. Bunların 47.656'sının imalat sanayi, 27.355'inin hizmetler, 3.543'ünün madencilik ve 1.581'inin enerji sektöründe istihdam edilmesi hedeflenmiştir.

GRAFİK 19: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI (2009)

Teşvik belgesine bağlanan yatırımların % 65,6'lık kısmını yeni yatırımlar oluştururken, onu % 25,1 ile tevsi yatırımları, % 9,3 ile diğer yatırımlar izlemiştir. Yeni yatırımlar için verilen 1.392 adet teşvik belgesinin tutarı 13.038,4 milyon TL olurken, tevsi yatırımlarına 681 adet toplam 4.991,5 milyon TL tutarında, diğer yatırımlara ise 419 adet toplam 1.848,1 milyon TL tutarında teşvik belgesi verilmiştir. 2008 yılına göre tevsi yatırımlarına verilen teşvik belgeleri tutarında artış olurken, yeni yatırım ve diğer yatırımlara verilen teşvik belgelerinin tutarlarında düşüş olmuştur (Tablo 52).

TABLO 52: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı		Sabit Yatırım (Bin TL)				İstihdam (Kişi)		
	2008	2009	2008	Pay (%)	2009	Pay (%)	Değişim (%)	2008	2009
Yeni Yatırım	1.267	1.392	21.853.988	77,0	13.038.440	65,6	-40,3	66.380	53.470
Tevsi	464	681	3.234.469	11,4	4.991.525	25,1	54,3	21.158	18.764
Diğer	718	419	3.288.754	11,6	1.848.053	9,3	-43,8	10.835	7.901
Toplam	2.449	2.492	28.377.211	100,0	19.878.018	100,0	-30,0	98.373	80.135

Kaynak: HM

Bölgeler yeni teşvik sisteminde sosyo-ekonomik gelişme düzeyleri dikkate alınarak dört gruba ayrılmıştır. 2009 yılında verilen toplam 19.878 milyon TL tutarındaki yatırım teşvik belgeleri içinde ilk sırayı 8.791,3 milyon TL ile (% 44,2) 1. Bölge alırken onu, 5.512,4 milyon TL ile (% 27,7) 3. Bölge, 2.884,9 milyon TL ile (% 14,5) 2. Bölge, 2.689,5 TL ile (% 13,5) 4. Bölge izlemiştir (Tablo 53).

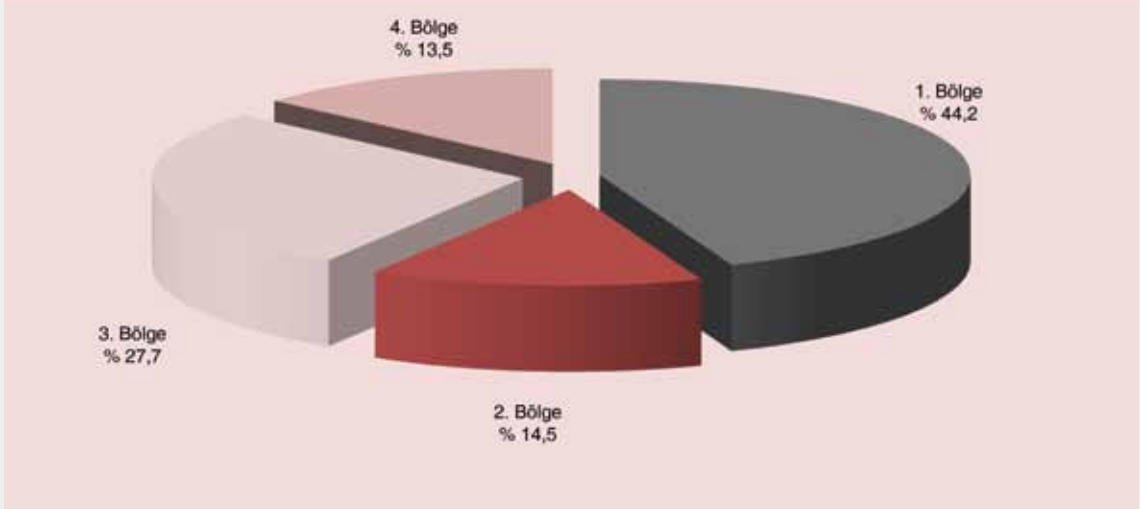
TABLO 53: 2009 YILINDA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

Bölgeler	Belge Sayısı	Pay (%)	Sabit Yatırım (Bin TL)	Pay (%)	İstihdam (Kişi)	Pay (%)
1. Bölge	884	35,5	8.791.312	44,2	29.012	36,2
2. Bölge	444	17,8	2.884.900	14,5	14.457	18,0
3. Bölge	728	29,2	5.512.360	27,7	21.342	26,6
4. Bölge	436	17,5	2.689.446	13,5	15.324	19,1
TOPLAM	2.492	100,0	19.878.018	100,0	80.135	100,0

Kaynak: HM

Not: 1. Bölge (İstanbul, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İzmir, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Ankara)
 2. Bölge (Balıkesir, Çanakkale, Aydın, Denizli, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin)
 3. Bölge (Konya, Karaman, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak, Kayseri, Sivas, Yozgat, Zonguldak, Karabük, Bartın, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya, Gaziantep, Adıyaman, Kilis)
 4. Bölge (Kastamonu, Çankırı, Sinop, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır, Van, Muş, Bitlis, Hakkari, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)

GRAFİK 20: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI (2009)

D. PARASAL VE MALİ GELİŞMELER

1. Fiyat Hareketleri ve Enflasyon

Merkez Bankası, 2002-2005 yılları arasında kısa vadeli faiz oranlarının temel politika aracı olarak kullanıldığı örtük enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamıştır. 2006 yılından itibaren ise, açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. Merkez Bankası, enflasyon hedeflerini 2006 yılı için % 5, 2007 ve 2008 yılları için % 4 nokta hedef olarak belirlemiştir. Hedeften belirgin sapma veya sapma olma olasılığında Merkez Bankası, bu sapmanın nedenlerini ve alınması gereken önlemleri yazılı olarak Hükümete ve kamuoyuna bildireceğini açıklamıştır. Bu hesap verme mekanizmasının uygulamasına yönelik olarak hedefle uyumlu patika oluşturulmuş, patikanın her iki yönünde 2 puanlık belirsizlik aralığı ilan edilmiştir.

Açık enflasyon hedeflemesinin uygulamaya başlandığı 2006 yılında enflasyon hedefin 4,65 puan üstüne çıkarak % 9,65, 2007 yılında hedefin 4,39 puan üstüne çıkarak % 8,39 ve 2008 yılında da hedefin 6,06 puan üstüne çıkarak % 10,06 düzeyinde gerçekleşmiştir.

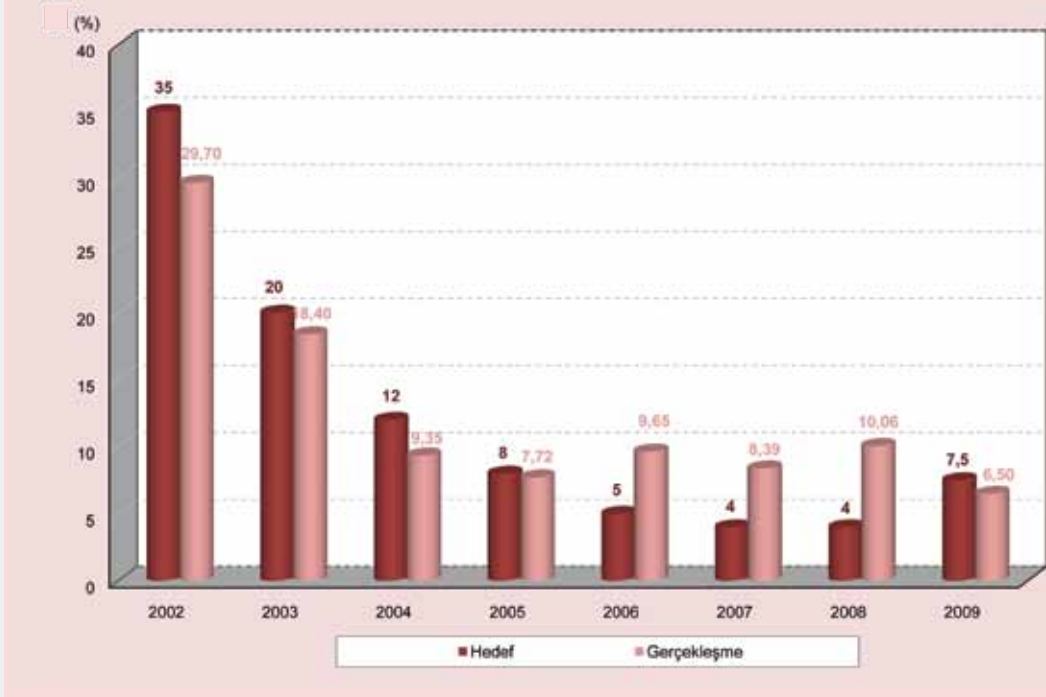
Enflasyon hedefleri 2006, 2007 ve 2008 yıllarında dışsal nedenler sonucu aşılmış ve hedeflerin beklentiler için çapa olma fonksiyonu zayıflamıştır. Merkez Bankası, enflasyon beklentilerini kontrol altına almak ve uygulanan rejimin itibarını tesis etmek amacıyla, Haziran 2008’de Hükümete hitaben yazılan bir açık mektupla orta vade için yeni hedefler belirlenmesini önermiştir.

Merkez Bankası’nın bu önerisi, Hükümet tarafından da benimsenmiş ve buna göre enflasyon hedefleri 2009-2011 yılları için sırasıyla % 7,5, % 6,5 ve % 5,5 olarak belirlenmiştir.

Enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde Merkez Bankası 2006-2008 yılları arasında üçer aylık dönemler itibarıyla hedeflerden sapmaların nedenlerini ve bu sapmalara karşı alınan politika önlemlerini, hükümete hitaben yazmış olduğu açık mektuplar ile açıklamış ve hesap verebilirlik ilkesini uygulamıştır.

2009 yılından itibaren Merkez Bankası üçer aylık dönemler itibarıyla ara hedefler koyarak % 7,5 olan resmi hedefini yılsonu için açıklamıştır. Belirsizlik aralığı ise hedef etrafında iki puan olarak korunmuştur. Merkez Bankası enflasyonun “2009 Yılı Para ve Kur Politikası”nda açıklanan belirsizlik aralığının dışında kalması halinde sapmanın nedenleri ile hedefe tekrar ulaşılması için alınan ve alınması gereken önlemlerin Enflasyon Raporları aracılığıyla kamuoyuyla paylaşılacağını, yılsonu itibarıyla belirgin bir sapma olması durumunda hükümete açık bir mektup yazılacağını açıklamıştır.

GRAFİK 21 : ENFLASYON HEDEFLERİ VE GERÇEKLEŞMELER (2002-2009)

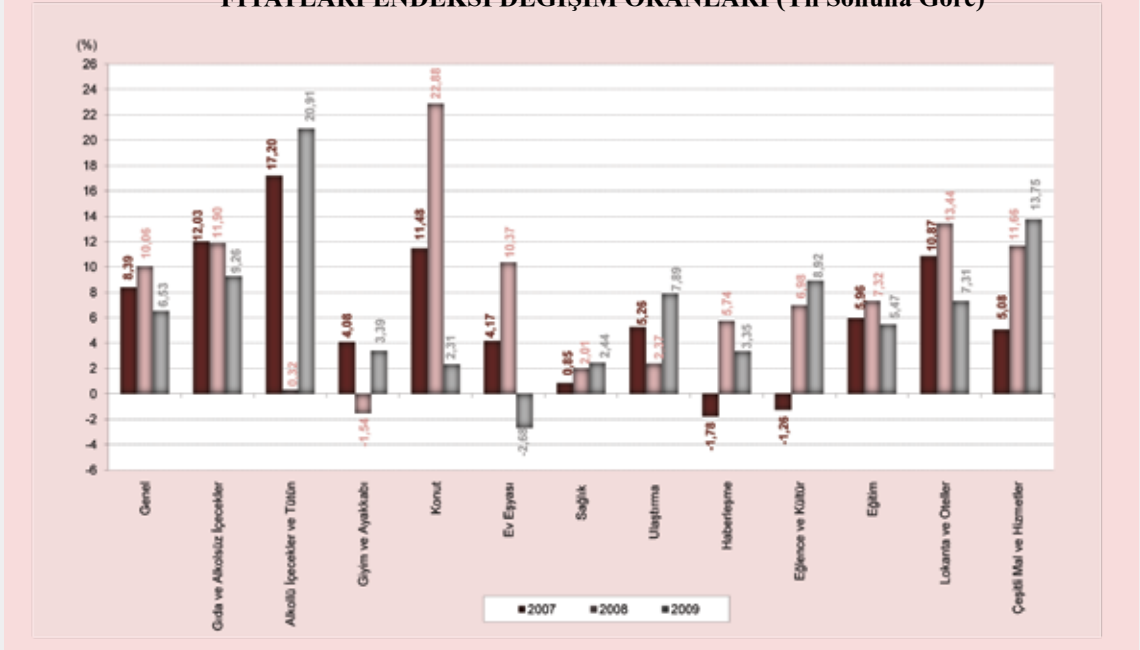
2009 yılı, gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında başlayan daha sonra tüm dünyaya yayılan küresel finans krizinin reel ekonomi üzerindeki etkilerinin derinleştiği bir yıl olmuştur. 2009 yılının ilk döneminde ekonomideki daralmanın artmasıyla, toplam talep koşulları enflasyona düşüş yönü katkı yapmış ve enflasyondaki yavaşlama bütün alt gruplara yayılmıştır. Emtia, enerji ve gıda fiyatlarının yıllık artış oranları aşağı yönlü eğilim göstermiş, Mart ayı itibarıyla enflasyon % 7,89 düzeyinde gerçekleşerek belirsizlik aralığının içinde kalmıştır.

Yılın ikinci döneminde iktisadi faaliyetteki yavaşlamanın enflasyon üzerindeki etkisi belirginleşmiş ve enflasyon düşüş eğilimini sürdürmüştür. Toplam talepteki daralmanın beklenenden daha fazla olması, emtia fiyatlarındaki düşüş ve iç talebi canlandırıcı mali tedbirler kapsamında yapılan geçici vergi indirimleri enflasyonun gerilemesinde etkili olmuştur. Hizmet grubunun katkısı ise, tarihsel olarak en düşük seviyeye gerilemiştir. Haziran ayı itibarıyla gıda grubu haricinde kalan tüm ana gruplarda gerileyen yıllık enflasyon % 5,73 olarak gerçekleşerek belirsizlik aralığı alt sınırının 1,07 puan altında kalmıştır.

Küresel krizin yansımaları, 2009 yılının üçüncü döneminde azalarak da olsa hissedilmeye devam etmiştir. Yılın üçüncü döneminde, kamu mali dengesini sağlamaya yönelik vergi ayarlamaları fiyatlar üzerinde yukarı yönlü etki yapsa da toplam talep koşulları enflasyondaki düşüş sürecine katkı yapmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra, dayanıklı tüketim malı vergi oranlarındaki indirimlerin kademeli olarak geri alınması da üçüncü dönemde enflasyon üzerinde etkili olmuştur.

Küresel risk algılamalarında gözlenen iyileşme, gelişmekte olan ülkelere olan portföy hareketleri kanalıyla sermaye girişlerini artırmış ve bu ülkelerin para birimleri değer kazanmaya başlamıştır. Türkiye’de de benzer bir hareket gözlenmiş, bu gelişme emtia fiyatlarında gözlenen artışların yurt içi birim maliyetlere yansımalarını engellemiştir. Enflasyon, üçüncü dönemde de azalmaya devam ederek % 5,27 seviyesine gerilemiş ve hedefle uyumlu belirsizlik aralığı alt sınırının 1,23 puan altında gerçekleşmiştir.

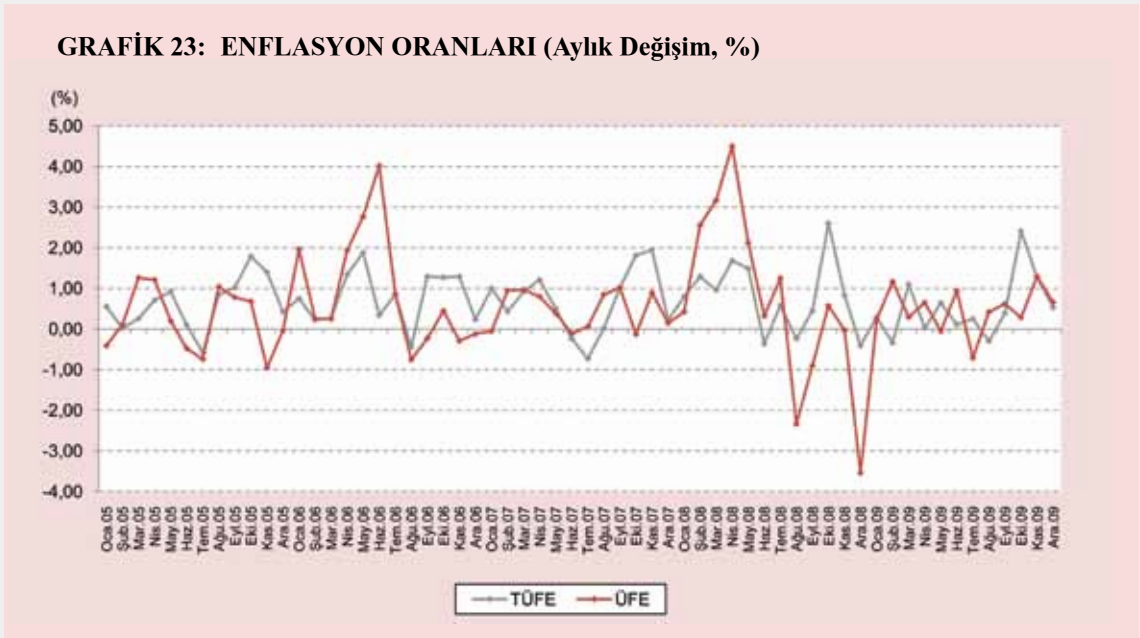
GRAFİK 22: ANA HARCAMA GRUPLARI İTİBARIYLA TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI (Yıl Sonuna Göre)

2009 yılının son döneminde gıda ve enerji kalemlerinin yıllık enflasyona yaptığı katkı yükselirken, gıda ve enerji dışında kalan grupların katkısında belirgin bir değişim olmamıştır. Bu dönemde, petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki yükselişler ile iktisadi faaliyeti desteklemek amacıyla uygulanan geçici vergi indirimlerinin sona ermesi gibi gelişmeler de enflasyonun yükselmesinde etkili olmuştur. 2009 yılı Aralık sonu itibariyle yıllık enflasyon % 6,53 seviyesine yükselmiş ancak belirsizlik aralığının içinde kalmıştır.

Böylece 2008 yılında % 10,06 olan TÜFE enflasyonu, 2009 yılında 3,53 puanlık düşüşle % 6,53' e gerilerken % 7,50 olan yılsonu hedefinin de 0,97 puan altında gerçekleşmiştir. Oniki aylık ortalamalara göre de 2008 yılında % 10,45 olan TÜFE artış hızı, 2009 yılında % 6,25'e gerilemiştir (Tablo 54).

GRAFİK 23: ENFLASYON ORANLARI (Aylık Değişim, %)

TABLO 54: TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

	(2003=100)					
	2007	Değişim (%)	2008	Değişim (%)	2009	Değişim (%)
Ana Harcama Grupları	Oniki Aylık Ortalama					
Genel	140,03	8,76	154,66	10,45	164,32	6,25
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	138,21	12,42	155,88	12,78	168,39	8,02
Alkollü İçecekler ve Tütün	179,77	9,93	192,47	7,06	216,94	12,71
Giyim ve Ayakkabı	115,33	4,51	118,20	2,49	119,16	0,82
Konut	150,34	11,21	179,87	19,64	195,73	8,82
Ev Eşyası	129,13	7,60	138,03	6,89	139,23	0,87
Sağlık	122,53	4,77	123,04	0,42	126,66	2,94
Ulaştırma	144,09	5,61	155,57	7,97	155,94	0,24
Haberleşme	106,71	-0,84	108,64	1,81	112,38	3,44
Eğlence ve Kültür	127,38	3,66	129,87	1,95	142,66	9,85
Eğitim	156,14	7,20	166,70	6,76	176,37	5,80
Lokanta ve Oteller	169,10	11,19	191,72	13,38	209,26	9,15
Çeşitli Mal ve Hizmetler	144,66	5,55	158,59	9,63	179,16	12,97
Ana Harcama Grupları	Yıl Sonu					
Genel	145,77	8,39	160,44	10,06	170,91	6,53
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	144,57	12,03	161,78	11,90	176,76	9,26
Alkollü İçecekler ve Tütün	192,00	17,20	192,61	0,32	232,88	20,91
Giyim ve Ayakkabı	123,59	4,08	121,69	-1,54	125,81	3,39
Konut	160,26	11,48	196,92	22,88	201,47	2,31
Ev Eşyası	130,35	4,17	143,87	10,37	140,02	-2,68
Sağlık	121,63	0,85	124,08	2,01	127,11	2,44
Ulaştırma	147,65	5,26	151,15	2,37	163,08	7,89
Haberleşme	105,39	-1,78	111,44	5,74	115,17	3,35
Eğlence ve Kültür	126,79	-1,26	135,64	6,98	147,74	8,92
Eğitim	160,60	5,96	172,36	7,32	181,79	5,47
Lokanta ve Oteller	177,85	10,87	201,75	13,44	216,50	7,31
Çeşitli Mal ve Hizmetler	148,02	5,08	165,28	11,66	188,01	13,75

Kaynak: TÜİK

Yılsonu itibariyle, giyim ve ayakkabı, konut, ev eşyası, sağlık, haberleşme ve eğitim alt sektörlerindeki fiyat artışları TÜFE genel endeks artış hızının altında kalmıştır. Gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecekler ve tütün, ulaştırma, eğlence ve kültür, lokanta ve oteller ile çeşitli mal ve hizmetler alt sektörlerindeki fiyat artış hızları ise TÜFE genel endeks artış hızının üzerinde gerçekleşmiştir. Ev eşyası fiyatlarında % 2,68 düşüş olmuş, diğer harcama grupları fiyatları ise artmıştır. En düşük fiyat artışları % 2,31 ile konut, % 2,44 ile sağlık fiyatlarında gerçekleşirken, en yüksek fiyat artışları % 20,91 ile alkollü içecekler ve tütün, % 13,75 ile çeşitli mal ve hizmetler, % 9,26 ile gıda ve alkolsüz içecekler ve % 8,92 ile eğlence ve kültür harcama grubu fiyatlarında kaydedilmiştir.

Yıllık enflasyon verilerinin daha net izlenmesini sağlayan temel enflasyon göstergelerinde, 2008 yılının son döneminde başlayan düşüş eğilimi 2009 yılının Haziran ayına kadar sürmüş ve Aralık ayına kadar ise çok fazla dalgalanma olmamıştır. Özel kapsamlı göstergelerde yılın son döneminde dayanıklı mal grubundaki vergi indirimlerinin tamamen sona ermesiyle yıllık enflasyon sınırlı bir artış göstermiş ancak, vergi ve mevsimsel etkilerden arındırıldığında enflasyonun ana eğiliminde bozulma olmadığı görülmüştür. TÜFE’de olduğu gibi özel kapsamlı göstergeler de tarihin en düşük seviyelerine gerilemiştir.

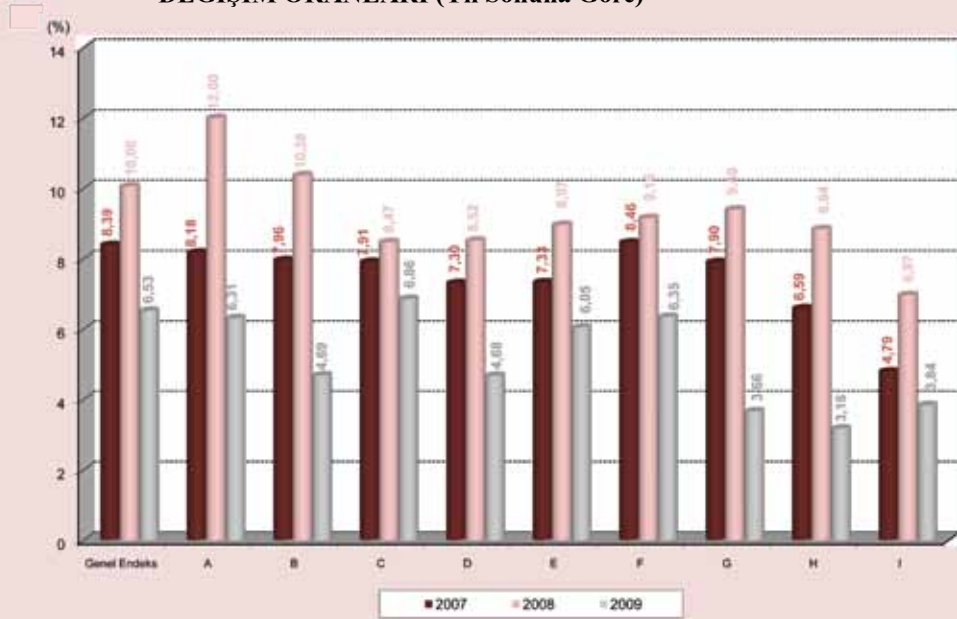
2009 yılında özel kapsamlı TÜFE içinde yer alan H çekirdek fiyat göstergesinde (işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve altın hariç) % 3,18, I fiyat göstergesinde (enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç) % 3,84 artış olmuştur. Endekste gözlenen en yüksek yıllık artış % 6,86 ile enerjinin hariç tutulduğu C endeksinde görülmüştür (Tablo 55).

TABLO 55: ÖZEL KAPSAMLI TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

(2003=100)						
Grup/Kapsam	2007	Değişim (%)	2008	Değişim (%)	2009	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
A Mevsimlik ürünler hariç	142,03	8,40	159,01	11,96	169,30	6,47
B İşlenmemiş gıda ürünleri hariç	139,46	7,86	155,10	11,21	163,09	5,15
C Enerji hariç	140,19	8,98	152,31	8,65	161,95	6,33
D (B) ve (C)	139,57	7,94	152,40	9,19	160,02	5,00
E (C) ve alkollü içkiler ile tütün ürünleri hariç	138,03	8,93	150,07	8,72	158,98	5,94
F (E) ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	141,76	9,92	154,99	9,33	165,20	6,59
G (F) ve (B)	141,24	8,95	155,59	10,16	163,52	5,09
H (D) ve alkollü içkiler, tütün ürünleri ile altın hariç	136,35	7,87	148,83	9,15	154,95	4,11
I (C), gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç	137,38	7,11	145,92	6,22	152,34	4,40
Yıl Sonu						
A Mevsimlik ürünler hariç	147,38	8,18	165,07	12,00	175,49	6,31
B İşlenmemiş gıda ürünleri hariç	145,71	7,96	160,83	10,38	168,37	4,69
C Enerji hariç	145,17	7,91	157,47	8,47	168,27	6,86
D (B) ve (C)	145,01	7,30	157,36	8,52	164,72	4,68
E (C) ve alkollü içkiler ile tütün ürünleri hariç	142,64	7,33	155,43	8,97	164,83	6,05
F (E) ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	147,18	8,46	160,66	9,16	170,86	6,35
G (F) ve (B)	147,32	7,90	161,17	9,40	167,07	3,66
H (D) ve alkollü içkiler, tütün ürünleri ile altın hariç	141,36	6,59	153,86	8,84	158,75	3,18
I (C), gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç	140,97	4,79	150,79	6,97	156,58	3,84

Kaynak: TÜİK

GRAFİK 24: ÖZEL KAPSAMLI TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI (Yıl Sonuna Göre)

ÜFE artış hızı, uluslararası piyasalarda azalan petrol ve emtia fiyatlarının etkisiyle 2008 yılı Ağustos ayından itibaren belirgin bir düşüş eğilimine girmiş ve bu eğilim yaklaşık bir yıl sürmüştür. 2009 yılının ikinci yarısında yükseliş eğilimine giren ÜFE artış hızı Aralık ayında yılın en yüksek seviyesine gerçekleşmiştir. Bu yükselişte artan tarım fiyatları ve baz etkisi rol oynamıştır.

2009 yılında ÜFE artış hızı bir önceki yıla göre 2,18 puanlık düşüşle % 8,11'den % 5,93'e gerilemiştir. Oniki aylık ortalamalara göre de 2008 yılında % 12,72 olan ÜFE artış hızı, 2009 yılında 11,48 puanlık düşüşle % 1,24'e gerilemiştir (Tablo 56).

TABLO 56: ÜRETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

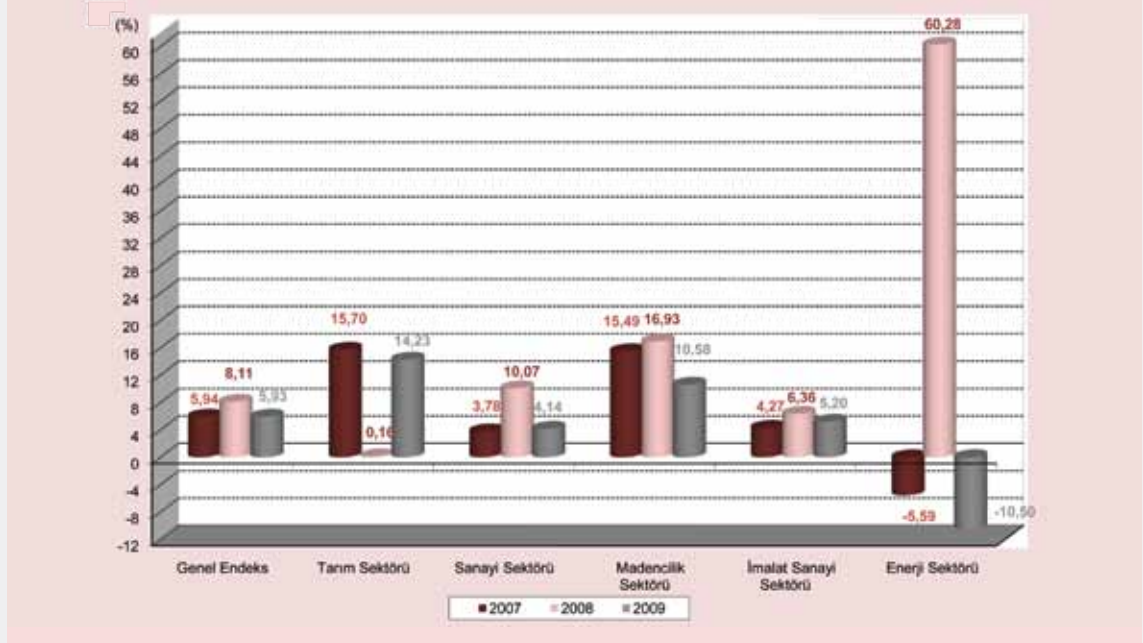
Sektörler	2007	Değişim (%)	2008	Değişim (%)	2009	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Genel Endeks	141,01	6,31	158,94	12,72	160,91	1,24
Tarım Sektörü	145,36	7,58	162,23	11,61	166,02	2,34
Sanayi Sektörü	139,75	6,02	157,89	12,98	159,49	1,02
Madencilik Sektörü	155,43	9,34	190,95	22,85	206,55	8,17
İmalat Sanayi Sektörü	140,50	5,58	157,01	11,75	156,10	-0,58
Enerji Sektörü	124,81	10,93	157,52	26,21	182,85	16,08
Sektörler	Yıl Sonu					
Genel Endeks	144,57	5,94	156,29	8,11	165,56	5,93
Tarım Sektörü	154,15	15,70	154,39	0,16	176,36	14,23
Sanayi Sektörü	142,11	3,78	156,42	10,07	162,90	4,14
Madencilik Sektörü	168,24	15,49	196,73	16,93	217,55	10,58
İmalat Sanayi Sektörü	143,48	4,27	152,60	6,36	160,53	5,20
Enerji Sektörü	117,59	-5,59	188,47	60,28	168,68	-10,50

Kaynak: TÜİK

Yılsonu itibariyle ÜFE'nin ana alt kalemleri olan tarım sektörü fiyatları % 14,23, sanayi sektörü fiyatları % 4,14 artmıştır. Fiyatlar, sanayi sektörü ana alt kalemlerini oluşturan madencilik sektöründe % 10,58, imalat sanayi sektöründe % 5,20 oranında artarken, enerji sektöründe ise % 10,50 oranında azalmıştır.

Oniki aylık ortalamalara göre ise, tarım sektörü fiyatları % 2,34, sanayi sektörü fiyatları % 1,02, madencilik sektörü fiyatları % 8,17, enerji sektörü fiyatları % 16,08 artarken, imalat sanayi sektörü fiyatları % 0,58 azalmıştır.

GRAFİK 25: SEKTÖRLER İTİBARIYLA ÜRETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ DEĞİŞİM ORANLARI (Yıl Sonuna Göre)

2. Para, Banka ve Sermaye Piyasası

Para, Banka

2009 yılında tüm dünyada para politikası uygulamalarında büyük ölçüde küresel kriz ve küresel ekonomideki gelişmeler belirleyici olmuştur. Merkez bankaları, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren derinleşen krizin büyüme, istihdam ve finansal sistem üzerindeki tahribatını sınırlamaya yönelik politikalar uygulamaya yönelmiştir. Ülkemizde ise yakın geçmişte yaşanan krizlerin sağladığı deneyim, finansal sistemin sağlam yapısı ve risk primindeki bozulmanın sınırlı kalması para politikasının hareket alanını genişleten bir unsur olmuştur.

2002-2005 yılları arasında para politikası stratejisinde örtük enflasyon hedeflemesi rejimini uygulayan Merkez Bankası, 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamaya koymuş, 2007, 2008 ve 2009 yıllarında da para politikası uygulamalarını bu çerçevede yürütmüştür.

Enflasyon hedefleri 2003 temel yıllık tüketici fiyatları endeksinin 12 aylık yüzde değişimi ile hesaplanan yıl sonu enflasyon oranları üzerinden, 3 yıllık bir dönem için Hükümet'le birlikte nokta hedef olarak belirlenmiştir. 2009 yılı için enflasyon hedefi Haziran 2008 tarihinde ilan edildiği gibi % 7,5 olarak öngörülmüştür. Bu doğrultuda yıl sonu enflasyon hedefiyle tutarlı üçer aylık enflasyon patikası ve bu patika etrafında iki puanlık belirsizlik aralığı oluşturulmuştur. Enflasyon belirsizlik aralığının dışına çıktığında, 2006 yılından bu yana olduğu gibi hesap verme yükümlülüğü devreye girmektedir.

Bu çerçevede, 2009 yılı için hedefle uyumlu patika Mart ayı sonu için % 9,7, Haziran ayı sonu için % 8,8, Eylül ayı sonu için % 8,5 ve Aralık ayı sonu için % 7,5 olarak tespit edilmiştir. Enflasyon oranları, küresel krizin toplam talepte yarattığı daralmanın etkisiyle 2009 yılının ilk çeyreğinden itibaren düşmeye başlamıştır. Mart ayı sonunda yıllık bazda % 7,89, Haziran ayı sonunda % 5,73, Eylül ayı sonunda % 5,27, Aralık ayı sonunda da % 6,53 düzeyinde gerçekleşen enflasyon dört dönemde de hedefle uyumlu patika etrafında oluşturulan belirsizlik aralığı üst sınırlarının altında gerçekleşmiştir (Tablo 57).

TABLO 57: 2009 YILI HEDEFLE UYUMLU ENFLASYON PATİKASI VE BELİRSİZLİK ARALIĞI

	(%)			
	Mart	Haziran	Eylül	Aralık
Belirsizlik Aralığı Üst Sınır	11,70	10,80	10,50	9,50
Hedefle Uyumlu Patika	9,70	8,80	8,50	7,50
Belirsizlik Aralığı Alt Sınır	7,70	6,80	6,50	5,50
Gerçekleşme	7,89	5,73	5,27	6,53

Kaynak: TCMB, TÜİK

Merkez Bankası temel politika aracı olarak, enflasyonun orta vadeli görünümünü dikkate alarak, kendi bünyesindeki Bankalararası Para Piyasası ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Repo-Ters Repo Pazarında uygulanmakta olan kısa vadeli faiz oranlarının kullanılması uygulamasına 2009 yılında da devam etmiştir. Gerekli görüldüğü durumlarda, zorunlu karşılık oranlarını veya diğer likidite araçlarının da destekleyici olarak kullanılması öngörülmüştür. Para Politikası Kurulu, aylık olarak toplanmaya devam etmiş ve faiz kararlarını alırken enflasyon tahminlerinin hedefle tutarlılığını göz önünde bulundurmuş ve enflasyonun orta vadeli görünümüne odaklanmaya devam etmiştir.

Merkez Bankası kriz sürecinde, iktisadi faaliyet üzerinde oluşabilecek tahribatı sınırlamaya yönelik olarak 2008 yılı Kasım ayından itibaren parasal genişleme sürecini başlatmıştır. Bu süreçte bir yandan kısa vadeli faiz oranlarını aşağı çekerken, diğer yandan dengeleyici bir likidite politikası izleyerek kredi piyasasındaki tıkanıklığı gidermeyi hedeflemiştir.

Para Politikası Kurulu, iç ve dış talep ile enflasyon üzerindeki aşağı yönlü baskıların süreceği, ayrıca petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki birikimli düşüşlerin enflasyonu olumlu etkileyeceği görüşünden hareketle 2009 yılının ilk aylarından itibaren faiz oranlarındaki indirim sürecini hızlandırmıştır. Bu çerçevede 2009 yılının ilk dört aylık döneminde faiz oranlarında, toplam 525 baz puan indirime gidilmiş ve gecelik borçlanma faiz oranı Nisan ayında % 9,75 düzeyine inmiştir.

Kurul, Mayıs ayından itibaren açıklanan verilerin özel tüketim talebinde kısmi bir canlanma olacağına işaret etmesine rağmen, uluslararası kredi piyasalarındaki sorunların devam ettiği, küresel ekonomiye ilişkin göstergelerde henüz belirgin bir iyileşme gözlenmediğini açıklayarak faiz oranlarındaki indirimlere yılın son çeyreğine kadar devam etmiştir. Yılın son çeyreğinde ise, kredi piyasasında gözlenen olumlu gelişmeler ve ekonomideki ılımlı toparlanma eğilimine rağmen, dış talep ve yurt içi yatırım talebinin zayıf seyri, tüketim talebinin ikinci çeyrekteki yükselişten sonra daha zayıf bir seyir izlemesi ve ekonomideki toparlanmanın gücüne ilişkin belirsizliklerin devam ettiğini dikkate alan Para Politikası Kurulu, faiz indirimlerini kademeli olarak yavaşlatmış, Kasım ve Aralık aylarında ise sabit tutulmasına karar vermiştir. Böylece 2009 yılında gecelik borçlanma faiz oranlarında toplam 850 baz puan indirim yapılmıştır. 2008 yılı Aralık ayında % 15 olan faiz oranı, 2009 yılının Aralık ayında % 6,50 seviyesine düşürülmüştür (Tablo 58).

TABLO 58: PARA POLİTİKASI KURULU FAİZ KARARLARI (2009)

Para Politikası Kurulu Toplantı Tarihleri	(%)	
	Faiz Kararı	Gecelik Borçlanma Faiz Oranı
15 Ocak 2009	-2,00	13,00
19 Şubat 2009	-1,50	11,50
19 Mart 2009	-1,00	10,50
16 Nisan 2009	-0,75	9,75
14 Mayıs 2009	-0,50	9,25
16 Haziran 2009	-0,50	8,75
16 Temmuz 2009	-0,50	8,25
18 Ağustos 2009	-0,50	7,75
17 Eylül 2009	-0,50	7,25
15 Ekim 2009	-0,50	6,75
19 Kasım 2009	-0,25	6,50
17 Aralık 2009	Değişiklik Yapılmadı	6,50

Kaynak: TCMB

Yıl içinde gerçekleştirilen para politikası uygulamaları çerçevesinde, M1 para arzı artışı 2008 yılı artışının oldukça üzerinde gerçekleşirken, M2 ve M3 para arzı artışları daha düşük oranlı gerçekleşmiştir. 2009 yılında dolaşımdaki para 2008 yılına göre % 12,5'lik artışla 34.289,4 milyon TL'ye, vadesiz TL mevduat % 47,1'lik artışla 44.737,5 milyon TL'ye, vadesiz yabancı para cinsinden mevduat (YP) % 24,5'lik artışla 28.024,5 milyon TL'ye yükselmiştir. TÜFE'nin 2008 yılında % 6,5 arttığı dikkate alındığında reel olarak dolaşımdaki para % 5,6 artarken, vadesiz TL mevduat % 38,1, vadesiz yabancı para mevduatı % 16,9 artış göstermiştir. Böylece dar tanımlı para arzı M1 % 28,4'lük artışla 107.051,4 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak % 20,5 büyümüştür (Tablo 59).

TABLO 59: PARA ARZLARI (1)

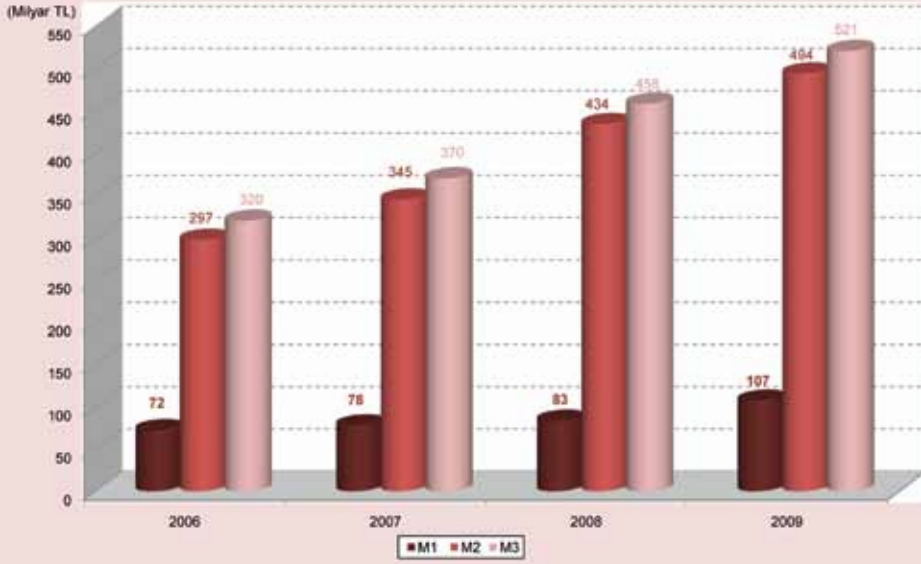
	(Bin TL)						
	2006	2007	2008	2009	Değişim (%)		
					2007	2008	2009
M1	72.162.564	77.674.822	83.380.932	107.051.398	7,6	7,3	28,4
Dolaşımdaki Para	24.589.947	26.072.505	30.468.001	34.289.353	6,0	16,9	12,5
Vadesiz Mevduat (TL)	23.967.479	29.427.691	30.403.738	44.737.540	22,8	3,3	47,1
Vadesiz Mevduat (YP)	23.605.138	22.174.626	22.509.194	28.024.504	-6,1	1,5	24,5
M2	297.481.073	345.028.428	434.205.424	494.024.148	16,0	25,8	13,8
Vadeli Mevduat (TL)	141.744.828	178.863.316	238.494.346	266.610.255	26,2	33,3	11,8
Vadeli Mevduat (YP)	83.573.682	88.490.290	112.330.146	120.362.496	5,9	26,9	7,2
M3	319.835.684	370.077.665	458.383.776	520.674.414	15,7	23,9	13,6
Repo	3.538.510	4.293.366	3.442.654	3.599.806	21,3	-19,8	4,6
Para Piyasası Fonları	18.816.101	20.755.872	20.735.698	23.050.460	10,3	-0,1	11,2

Kaynak: TCMB

(1): Yeni sunum, veriler yılın son Cuma günü itibariyledir.

M2 para arzının alt kalemi olan TL cinsinden vadeli mevduat % 11,8'lik artışla 266.610,3 milyon TL'ye, yabancı para cinsinden mevduat ise % 7,2'lik artışla 120.362,5 milyon TL'ye yükselmiştir. M2 para arzı vadeli TL, mevduattaki yüksek oranlı artışın etkisiyle % 13,8 artarak 494.024,1 milyon TL olmuştur. M2 para arzında reel olarak da % 6,8'lik artış meydana gelmiştir. M3 para arzı % 13,6'lık artışla 520.674,4 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak da % 6,6 artmıştır.

GRAFİK 26: PARA ARZLARI

Bankalardaki Türk Lirası cinsinden toplam mevduat % 13,5'lik artışla 305.200,5 milyon TL'ye, yabancı para cinsinden mevduat (DTH) % 9'luk artışla 139.333,5 milyon TL'ye yükselmiştir. Böylece mevduat bankalarındaki toplam mevduat % 12,1'lik artışla 444.534 milyon TL olmuştur. Reel olarak Türk Lirası cinsinden mevduatlarda % 6,5, döviz tevdiat hesaplarında % 2,3, böylece toplam mevduatta % 5,2 artış olmuştur (Tablo 60).

TABLO 60: MEVDUAT BANKALARINDAKİ MEVDUAT (1) (2)

						Değişim (%)			
	2005	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
TL Mevduat	145.191.416	170.474.497	209.845.693	268.802.517	305.200.507	17,4	23,1	28,1	13,5
Tasarruf Mevduatı	86.813.210	109.295.339	136.403.291	179.739.211	196.692.553	25,9	24,8	31,8	9,4
Vadeli	78.526.030	100.125.894	125.478.394	167.315.185	179.902.350	27,5	25,3	33,3	7,5
Vadesiz	8.287.180	9.169.445	10.924.897	12.424.026	16.790.203	10,6	19,1	13,7	35,1
Ticari Mevduat	31.520.227	31.654.960	40.196.901	51.205.165	66.245.214	0,4	27,0	27,4	29,4
Vadeli	19.548.113	21.538.607	27.046.729	39.693.690	49.483.951	10,2	25,6	46,8	24,7
Vadesiz	11.972.114	10.116.353	13.150.172	11.511.475	16.761.263	-15,5	30,0	-12,5	45,6
Resmi Mevduat	10.322.484	10.007.716	12.121.030	17.511.807	21.178.199	-3,0	21,1	44,5	20,9
Vadeli	5.116.959	4.614.344	7.077.819	9.457.020	11.418.013	-9,8	53,4	33,6	20,7
Vadesiz	5.205.525	5.393.372	5.043.211	8.054.787	9.760.186	3,6	-6,5	59,7	21,2
Diğer Mevduat	16.535.495	19.516.482	21.124.471	20.346.334	21.084.541	18,0	8,2	-3,7	3,6
Vadeli	13.313.131	15.989.548	18.546.712	17.177.353	18.074.346	20,1	16,0	-7,4	5,2
Vadesiz	3.222.364	3.526.934	2.577.759	3.168.981	3.010.195	9,5	-26,9	22,9	-5,0
Yabancı Para (DTH) Mevduat	76.440.441	101.399.057	104.196.140	127.822.562	139.333.516	32,7	2,8	22,7	9,0
Vadeli	58.267.392	79.167.636	83.004.647	106.373.067	112.950.341	35,9	4,8	28,2	6,2
Vadesiz	18.173.049	22.231.421	21.191.493	21.449.495	26.383.175	22,3	-4,7	1,2	23,0
Toplam Mevduat	221.631.857	271.873.554	314.041.833	396.625.079	444.534.023	22,7	15,5	26,3	12,1

Kaynak: TCMB

(1): Yurtiçi Yerleşikler Toplam TL ve Yabancı Para Mevduat.

(2): Veriler yılın son Cuma günü itibariyledir.

GRAFİK 27: MEVDUAT BANKALARINDAKİ TL MEVDUAT VE YABANCI PARA MEVDUAT ORANI

Küresel krizin etkilerinin belirginleşmeye başladığı 2008 yılının son çeyreğinde, hanhalklarının ve finansal kuruluşların risksiz varlıklara geçme eğilimi, bankalar mevduatında yüksek oranlı artışa neden olmuştur. Bu artışın yarattığı baz etkisi nedeniyle 2009 yılında bankalar mevduatında artış sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Kriz nedeniyle, yatırım eğilimi ve kredi talebinin düşmesinin yanında büyüyen piyasa riskleri mevduatın krediye dönüşümünü azaltmıştır.

Toplam mevduat içinde en yüksek paya sahip olan vadeli tasarruf mevduatı % 7,5'lik artışla 179.902,4 milyon TL'ye, vadesiz tasarruf mevduatı % 35,1'lik artışla 16.790,2 milyon TL'ye yükselmiş, böylece toplam tasarruf mevduatı % 9,4'lük artışla 196.692,6 milyon TL olmuştur. Ticari mevduat % 29,4'lük artışla 66.245,2 milyon TL, resmi mevduat % 20,9'luk artışla 21.178,2 milyon TL'ye yükselirken, bunların dışında kalan mevduatlar % 3,6'lık artışla 21.084,5 milyon TL olmuştur.

2009 yılında geçen yıla göre mevduat bankalarındaki mevduat içinde TL cinsinden mevduatın payı % 67,8'den % 68,7'ye yükselirken, döviz tevdiat hesaplarının payı, % 32,2'den % 31,3'e gerilemiştir (Tablo 61).

TABLO 61: TL VE YABANCI PARA MEVDUATININ TOPLAM MEVDUAT İÇİNDEKİ PAYI

Yıllar	Mevduat Bankalarındaki Mevduat			Pay (%)	
	TL Mevduatı	Yabancı Para Mevduatı (DTH)	Toplam	TL	DTH
2005	145.191.416	76.440.441	221.631.857	65,5	34,5
2006	170.474.497	101.399.057	271.873.554	62,7	37,3
2007	209.845.693	104.196.142	314.041.835	66,8	33,2
2008	268.802.517	127.822.562	396.625.079	67,8	32,2
2009	305.200.507	139.333.516	444.534.023	68,7	31,3

Kaynak: TCMB

Mevduat bankaları kredileri % 9,3'lük artışla 292.644,2 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak da % 2,6 artış gerçekleşmiştir. Bunun içinde yer alan ticari ve bireysel krediler % 8,8'lik artışla 272.613,6 milyon TL'ye, ihtisas kredileri de % 16,4'lük artışla 20.030,6 milyon TL'ye yükselmiştir. İhtisas kredileri içinde yer alan tarımsal krediler % 22,9'luk artışla 9.441 milyon TL, küçük esnaf ve sanatkâr kredileri % 15,9'luk artışla 8.005,2 milyon TL, konut kredileri % 1'lik düşüşle 1.184,3 milyon TL, bunların dışında kalan ihtisas kredileri de % 1,3'lük düşüşle 1.400,2 milyon TL olmuştur (Tablo 62).

TABLO 62: BANKA KREDİLERİ (1) (2)

	(Bin TL)									
						Değişim (%)				
	2005	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	
Mevduat Bankaları Kredileri	120.994.175	170.578.290	214.829.745	267.667.082	292.644.243	41,0	25,9	24,6	9,3	
Ticari ve Bireysel Krediler	111.238.954	158.719.297	200.640.461	250.458.694	272.613.618	42,7	26,4	24,8	8,8	
İhtisas Kredileri	9.755.221	11.858.993	14.189.284	17.208.388	20.030.625	21,6	19,6	21,3	16,4	
Tarımsal Krediler	5.083.920	5.194.385	6.171.350	7.684.922	9.440.971	2,2	18,8	24,5	22,9	
Küçük Esnaf ve Sanatkar Kredileri	3.280.726	4.902.961	5.858.298	6.908.771	8.005.188	49,4	19,5	17,9	15,9	
Konut Kredileri	1.068.083	1.124.159	1.216.616	1.196.682	1.184.299	5,3	8,2	-1,6	-1,0	
Diğer	322.492	637.488	943.020	1.418.013	1.400.167	97,7	47,9	50,4	-1,3	
Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri	5.479.884	6.699.149	8.002.851	10.728.441	12.834.069	22,2	19,5	34,1	19,6	
Türkiye İhracat Kredi Bankası	1.284.244	1.206.703	1.184.774	1.437.938	1.950.478	-6,0	-1,8	21,4	35,6	
Diğer	4.195.640	5.492.446	6.818.077	9.290.503	10.883.591	30,9	24,1	36,3	17,1	
Yurtiçi Net Kredi Hacmi	126.474.059	177.277.439	222.832.596	278.395.523	305.478.312	40,2	25,7	24,9	9,7	

Kaynak: TCMB

(1): Yurtiçi Krediler.

(2): Veriler yılın son Cuma günü itibariyledir.

Küresel krizin derinleşmesinin ardından, risk iştahının azalmasıyla kredi koşullarında belirgin bir sıkılaşıma ve kredi faizlerinde yükseliş gözlenmiş, 2008 yılının son çeyreğinde tüketici kredilerinde uzun bir aradan sonra ilk defa daralma olmuştur. Merkez Bankası, bu süreçte krizin iktisadi faaliyetlerdeki tahribatını sınırlamaya odaklanarak kısa vadeli faiz oranlarını aşağı çekmiş, diğer yandan dengeleyici bir likidite politikası izleyerek, kredi piyasasındaki tıkanıklığı gidermeyi hedeflemiştir. 2009 yılının son çeyreğinde küresel likidite koşullarının ve risk algılamalarının iyileşmeye başlamasıyla kredi koşullarındaki sıkılık azalma eğilimine girmiştir. Bu dönemde kredi talebi canlanmaya başlamış, özellikle ticari kredilerde hızlı bir artış eğilimi başlamıştır.

2009 yılında kalkınma ve yatırım bankaları kredileri, % 19,6'lık artışla 12.834,1 milyon TL'ye yükselmiştir. Bunun içinde yer alan Türkiye İhracat Kredi Bankası kredileri % 35,6'lık artışla 1.950,5 milyon TL'e, diğer kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 17,1'lik artışla 10.883,6 milyon TL olmuştur.

Bu gelişmelere bağlı olarak 2009 yılında yurtiçi net kredi hacmi % 9,7'lik artışla 305.478,3 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak da % 3 artış göstermiştir.

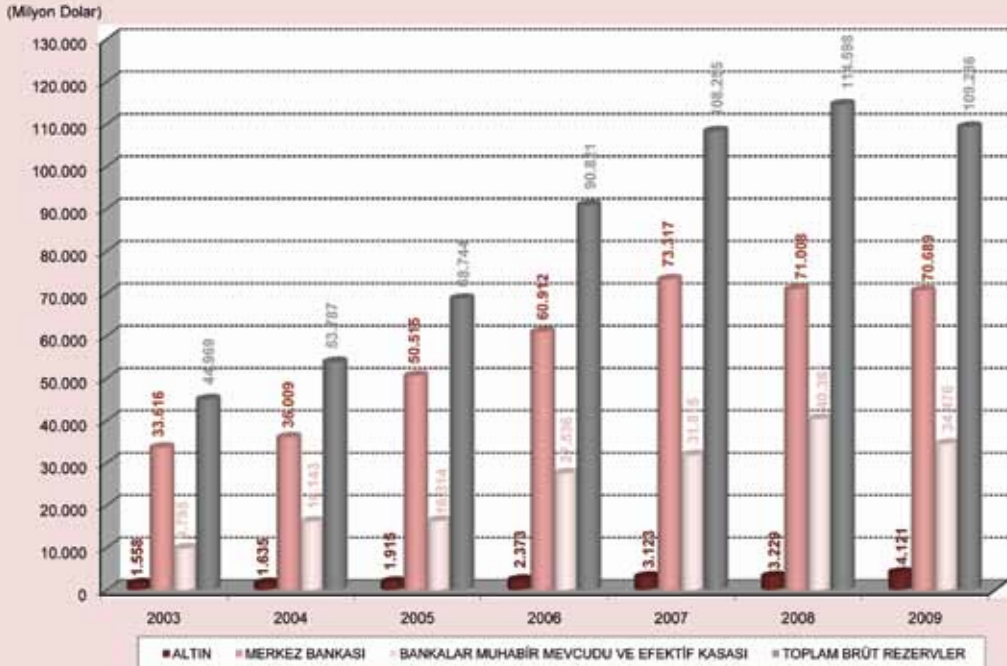
2009 yılında Merkez Bankası döviz rezervleri % 0,5 azalarak 70.689 milyon dolara gerilerken, altın rezervi % 27,6 artarak 4.121 milyon dolara yükselmiş, bankalar muhabir mevcudu % 14,6 azalarak 34.476 milyon dolara gerilemiştir. Bu değişikliklere bağlı olarak brüt uluslararası rezervler % 4,6 azalarak 109.286 milyon dolar olmuştur (Tablo 63).

TABLO 63: ULUSLARARASI REZERVLER

(Milyon \$)							
Yıllar	Brüt Döviz Rezervleri				Brüt Uluslararası Rezervler	Muhabir Açıkları	Net Uluslararası Rezervler
	Altın	Merkez Bankası	Bankalar Muhabir Mevcudu ve Efektif Kasası	Toplam			
2003	1.558	33.616	9.795	43.411	44.969	11	44.958
2004	1.635	36.009	16.143	52.152	53.787	1	53.786
2005	1.915	50.515	16.314	66.829	68.744	1	68.743
2006	2.373	60.912	27.536	88.448	90.821	1	90.820
2007	3.123	73.317	31.815	105.132	108.255	1	108.254
2008	3.229	71.008	40.361	111.369	114.598	1	114.597
2009	4.121	70.689	34.476	105.165	109.286	1	109.285

Kaynak: TCMB

GRAFİK 28: ULUSLARARASI REZERVLER

2005, 2006 ve 2007 yıllarında 5,2 ay olan Merkez Bankası döviz rezervlerinin ithalatı karşılama oranı, 2008 yılında 4,2 ay düzeyine gerilemiştir. 2009 yılında ise bu oran küresel durgunluk nedeniyle ithalatın azalmasıyla beraber % 6 seviyesine yükselmiştir (Tablo 64).

TABLO 64: MERKEZ BANKASI REZERVLERİ VE İTHALATI KARŞILAMA ORANI

Yıllar	T. C. Merkez Bankası		İthalat	(Milyon \$)
	Döviz Mevcudu	İthalat		İthalatı Karşılama Oranı (Ay)
2003	33.616	69.340		5,8
2004	36.009	97.540		4,4
2005	50.515	116.774		5,2
2006	60.912	139.576		5,2
2007	73.317	170.063		5,2
2008	71.008	201.964		4,2
2009	70.689	140.926		6,0

Kaynak: TCMB, TÜİK

2009 yılında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı değişmemiştir. Mevduat bankacılığı ağırlıklı olan bankacılık sektöründe, 32'si mevduat, 13'ü de kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplam 45 banka faaliyet göstermiştir. Mevduat bankalarının 3'ü kamu, 11'i özel, 17'si yabancı ve 1'i Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında bulunan bankalardan oluşurken, kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu, 6'sı özel ve 4'ü yabancı sermayeli bankalardan oluşmuştur (Tablo 65).

TABLO 65: TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE BANKA, ŞUBE VE PERSONEL BİLGİLERİ

	Banka Sayısı			Şube Sayısı			Personel Sayısı		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Mevduat Bankaları	33	32	32	7.570	8.741	8.991	153.212	166.325	167.064
Kamu Sermayeli Bankalar	3	3	3	2.203	2.416	2.530	41.056	43.333	44.856
Özel Sermayeli Bankalar	11	11	11	3.625	4.290	4.390	75.124	82.158	82.271
TMSF'ye Devredilen Bankalar	1	1	1	1	1	1	325	267	261
Yabancı Sermayeli Bankalar	18	17	17	1.741	2.034	2.070	36.707	40.567	39.676
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	13	13	48	49	45	5.322	5.273	5.339
Kamu Sermayeli Bankalar	3	3	3	23	23	23	4.273	4.146	4.165
Özel Sermayeli Bankalar	6	6	6	12	12	15	687	794	842
Yabancı Sermayeli Bankalar	4	4	4	13	14	7	362	333	332
Toplam	46	45	45	7.618	8.790	9.036	158.534	171.598	172.403

Kaynak: TBB

Ülkemizde 2001 yılında yaşanan krizin ardından bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yeniden yapılandırma, sektörün yapısını büyük oranda güçlendirmiştir. Bu nedenle 2009 yılında yaşanan finansal krizden Türk bankacılık sektörü ciddi anlamda etkilenmemiştir. Ancak ekonomideki belirsizlik ortamı, bankacılık sektörünün reel sektöre kredi sağlamada isteksiz davranmasına neden olmuştur. Bankacılık sektöründeki toplam şube sayısı 2009 yılında 246 adet artarak 9.036'ya yükselmiştir. Kamu sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 114 adet, özel sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 100 adet, yabancı sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 36 adet artarken, Fon kapsamındaki bankanın şube sayısı değişmemiştir. Özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayısında 3 adet artış olurken, yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayılarında 7 adet düşüş olmuştur.

Bankaların şube sayısındaki artışlara paralel olarak personel sayıları da artış göstermiştir. 2008 yılında 171.598 kişi olan bankacılık sisteminde çalışan sayısı, 2009 yılında 805 kişi artarak 172.403 kişiye yükselmiştir. Çalışan sayısı, kamu sermayeli mevduat bankalarında 1.523 kişi, özel sermayeli mevduat bankalarında 113 kişi artarken, yabancı sermayeli mevduat bankalarında 891 kişi, Fon kapsamındaki bankada 6 kişi azalmıştır. Kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının çalışan sayısı 19 kişi, özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının çalışan sayısı 48 kişi artarken, yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının çalışan sayısı 1 kişi azalmıştır.

Sermaye Piyasası

2009 yılında ihraç edilen toplam menkul kıymet tutarı 2008 yılına göre % 38,9 artarak 140.896,9 milyon TL'den 195.691,2 milyon TL'ye yükselmiştir. İhraç edilen menkul kıymetlerin 153.342,6 milyon TL'lik kısmı (% 78,4) kamu kesimi, 42.348,6 milyon TL'lik kısmı (% 21,6) özel kesim menkul kıymet ihraçlarından oluşmuştur (Tablo 66).

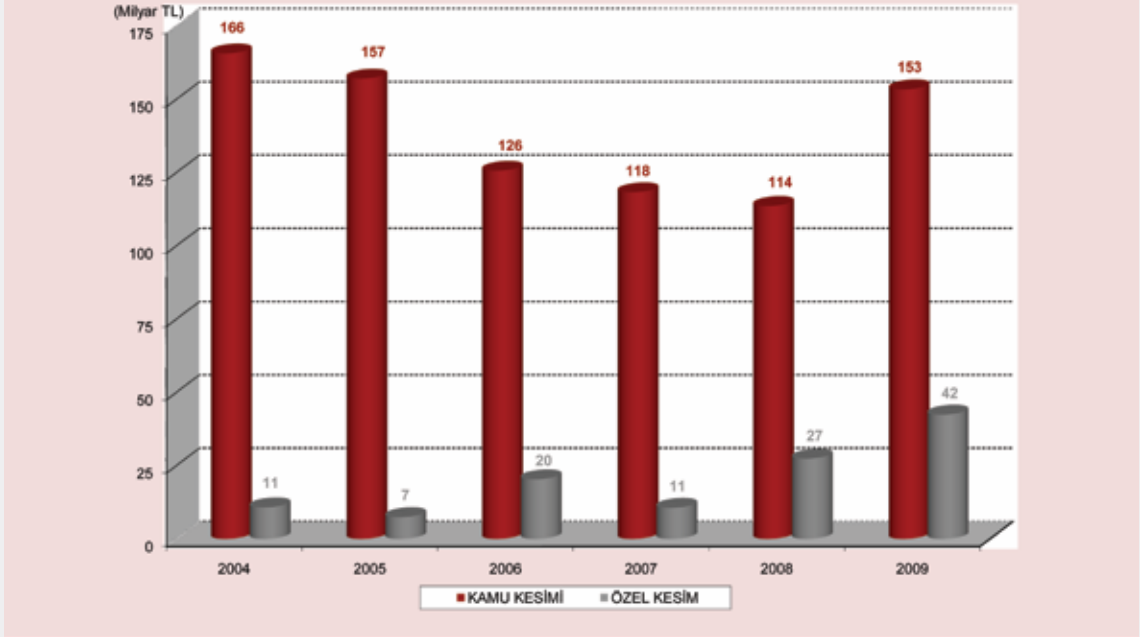
TABLO 66: MENKUL KIYMET İHRAÇ İZİNLERİ

	(Bin TL)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Kamu Kesimi	118.232.410	113.547.175	153.342.617	100,0	100,0	100,0	-4,0	35,0
Devlet Tahvili	102.129.410	94.940.874	134.010.152	86,4	83,6	87,4	-7,0	41,2
Hazine Bonoları	15.903.000	18.606.301	19.332.465	13,5	16,4	12,6	17,0	3,9
Özelleştirme Tahvili	200.000	0	0	0,2	0,0	0,0	-	-
Özel Kesim	10.542.283	27.349.686	42.348.588	100,0	100,0	100,0	159,4	54,8
Hisse Senedi	7.863.768	11.696.190	4.453.088	74,6	42,8	10,5	48,7	-61,9
Tahvil	150.210	200.000	140.400	1,4	0,7	0,3	33,1	-29,8
Finansman Bonosu	230.000	50.000	50.000	2,2	0,2	0,1	-	-
Banka Bonosu ve Banka Garantili Bono	0	0	100.000	0,0	0,0	0,2	-	-
MKYF Katılma Belgesi	1.848.305	2.370.162	23.205.100	17,5	8,7	54,8	28,2	879,1
Emeklilik YF Katılma Belgesi	450.000	12.639.377	14.400.000	4,3	46,2	34,0	2708,8	13,9
Yabancı Yatırım Fonu Katılma Belgeleri	0	393.957	0	0,0	1,4	0,0	-	-
Toplam	128.774.693	140.896.861	195.691.205	-	-	-	9,4	38,9

Kaynak: SPK

2008 yılında % 7 düşüş gösteren kamu kesimi devlet tahvili ihraçları 2009 yılında % 41,2 gibi yüksek bir oranda artmıştır. Hazine bonosu ihraçlarında ise % 3,9 oranında artış olmuştur. 2007 ve 2008 yıllarında da olduğu gibi 2009 yılında da özelleştirme tahvili ihraç edilmemiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak kamu kesimi menkul kıymet ihraçları toplamı, % 35'lik artışla 153.342,6 milyon TL'ye yükselmiştir. Bunun 134.010,2 milyon TL'lik kısmı (% 87,4) devlet tahvili, 19.332,5 milyon TL'lik kısmı (% 12,6) hazine bonosu ihraçlarından oluşmuştur.

GRAFİK 29: MENKUL KIYMET İHRAÇ İZİNLERİ

Özel kesim menkul kıymet ihraçlarında 2008 yılında gerçekleşen yüksek oranlı artış, 2009 yılında hız kesmiş ve % 54,8 artarak 42.348,6 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu gelişmede menkul kıymet yatırım fonu katılma belgesi ve emeklilik yatırım fonu katılma belgeleri ihraçlarındaki artışlar etkili olmuştur. Özel kesim menkul kıymet ihracının 4.453,1 milyon TL'lik kısmını (% 10,5) hisse senedi, 140,4 milyon TL'lik kısmını (% 0,3) tahvil, 50 milyon TL'lik kısmını (% 0,1) finansman bonusu, 100 milyon TL'lik kısmını (% 0,2) banka bonusu ve banka garantili bono, 23.205,1 milyon TL'lik kısmını (% 54,8) menkul kıymet yatırım fonu katılma belgesi, 14.400 milyon TL'lik kısmını (% 34) emeklilik yatırım fonu katılma belgesi oluşturmuştur.

Aylar itibariyle özel kesim menkul kıymet ihracı en çok 18.521,9 milyon TL ile Kasım ayında yapılırken, onu 9.010,6 milyon TL ile Mayıs ayında, 4.439,4 milyon TL ile de Temmuz ayında yapılan ihraçlar izlemiştir. Hisse senedi ihraçlarının en yoğun olduğu aylar Aralık, Eylül, Nisan ve Temmuz, menkul kıymet yatırım fonu katılma belgeleri ihraçlarının en yoğun olduğu aylar Mayıs, Temmuz, Kasım ve Ağustos, emeklilik yatırım fonu katılma belgesi ihraçlarının en yoğun olduğu ay ise Kasım ayı olmuştur (Tablo 67).

2008 yılında % 18,8 azalan menkul kıymetler ikinci el piyasa işlem hacmi, 2009 yılında % 29,8 artarak 804.823,2 milyon TL'den 1.044.417,7 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu artış büyük ölçüde özel kesim hisse senedi işlem hacimlerindeki artıştan kaynaklanmıştır (Tablo 68).

Kamu kesimi menkul kıymetlerinin ikinci el satışı % 19,2'lik artışla 472.209,1 milyon TL'den 562.784,7 milyon TL'ye, özel sektör menkul kıymetlerinin ikinci el satışı da % 44,8'lik artışla 332.614,1 milyon TL'den 481.633 milyon TL'ye yükselmiştir. 2009 yılında da ikinci el piyasada hisse senedi dışında hiçbir özel sektör menkul kıymet yatırım aracı işlem görmemiştir.

Toplam ikinci el piyasa işlemleri içinde bir önceki yıla göre kamu kesimi menkul kıymetlerinin payı % 58,7'den % 53,9'a düşerken, özel kesim menkul kıymetlerinin payı ise % 41,3'den % 46,1'e yükselmiştir.

TABLO 67: ÖZEL KESİM MENKUL KIYMET İHRAÇ İZİNLERİ

(Bin TL)									
Yıllar	Aylar	Hisse Senedi	Tahvil	Finansman Bonosu	Banka Bonosu ve Banka Garantili Bono	MKYF Katılma Belgeleri	Emeklilik Yatırım Fonu Katılma Belgeleri	Yabancı YF Katılma Belgeleri	Genel Toplam
2007	I	12.800	-	-	-	5.000	-	-	17.800
	II	830.750	-	-	-	-	300.000	-	1.130.750
	III	29.296	-	-	-	153.606	-	-	182.902
	IV	2.582.717	-	-	-	40.313	150.000	-	2.773.030
	V	190.536	-	-	-	82.552	-	-	273.088
	VI	1.136.678	-	-	-	-	-	-	1.136.678
	VII	118.462	130.210	60.000	-	-	-	-	308.672
	VIII	346.444	-	-	-	160.705	-	-	507.149
	IX	338.066	-	65.000	-	7.483	-	-	410.550
	X	1.194.822	-	-	-	104.887	-	-	1.299.709
	XI	985.790	-	-	-	505.550	-	-	1.491.340
	XII	97.406	20.000	105.000	-	788.210	-	-	1.010.616
	Toplam	7.863.768	150.210	230.000	-	1.848.305	450.000	-	10.542.283
2008	I	778.898	-	-	-	851.988	-	-	1.630.886
	II	1.000	-	-	-	289.852	7.935.376	-	8.226.228
	III	247.374	50.000	-	-	167.880	-	-	465.254
	IV	62.000	-	-	-	54.287	3.300.000	-	3.416.287
	V	7.494.063	-	-	-	120	-	-	7.494.183
	VI	645.000	-	-	-	5.035	-	-	650.035
	VII	1.467.392	-	-	-	1.000.000	-	-	2.467.392
	VIII	570.639	-	-	-	-	4.000	-	574.639
	IX	137.678	150.000	-	-	150	150.000	-	437.828
	X	26.106	-	-	-	100	1.250.000	-	1.276.206
	XI	8.750	-	50.000	-	650	-	393.957	453.357
	XII	257.289	-	-	-	100	-	-	257.389
	Toplam	11.696.189	200.000	50.000	-	2.370.162	12.639.376	393.957	27.349.684
2009	I	135.885	-	-	-	330.000	-	-	465.885
	II	61.179	-	-	-	600.000	-	-	661.179
	III	303.983	-	-	-	100	-	-	304.083
	IV	569.389	-	-	-	40.000	50.000	-	659.389
	V	170.617	70.000	50.000	-	8.720.000	-	-	9.010.617
	VI	0	-	-	-	1.500.000	100.000	-	1.600.000
	VII	439.393	-	-	-	4.000.000	-	-	4.439.393
	VIII	43.602	-	-	-	2.700.000	-	-	2.743.602
	IX	688.479	50.400	-	35.000	890.000	-	-	1.663.879
	X	93.223	20.000	-	-	450.000	-	-	563.223
	XI	441.929	-	-	-	3.930.000	14.150.000	-	18.521.929
	XII	1.505.408	-	-	65.000	45.000	100.000	-	1.715.408
	Toplam	4.453.087	140.400	50.000	100.000	23.205.100	14.400.000	-	42.348.587

Kaynak: SPK

2008 yılının son çeyreğinde derinleşerek tüm dünya piyasalarını etkileyen kriz paralel olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nı da etkilemiştir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) endeksi 2008 yılını % 51,6'lık kayıpla 26.864,1 seviyesinde kapatmıştır. Krizin etkileri 2009 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiş, açıklanan verilerin iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlamanın derinleştiğine işaret etmesi, ayrıca uluslararası kredi piyasaları ve küresel ekonomideki sorunların beklenenden daha uzun süre etkili olacağına ilişkin görüşler, İMKB Endeksi'nde düşüşlere neden olmuştur. Endeks Ocak ayında 25.934,4, Şubat ayında 24.026,6, Mart ayında da 25.764,8 düzeyine inmiştir.

TABLO 68: İKİNCİ EL PİYASALARDA İŞLEM HACMI

	(Bin TL)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Kamu Kesimi	603.924.292	472.209.095	562.784.715	100,0	100,0	100,0	-21,8	19,2
Devlet Tahvili	561.183.234	447.099.185	536.355.398	92,9	94,7	95,3	-20,3	20,0
Hazine Bonosu	42.741.058	25.109.910	26.429.317	7,1	5,3	4,7	-41,3	5,3
Özel Kesim	387.776.132	332.614.149	481.632.979	100,0	100,0	100,0	-14,2	44,8
Hisse Senedi	387.776.132	332.614.149	481.632.979	100,0	100,0	100,0	-14,2	44,8
Toplam	991.700.424	804.823.244	1.044.417.694	-	-	-	-18,8	29,8

Kaynak: SPK

Yılın ikinci çeyreğinden itibaren özellikle gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan maliye ve para politikalarının etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte, beklentilerde kısmi bir iyileşme oluşmuş, küresel durgunluk sürecinde en kötünün geride kaldığı yönündeki görüşler güçlenmiştir. Bu olumlu hava İMKB Endeksine de yansımış ve endeks Nisan ayında Mart ayına göre % 22,8 artarak 31.651,8 seviyesine çıkmıştır. İMKB Endeksi'ndeki artış eğilimi, küçük dalgalanmalarla yıl sonuna kadar devam etmiştir.

TABLO 69: İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI

Yıl	Ay	İşlem Hacmi (1) (Bin TL)	İMKB Endeksi (1986 Ocak=1)	Tüketici Fiyatları Endeksi		İşlem Hacmi	
				2003=100	Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)
2008	I	34.737.773	42.697,6	146,94	0,8	61,2	60,0
	II	32.453.914	44.776,9	148,84	1,3	-6,6	-7,8
	III	29.460.533	39.015,4	150,27	1,0	-9,2	-10,1
	IV	30.243.074	43.468,1	152,79	1,7	2,7	1,0
	V	26.469.101	39.969,6	155,07	1,5	-12,5	-13,8
	VI	22.818.685	35.089,5	154,51	-0,4	-13,8	-13,5
	VII	31.350.432	42.200,8	155,40	0,6	37,4	36,6
	VIII	23.668.066	39.844,5	155,02	-0,2	-24,5	-24,3
	IX	28.543.514	36.051,3	155,72	0,5	20,6	20,1
	X	29.782.448	27.832,9	159,77	2,6	4,3	1,7
	XI	25.723.900	25.715,0	161,10	0,8	-13,6	-14,3
	XII	17.363.353	26.864,1	160,44	-0,4	-32,5	-32,2
2009	I	24.881.261	25.934,4	160,90	0,8	43,3	60,0
	II	19.758.150	24.026,6	160,35	-0,3	-20,6	-20,3
	III	25.276.431	25.764,8	162,12	1,1	27,9	26,5
	IV	38.907.193	31.651,8	162,15	0,0	53,9	53,9
	V	48.442.296	35.003,0	163,19	0,6	24,5	23,7
	VI	47.099.261	36.949,2	163,37	0,1	-2,8	-2,9
	VII	44.538.971	42.641,3	163,78	0,3	-5,4	-5,7
	VIII	51.831.675	46.551,2	163,29	-0,3	16,4	16,7
	IX	39.921.783	47.910,3	163,93	0,4	-23,0	-23,3
	X	50.753.078	47.184,7	167,88	2,4	27,1	24,1
	XI	41.539.930	45.350,2	170,01	1,3	-18,2	-19,2
	XII	49.584.258	52.825,0	170,91	0,5	19,4	18,7

Kaynak: İMKB, SPK, TÜİK

(1): Ulusal Pazar

2009 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren küresel ekonomideki toparlanmanın yavaş ve kademe- li olması beklense de, krizin geride kaldığına ilişkin algılamaların güçlenmesi, küresel finans pi- yasalarındaki olumlu havayı destekleyerek risk iştahının artmasını sağlamıştır. Portföy hareketle- ri kanalıyla gelişmekte olan ülkelerde sermaye girişleri yaşanmıştır. Uluslararası piyasalarda olu- şan iyimser hava, Merkez Bankası'nın faiz indirimlerini sürdürmesi İMKB Endeksindeki yükse- lişi desteklemiştir. Böylece İMKB endeksi 2009 yılını 2008 yılı sonuna göre % 96,6'lık kazançla 52.825 puan seviyesinde kapatmıştır (Tablo 69).

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası toplam işlem hacmi, 2008 yılına göre % 45,1 oranında ar- tarak 332.614,8 milyon TL'den 482.534,3 milyon TL'ye yükselmiştir. En yüksek işlem hacmi 51.831,7 milyon TL ile Ağustos ayında, en düşük işlem hacmi ise 19.758,2 milyon TL ile Şubat ayında gerçekleşmiştir.

3. Kamu Maliyesi

2009 yılında da maliye politikasının temel amacını; Orta Vadeli Mali Plan'da öngörülen esaslar çerçevesinde kamu kesiminde faiz dışı fazla vererek doğrudan borç stokunun sürdürülebilirliği üzerindeki riskleri azaltmak ve dolaylı olarak enflasyonla mücadele etmek oluşturmuştur. Enflas- yonda öngörülemeyen oynaklıklara sebep olacak kamu fiyat/vergi ayarlamalarının yapılmama- sı, yönetilen/yönlendirilen fiyatlar ile vergi ayarlamalarının enflasyon hedefi ile uyumlu olma- sı esas alınmıştır.

Ancak gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında ortaya çıkan ve gelişmekte olan ülkelere hızla ya- yılan finansal istikrarsızlık, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel bir kriz haline gelmiş- tir. Küresel kriz bütün ülkelerin kamu dengelerinde ciddi bozulmalara neden olmuştur. Krize kar- şı uygulamaya konulan mali tedbirler ülkelerin bütçe açıklarının yükselmesine ve mali yapıları- nın bozulmasına yol açmıştır.

Ülkemizde de özellikle 2009 yılında derinleşen kriz, mali alanın bir kısmının ekonomideki sorun- ların çözülmesine yönelik olarak kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Genel devlet gelirlerindeki artış 2009 yılında hız kesmiştir. 2008 yılında % 10,9 artan genel dev- let gelirleri 2009 yılında % 1'lik artışla 317.564 milyon TL'ye yükselmiştir (Tablo 70).

TABLO 70: GENEL DEVLET GELİRLERİ

Gelirler	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)										
	2007	2008	2009 (1)	Değişim (%)		Pay (%)			GSYH'ye Oranlar (%)		
				2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Vergiler	156.815	172.645	167.770	10,1	-2,8	55,3	54,9	52,8	18,6	18,2	17,6
Vasitasız	47.143	55.706	55.104	18,2	-1,1	16,6	17,7	17,4	5,6	5,9	5,8
Vasitalı	104.942	111.542	107.088	6,3	-4,0	37,0	35,5	33,7	12,4	11,7	11,2
Servet	4.730	5.398	5.578	14,1	3,3	1,7	1,7	1,8	0,6	0,6	0,6
Vergi Dışı Normal Gelirler	17.699	18.671	22.199	5,5	18,9	6,2	5,9	7,0	2,1	2,0	2,3
Faktör Gelirleri	48.808	53.379	54.568	9,4	2,2	17,2	17,0	17,2	5,8	5,6	5,7
Sosyal Fonlar	48.319	61.459	68.737	27,2	11,8	17,0	19,6	21,6	5,7	6,5	7,2
Toplam	271.640	306.154	313.273	12,7	2,3	95,8	97,4	98,6	32,2	32,2	32,8
Özelleştirme Gelirleri	11.795	8.185	4.291	-30,6	-47,6	4,2	2,6	1,4	1,4	0,9	0,4
Toplam Gelir	283.434	314.339	317.564	10,9	1,0	100,0	100,0	100,0	33,6	33,1	33,3

Kaynak: DPT, TÜİK

(1): Gerçekleşme tahmini

Genel devlet gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturan vergi gelirleri 2009 yılında % 2,8'lik düşüşle 167.770 milyon TL olmuştur. Vergi dışı normal gelirler % 18,9'luk artışla 22.199 milyon TL'ye, faktör gelirleri % 2,2'lik artışla 54.568 milyon TL'ye, sosyal fonlar % 11,8'lik artışla 68.737 milyon TL'ye yükselmiştir.

Genel devlet gelirleri içinde vergilerin payı % 54,9'dan % 52,8'e, özelleştirme gelirlerinin payı % 2,6'dan % 1,4'e gerilerken, vergi dışı normal gelirlerin payı % 5,9'dan % 7'ye, faktör gelirlerinin payı % 17'den % 17,2'ye, sosyal fonların payı da % 19,6'dan % 21,6'ya yükselmiştir.

Genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranı bir önceki yıla göre 0,2 puanlık artışla % 33,3'e yükselmiştir. Vergi gelirlerinin oranı 0,6 puanlık düşüşle % 17,6'ya, vergi dışı normal gelirlerin oranı 0,3 puanlık artışla % 2,3'e, sosyal fonların oranı 0,7 puanlık artışla % 7,2'ye, faktör gelirlerinin oranı 0,1 puanlık artışla % 5,7'ye yükselirken, özelleştirme gelirlerinin oranı 0,5 puanlık düşüşle % 0,4'e gerilemiştir.

2008 yılında % 15,8 oranında artan genel devlet harcamaları, 2009 yılında % 15,2'lik artışla 380.088 milyon TL'ye yükselmiştir. Cari harcamalar % 12,7'lik artışla 169.428 milyon TL olmuştur. 2008 yılında % 22 artan genel devlet sabit sermaye yatırımları, 2009 yılında % 6'lık düşüşle 30.035 milyon TL'ye gerilemiştir. Kamu stoklarında 95 milyon TL'lik artış olmuştur. Böylece 2008 yılında % 21 artan genel devlet yatırım harcamaları, 2009 yılında % 6,9'luk düşüşle 30.130 milyon TL'ye gerilemiştir. 2008 yılında % 11,6 artan genel devlet transfer harcamaları, 2009 yılında % 22,6'lık artışla 180.530 milyon TL'ye yükselmiştir. Transfer harcamalarının büyük bir kısmını oluşturan cari transferler, % 23,2'lik artışla 173.157 milyon TL olmuştur. 2008 yılında % 31,8 artış gösteren sermaye transferleri ise, 2009 yılında % 11,6'lık artışla 7.373 milyon TL'ye yükselmiştir (Tablo 71).

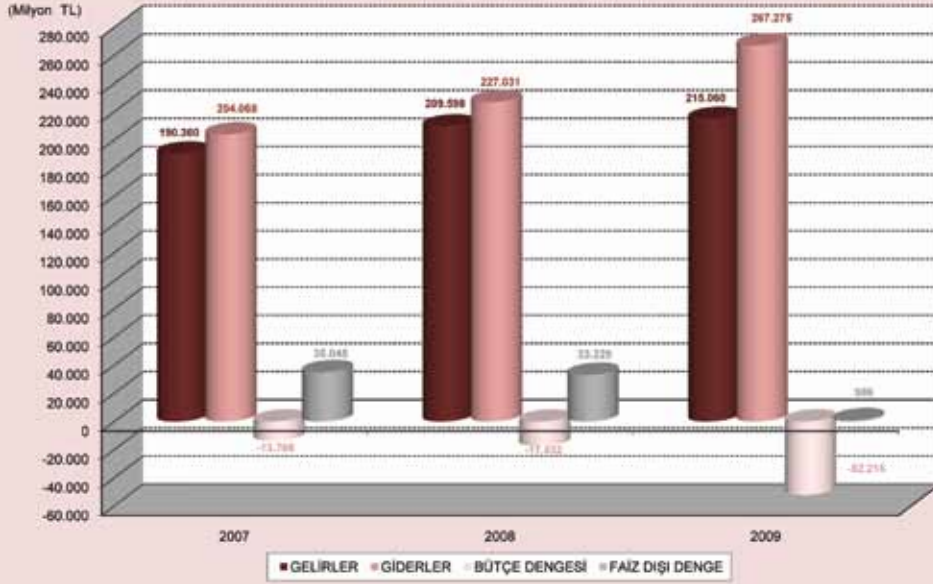
TABLO 71: GENEL DEVLET HARCAMALARI

Gelirler	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)										
				Değişim (%)		Pay (%)			GSYH'ye Oranlar (%)		
	2007	2008	2009 (1)	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Cari Harcamalar	126.367	150.401	169.428	19,0	12,7	44,3	45,6	44,6	15,0	15,8	17,8
Yatırım Harcamaları	26.747	32.363	30.130	21,0	-6,9	9,4	9,8	7,9	3,2	3,4	3,2
Sabit Sermaye	26.199	31.960	30.035	22,0	-6,0	9,2	9,7	7,9	3,1	3,4	3,1
Stok Değişmesi	548	403	95	-26,5	-76,4	0,2	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	131.899	147.213	180.530	11,6	22,6	46,3	44,6	47,5	15,6	15,5	18,9
Cari Transferler	126.885	140.604	173.157	10,8	23,2	44,5	42,6	45,6	15,0	14,8	18,2
Sermaye Transferleri	5.014	6.609	7.373	31,8	11,6	1,8	2,0	1,9	0,6	0,7	0,8
Stok Değişim Fonu	0	0	0	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Toplam Harcama	285.013	329.977	380.088	15,8	15,2	100,0	100,0	100,0	33,8	34,7	39,8
Kaynak: DPT, TÜİK											
(1): Gerçekleşme tahmini											

2008 yılında % 45,6 olan genel devlet harcamaları içinde cari harcamaların payı 2009 yılında % 44,6'ya, yatırım harcamalarının payı % 9,8'den % 7,9'a gerilerken, transfer harcamalarının payı % 44,6'dan % 47,5'e yükselmiştir.

Genel devlet harcamalarının GSYH'ye oranı bir önceki yıla göre 5,1 puanlık artışla % 39,8 olmuştur. Cari harcamaların oranı 2 puanlık artışla % 17,8'e, transfer harcamalarının oranı 3,4 puanlık artışla % 18,9'a yükselirken yatırım harcamalarının oranı 0,2 puanlık düşüşle % 3,2'ye gerilemiştir.

GRAFİK 30: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ

a. Merkezi Yönetim Bütçesi

Ekonomik programın en önemli politika aracı olan merkezi yönetim bütçesinin kapsamı, 2006 yılından itibaren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun tam olarak yürürlüğe girmesiyle genişlemiş, toplam gelir ve harcama büyüklüğü açısından ağırlığı artmıştır.

2009 yılında merkezi yönetim bütçe harcamalarının 259.156 milyon TL, bütçe gelirlerinin 248.758 milyon TL olması hedeflenmiştir. Böylece bütçe dengesinin 10.398 milyon TL açık vermesi, faiz dışı fazlanın ise 47.102 milyon TL olması öngörülmüştür.

Küresel kriz, 2009 yılında merkezi yönetim bütçesinin performansını olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomideki daralmayla birlikte ithalat ve istihdamdaki daralma, faiz oranlarındaki gerileme ve özelleştirme nin öngörülen tutarın altında kalması, bütçe gelirlerinin hedeflenen değerin altında gerçekleşmesine neden olmuştur. Krizin etkilerini azaltmak amacıyla bazı harcama kalemlerine yapılan ilave artışlar harcamaları yükseltmiştir. Yıl sonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri % 2,6'lık artışla 215.060 milyon TL'ye, bütçe harcamaları % 17,7'lik artışla 267.275 milyon TL'ye yükselmiştir. Merkezi yönetim bütçesi faiz dışı fazlası % 97'lik düşüşle 986 milyon TL'ye gerilerken, toplam bütçe açığı % 199,5'lik artışla 52.215 milyon TL'ye yükselmiştir. 2008 yılında % 92,3 olan bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı, 2009 yılında % 80,5'e gerilemiştir (Tablo 72).

TABLO 72: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ

	(Milyon TL)							
	2007	2008	2009	Değişim (%)		GSYH'ye Oranlar (%)		
				2008	2009	2007	2008	2009
Bütçe Giderleri	204.068	227.031	267.275	11,3	17,7	24,2	23,9	28,0
Faiz Hariç Giderler	155.315	176.369	214.074	13,6	21,4	18,4	18,6	22,4
Faiz Harcamaları	48.753	50.661	53.201	3,9	5,0	5,8	5,3	5,6
Bütçe Gelirleri	190.360	209.598	215.060	10,1	2,6	22,6	22,1	22,5
Bütçe Dengesi	-13.708	-17.432	-52.215	27,2	199,5	-1,6	-1,8	-5,5
Faiz Dışı Denge	35.045	33.229	986	-5,2	-97,0	4,2	3,5	0,1

Kaynak: MB, TÜİK

Harcamalar hedefin 8.119 milyon TL üzerinde gerçekleşirken, gelirler ise 33.698 milyon TL altında gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçe açığı hedeflenen değerin 39.817 milyon TL üzerinde, faiz dışı denge de hedefin 46.116 milyon TL altında gerçekleşmiştir. Faiz dışı denge hedefine ulaşılamamasında iktisadi faaliyetlerdeki daralmanın etkisiyle vergi performansındaki düşüş ve bütçe giderlerindeki artış etkili olmuştur.

Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ye oranı % 22,1'den % 22,5'e, merkezi yönetim bütçe giderlerinin GSYH'ye oranı % 23,9'dan % 28'e yükselmiştir. Merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı % 1,8'den % 5,5'e yükselirken, faiz dışı merkezi yönetim bütçe fazlasının GSYH'ye oranı % 3,5'den % 0,1'e gerilemiştir.

Gelirler

2009 yılında küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandırmak amacıyla, 2008 yılı ortalarından itibaren bir dizi harcama ve gelir tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Ayrıca bütçe dengesi üzerine doğrudan veya hemen etkisi olmayan kredi ve garanti hacmini artırıcı önlemler alınmıştır. Vergi oranlarında yapılan indirimler, destek-teşvik ve doğrudan harcama artışları, merkezi yönetim bütçe gelirlerini olumsuz etkilemiştir.

Yıl sonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri, % 2,6'lık artışla 215.060 milyon TL'ye yükselirken, öngörülen hedefin 33.698 milyon TL altında gerçekleşmiştir (Tablo 73).

TABLO 73: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ

			Değişim (%)	(Milyon TL)	
	2008	2009		Pay (%)	
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	209.598	215.060	2,6	100,0	100,0
A- Genel Bütçe Gelirleri	203.027	208.656	2,8	96,9	97,0
1- Vergi Gelirleri	168.109	172.417	2,6	80,2	80,2
Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	54.935	56.468	2,8	26,2	26,3
Gelir Vergisi	38.030	38.445	1,1	18,1	17,9
Kurumlar Vergisi	16.905	18.023	6,6	8,1	8,4
Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	4.088	4.664	14,1	2,0	2,2
Veraset ve İntikal Vergisi	144	168	16,8	0,1	0,1
Motorlu Taşıtlar Vergisi	3.944	4.496	14,0	1,9	2,1
Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	67.258	73.135	8,7	32,1	34,0
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	16.805	20.852	24,1	8,0	9,7
Özel Tüketim Vergisi	41.832	43.620	4,3	20,0	20,3
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	3.695	4.003	8,3	1,8	1,9
Şans Oyunları Vergisi	376	396	5,2	0,2	0,2
Özel İletişim Vergisi	4.551	4.265	-6,3	2,2	2,0
Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	32.781	28.647	-12,6	15,6	13,3
Gümrük Vergileri	2.770	2.463	-11,1	1,3	1,1
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	29.972	26.132	-12,8	14,3	12,2
Diğer Dış Ticaret Gelirleri	39	51	31,6	0,0	0,0
Damga Vergisi	3.945	4.169	5,7	1,9	1,9
Harçlar	5.050	4.738	-6,2	2,4	2,2
Başka Yerde Sınıflandırmayan Diğer Vergiler	51	596	1074,8	0,0	0,3
2- Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	7.422	9.944	34,0	3,5	4,6
3- Alınan Bağışlar ve Yardımlar ile Özel Gelirler	850	879	3,5	0,4	0,4
4- Faizler, Paylar ve Cezalar	17.126	23.070	34,7	8,2	10,7
5- Sermaye Gelirleri	9.114	2.044	-77,6	4,3	1,0
6- Alacaklardan Tahsilat	407	302	-25,7	0,2	0,1
B- Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri	4.825	4.603	-4,6	2,3	2,1
C- Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	1.747	1.802	3,1	0,8	0,8

Kaynak: MB

Merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde en büyük paya sahip olan vergi gelirleri % 2,6'lık artışla 172.417 milyon TL'ye yükselmiştir. Bununla birlikte vergi gelirleri hedeflenen düzeyin 29.673 milyon TL altında gerçekleşmiştir. Ekonomideki daralma nedeniyle gelirlerdeki düşüşler ve yurtiçi talebin canlandırılması amacıyla belirli ürünlerin KDV ve ÖTV oranlarında Nisan ayından Eylül ayı sonuna kadar yapılan geçici indirimler, vergi tahsilatındaki artışı sınırlandırmıştır.

Vergi gelirleri içinde gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler ile mülkiyet üzerinden alınan vergilerin toplamından oluşan dolaysız vergiler % 3,6'lık artışla 61.132 milyon TL'ye yükselirken, dahilde alınan mal ve hizmet vergileri ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerden oluşan dolaylı vergiler, % 1,7'lik artışla 101.782 milyon TL'ye yükselmiştir.

Vergi dışı gelirler % 3,8'lik artışla 36.240 milyon TL'ye yükselmiştir. Vergi dışı gelirlerin içinde yer alan teşebbüs ve mülkiyet gelirleri % 34'lük artışla 9.944 milyon TL'ye, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler % 3,5'lik artışla 879 milyon TL'ye, faizler, paylar ve cezalar % 34,7'lik artışla 23.070 milyon TL'ye yükselirken, sermaye gelirleri % 77,6'lık düşüşle 2.044 milyon TL'ye, alacaklardan tahsilat % 25,7'lik düşüşle 302 milyon TL'ye gerilemiştir.

2009 yılında özel bütçeli idarelerin gelirleri % 4,6 azalarak 4.603 milyon TL'ye gerilerken, düzenleyici ve denetleyici kurumların gelirleri, % 3,1 artarak 1.802 milyon TL'ye yükselmiştir.

Toplam vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı olarak tanımlanan toplam vergi yükü 2009 yılında % 18,1 olmuştur (Tablo 74).

TABLO 74: VERGİ YÜKÜ

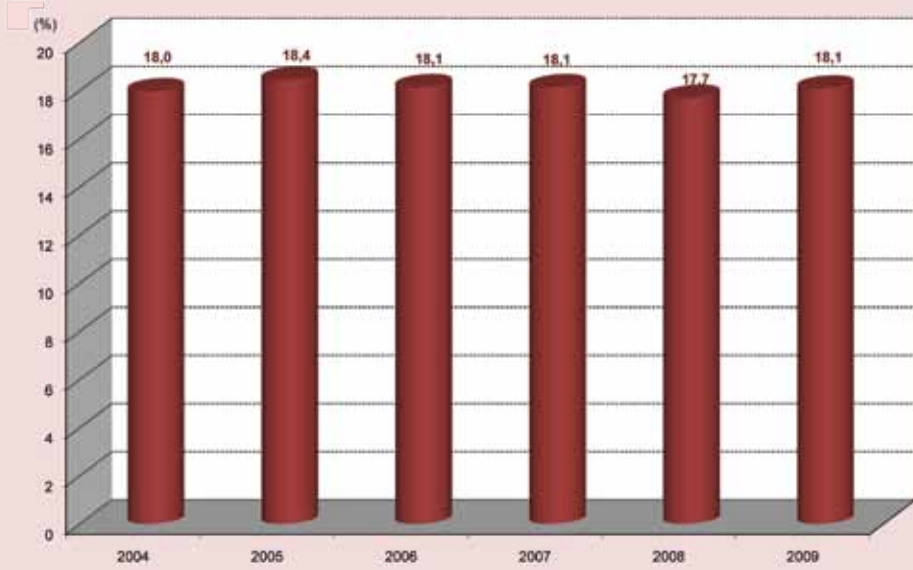
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Vergi Yükü	18,0	18,4	18,1	18,1	17,7	18,1
Kaynak: MB, TÜİK						

Vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi hasıladaki değişmelere karşı duyarlılığını gösteren vergi esnekliği katsayısı, % 7,08 olmuştur (Tablo 75).

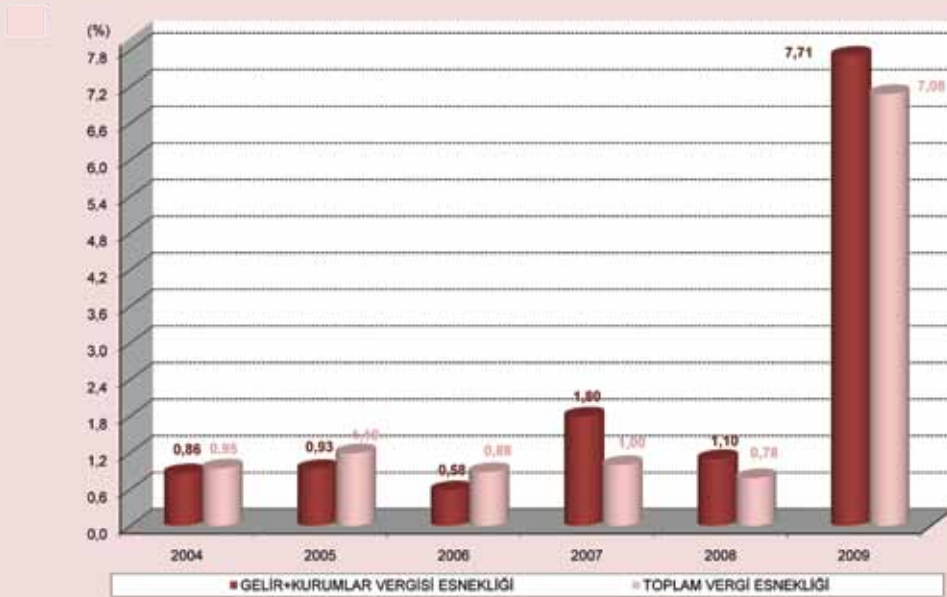
TABLO 75: VERGİ ESNEKLİĞİ KATSAYILARI

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Vergi Esnekliği	0,95	1,19	0,88	1,00	0,78	7,08
Gelir+Kurumlar Vergisi Esnekliği	0,86	0,93	0,58	1,80	1,10	7,71
Kaynak: MB, TÜİK						

GRAFİK 31: VERGİ YÜKÜ

GRAFİK 32: VERGİ ESNEKLİĞİ KATSAYILARI

Giderler

2009 yılında krizin reel sektöre yansımalarının etkisiyle, kayıtlı istihdamdaki daralma sosyal güvenlik primlerinin azalmasına neden olmuş, sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerdeki artış ve ekonomiyi canlandırma paketleri kapsamında öngörülen alt yapı yatırım harcamaları ile diğer giderlerdeki artışlar, merkezi yönetim bütçe giderlerindeki artışın en önemli nedenlerini oluşturmuştur. 2008 yılının Kasım ayından itibaren sosyal güvenlik primi işveren hissesinin 5 puanlık kısmının Hazine tarafından ödenmeye başlaması da sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerinde yüksek oranlı artışa yol açmıştır.

2009 yılında merkezi yönetim bütçe giderleri 2008 yılına göre % 17,7'lik artışla 267.275 milyon TL düzeyine yükselirken bütçe hedefinin 8.119 milyon TL üzerinde gerçekleşmiştir. Faiz dışı giderler % 21,4'lük artışla 214.074 milyon TL olurken, bütçe ödeneğinin 12.418 milyon TL üzerine çıkmıştır. Faiz dışı giderlerin alt harcama kalemlerini oluşturan personel giderleri % 14,5'lik artışla 55.930 milyon TL, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri % 12,5'lik artışla 7.206 milyon TL, mal ve hizmet alımları % 21,2'lik artışla 29.594 milyon TL, cari transferler % 30,4'lük artışla 91.761 milyon TL, sermaye giderleri % 7,2'lik artışla 19.847 milyon TL, sermaye transferleri % 35,9'luk artışla 4.314 milyon TL olmuştur. Faiz giderleri % 5'lik artışla 53.201 milyon TL'ye yükselirken, bütçe ödeneğinin 4.299 milyon TL altında kalmıştır. Böylece 2009 yılında merkezi yönetim faiz giderlerinde bütçe ödeneğinin % 92,5'i kullanılmıştır (Tablo 76).

Merkezi yönetim bütçe giderleri içinde bir önceki yıla göre faiz dışı giderlerin payı % 77,7'den % 80,1'e yükselirken, faiz giderlerinin payı % 22,3'den % 19,9'a gerilemiştir.

TABLO 76: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ

	(Milyon TL)				
			Değişim (%)	Pay (%)	
	2008	2009		2008	2009
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	227.031	267.275	17,7	100,0	100,0
Faiz Hariç Giderler	176.369	214.074	21,4	77,7	80,1
Personel Giderleri	48.856	55.930	14,5	21,5	20,9
Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri	6.408	7.206	12,5	2,8	2,7
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	24.412	29.594	21,2	10,8	11,1
Savunma ve Güvenlik	8.327	9.644	15,8	3,7	3,6
Sağlık Giderleri	6.765	8.797	30,0	3,0	3,3
Devlet Borçları Genel Giderleri	88	42	-52,5	0,0	0,0
Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	9.231	11.111	20,4	4,1	4,2
Cari Transferler	70.360	91.761	30,4	31,0	34,3
Görev Zararları	2.041	4.138	102,8	0,9	1,5
Hazine Yardımları	38.769	56.949	46,9	17,1	21,3
Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Hazine Yardımları	1.022	1.019	-0,4	0,5	0,4
İşsizlik Sigortası Fonu	1.022	1.019	-0,4	0,5	0,4
Sağlık, Emeklilik ve Sosyal Yardım Giderleri	35.133	52.685	50,0	15,5	19,7
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	1.918	1.591	-17,0	0,8	0,6
Diğer Hazine Yardımları	696	1.655	137,9	0,3	0,6
Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler	444	844	90,1	0,2	0,3
Hane Halkına Yapılan Transferler	1.101	1.263	14,7	0,5	0,5
Tarımsal Amaçlı Transferler	5.809	4.495	-22,6	2,6	1,7
Hane Halkına Yapılan Diğer Transferler	883	1.031	16,7	0,4	0,4
Sosyal Amaçlı Transferler	442	1.027	132,6	0,2	0,4
Yurtdışına Yapılan Transferler	616	710	15,3	0,3	0,3
Gelirden Ayrılan Paylar	20.256	21.304	5,2	8,9	8,0
Sermaye Giderleri	18.516	19.847	7,2	8,2	7,4
Sermaye Transferleri	3.174	4.314	35,9	1,4	1,6
Borç Verme	4.644	5.422	16,8	2,0	2,0
Yedek Ödenekler	0	0	-	0,0	0,0
Faiz Giderleri	50.661	53.201	5,0	22,3	19,9
İç Borç Faiz Ödemeleri	44.516	46.762	5,0	19,6	17,5
Dış Borç Faiz Ödemeleri	5.738	6.318	10,1	2,5	2,4
İskonto ve Kısa Vadeli Nakit İşlemlerine Ait Faiz Giderleri	406	121	-70,2	0,2	0,0
Türev Ürün Giderleri	0	0	-	0,0	0,0

Kaynak: MB

b. Fonlar

2008 yılında da fon dengesi kapsamında, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonu olmak üzere dört fonun takip edilmesine devam edilmiştir. Kamu kesimi genel dengesinde yer alan fonların gelirleri, vergi gelirleri ve vergi dışı normal gelirlerdeki azalmanın etkisiyle 2008 yılına göre % 2,7 azalarak 3.705 milyon TL'ye, giderleri de büyük ölçüde net sermaye transferlerindeki düşüşün etkisiyle % 2,3 azalarak 4.144 milyon TL'ye gerilemiştir (Tablo 77).

TABLO 77: FON DENGESİ (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
				GSYH'ye Oranlar (%)		
	2007	2008	2009 (2)	2007	2008	2009
FON GELİRLERİ	9.594	3.807	3.705	1,14	0,40	0,39
Vergi Gelirleri	3.125	3.541	3.521	0,37	0,37	0,37
Vergi Dışı Normal Gelirler	523	229	127	0,06	0,02	0,01
Faktör Gelirleri (Net)	0	37	57	0,00	0,00	0,01
Cari Transferler (Net)	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Sermaye Transferleri (Net)	5.946	0	0	0,71	0,00	0,00
FON GİDERLERİ	2.343	4.243	4.144	0,28	0,45	0,43
Cari Giderler	1.405	2.125	2.121	0,17	0,22	0,22
Faktör Giderleri (Net)	156	0	0	0,02	0,00	0,00
Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Cari Transferler (Net)	782	943	1.588	0,09	0,10	0,17
Sermaye Transferleri (Net)	0	1.175	434	0,00	0,12	0,05
GELİR-GİDER FARKI	7.251	-436	-439	0,86	-0,05	-0,05
FİNANSMAN	-7.251	436	439	-0,86	0,05	0,05
Dış Borç Kullanımı	298	154	153	0,04	0,02	0,02
Dış Borç Ödemesi	-79	-65	-65	-0,01	-0,01	-0,01
İç Borç-Alacak İlişkisi (Net)	-5.292	-996	-195	-0,63	-0,10	-0,02
Kasa-Banka Değişimi	-2.178	1.344	546	-0,26	0,14	0,06

Kaynak: DPT

(1): İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.

(2): Gerçekleşme Tahmini

c. Kamu İktisadi Teşebbüsleri

2009 yılında işletmeci kamu iktisadi teşebbüslerinin gelirleri % 1'lik artışla 75.980 milyon TL'ye, giderleri de % 0,3'lük artışla 74.841 milyon TL'ye yükselmiştir. Gelirlerin önemli kısmını işletme gelirleri altında yer alan mal ve hizmet satış hasılatı, giderlerin önemli kısmını da işletme giderleri altında toplanan mal ve hizmet satış maliyetleri oluşturmuştur (Tablo 78).

TABLO 78: İŞLETMECİ KİT FİNANSMAN DENGESİ

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
	2007	2008	2009 (1)
A. Toplam Gelirler	55.392	75.204	75.980
I. İşletme Gelirleri	49.819	66.301	66.370
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	44.512	59.567	61.394
2. Diğer Gelirler	5.307	6.734	4.976
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	2.991	5.307	3.911
1. Amortismanlar	2.737	2.886	3.028
2. Karşılıklar	254	2.421	883
III. Bütçe ve Fonlar	2.582	3.597	5.699
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. Toplam Giderler	53.889	74.592	74.841
I. İşletme Giderleri	48.703	66.882	64.179
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	38.607	54.568	52.338
2. Diğer Giderler	10.096	12.314	11.841
II. Yatırım Harcamaları	2.547	3.002	4.188
III. Stok Artışı	318	2.633	2.327
IV. Sabit Kıymet Artışı	1.276	201	793
V. Dolaysız Vergiler	430	969	1.520
VI. Temettü Ödemeleri	607	892	1.793
VII. Diğer Giderler	8	14	41
C. Borçlanma Gereği	1.503	612	1.139
D. Finansman	-1.503	-612	-1.139
I. Kasa Banka Değişimi	-685	-219	1.083
II. İç Borçlanma (Net)	-1.134	921	-1.746
III. Dış Borçlanma (Net)	315	-1.313	-476

Kaynak: DPT
(1): Gerçekleşme Tahmini

d. Kamu Finansman Açığı

2008 yılında 15.391 milyon TL olan kamu finansman açığı, 2009 yılında 60.844 milyon TL'ye yükselirken, 2008 yılında 35.270 milyon TL olan fazla veren bütçe faiz ödemeleri hariç kamu kesimi finansman dengesi, 2009 yılında 7.643 milyon TL'ye açık vermiştir. Merkezi yönetim bütçe açığındaki yüksek oranlı artış ile mahalli idareler ve sosyal güvenlik kuruluşları finansman dengelerinde kaydedilen olumsuz gelişmeler, kamu kesimi borçlanma gereğindeki bozulmada belirleyici olmuştur (Tablo 79).

Kamu kesimi açığı içinde en yüksek paya sahip olan merkezi yönetim bütçe açığı 62.824, mahalli idareler 2.754 milyon TL, fonlar 439 milyon TL açık verirken, işletmecî KİT'ler 1.139 milyon TL, özelleştirme kapsamındaki KİT'ler 541 milyon TL, döner sermayeler 401 milyon TL, İşsizlik Sigortası Fonu 3.092 milyon TL fazla vermiştir.

2009 yılında kamu finansman borçlanma gereğinin GSYH'ya oranı % 6,4 olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçesi finansman dengesi GSYH'nin % 6,6'sı oranında, mahalli idarelerin finansman dengesi ise GSYH'nin % 0,3'ü oranında açık verirken, KİT'lerin finansman dengesi, GSYH'nin % 0,2'si oranında, İşsizlik Sigortası Fonunun finansman dengesi ise GSYH'nin % 0,3'ü oranında fazla vermiştir.

TABLO 79: KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
				GSYH'ye Oranlar (%)		
	2007	2008	2009 (1)	2007	2008	2009
Merkezi Yönetim Bütçesi	13.708	17.432	62.824	1,6	1,8	6,6
KİT	-1.027	-247	-1.680	-0,1	0,0	-0,2
İşletmeci	-1.503	-612	-1.139	-0,2	-0,1	-0,1
Özelleştirme Kap. Kur.	477	364	-541	0,1	0,0	-0,1
Mahalli İdareler	3.848	6.018	2.754	0,5	0,6	0,3
Döner Sermaye	-957	-653	-401	-0,1	-0,1	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-783	53	0	-0,1	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-6.986	-7.647	-3.092	-0,8	-0,8	-0,3
Fonlar	-7.251	436	439	-0,9	0,0	0,0
Borçlanma Gereği	553	15.391	60.844	0,1	1,6	6,4
Bütçe Faiz Ödemeleri	48.753	50.661	53.201	5,8	5,3	5,6
Faiz Dışı Borçlanma Gereği	-48.200	-35.270	7.643	-5,7	-3,7	0,8

Kaynak: DPT, Maliye Bakanlığı
(1): Gerçekleşme Tahmini

e. Özelleştirme

1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacıyla özel sektöre devri uygulaması ile başlatılan özelleştirme uygulamaları 2005 yılından itibaren hız kazanmıştır.

Özelleştirme uygulamaları ile 1985 yılından itibaren 270 kuruluşa ait kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 224 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman ve şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. 25 kuruluşteki kamu payı ile 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine tabi tutulmaksızın özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır.

Tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, 199 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 188'inde hiç kamu payı kalmamıştır. Halen özelleştirme kapsamında 2, kapsam ve programda 16 olmak üzere toplam 18 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 11 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Ayrıca, özelleştirme kapsamında 192 taşınmaz, 77 tesis, 5 liman, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü ve şans oyunları lisans hakkı yer almaktadır.

2008 yılında artan özelleştirme gelirlerinde 2009 yılında gerileme olmuştur. 2006 yılında 8.096 milyon dolarlık, 2008 yılında da 6.297 milyon dolarlık özelleştirme gerçekleştirilirken 2009 yılında da 2.274 milyon dolarlık özelleştirme gerçekleştirilmiştir. Bunun 2.270 milyon doları tesis/varlık satışı, 3,6 milyon doları bedelli devir yöntemiyle yapılmıştır. 1986-2009 yıllarında gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları tutarı 38.613 milyon dolar olmuştur (Tablo 80).

TABLO 80: ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ

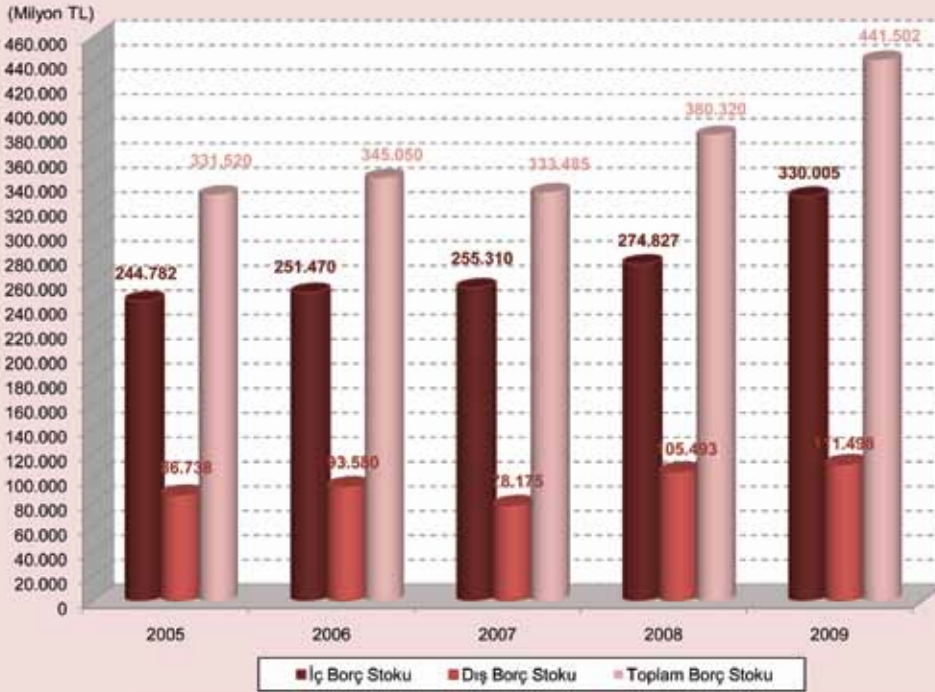
	1986-2008	2009	1986-2009
Blok Satış	20.199.167	0	20.199.167
Tesis/Varlık Satışı	7.077.424	2.270.212	9.347.635
Halka Arz	7.091.203	0	7.091.203
İMKB'de Satış	1.261.054	0	1.261.054
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.369	0	4.369
Bedelli Devirler	705.654	3.613	709.267
Toplam	36.338.869	2.273.825	38.612.694

Kaynak: ÖİB

f. Merkezi Yönetim Borç Stoku

Stratejik ölçüt uygulaması kapsamında, makroekonomik dengeleri gözeterek para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası yürütülmesine 2009 yılında da devam edilmiştir.

Nakit iç borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden ve sabit faizli enstrümanlarla yapılarak gelecek 12 ayda faizi yenilenecek senetlerin payının azaltılması, ortalama vadenin piyasa koşullarının elverdiği ölçüde uzatılarak vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının azaltılması ve nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskinin düşürülmesi amacıyla güçlü rezerv tutulması, bu politikanın temelini oluşturmuştur.

GRAFİK 33: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

2002 yılından bu yana uygulanan ekonomi politikaları Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan borç yükünü düşürmeyi hedeflemiştir. Bu hedefe yönelik olarak yürütülen sıkı maliye politikaları ve istikrarlı büyüme sayesinde, borç yükünde büyük ölçüde gerileme sağlanmıştır. Borç stokunun vade, faiz ve döviz yapısında iyileşme olmuş, kamu borç stoku dışsal şoklara daha dayanıklı hale gelmiştir.

2008 ve 2009 yılları tüm dünyada borç yöneticileri açısından olağandışı olmuştur. 2007 yılında ABD konut piyasasındaki sorunlarla başlayan mali kriz, 2008 yılı sonlarından itibaren bütün dünya ekonomilerini etkilemiştir. Küresel ekonomiye ilişkin olumsuz makroekonomik göstergeler ve belirsizlik ortamı borçlanma piyasalarını etkilemiş, krizle mücadele kapsamında genişleyici maliye politikalarının kullanılması, yüksek oranda artan finansman ihtiyacının karşılanması sorunu ortaya çıkmış ve kamu borç stokları hızla artmıştır.

Bu dönemde Hazine Müsteşarlığı, borç ve risk yönetiminde esas alınan stratejik ölçütler kapsamında değişen koşullarla uyumlu bir borçlanma politikası uygulamış ve bu sayede krizin ülkemiz borç dinamikleri üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalmıştır. Hazine, piyasadaki talep yönlü dalgalanmalara karşı bir önlem olarak güçlü nakit rezerv tutma politikasını sürdürmüş, böylece piyasalarda meydana gelen kısa süreli dalgalanmaların, borçlanma maliyetlerini olumsuz etkilemesini önlemeyi amaçlamıştır.

2009 yılında merkezi yönetim toplam borç stoku 2008 yılına göre % 16,1 büyüyerek 441.502 milyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim iç borç stoku % 20,1'lik artışla 330.005 milyon TL'ye yükselirken, dış borç stoku % 5,7'lik artışla 111.498 milyon TL'ye yükselmiştir. Merkezi yönetim borç stoku içinde iç borç stokunun payı % 72,3'ten % 74,7'ye yükselirken, dış borç stokunun payı % 27,7'den % 25,3'e gerilemiştir. 2009 yılında, merkezi yönetim borç stokunun GSYH'ye oranı % 46,3 düzeyinde gerçekleşirken, iç borç stokunun GSYH'ye oranı % 34,6 ve dış borç stokunun GSYH'ye oranı % 11,7 olmuştur (Tablo 81).

TABLO 81: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

	2005	2006	2007	2008	2009
	Milyon TL				
İç Borç Stoku	244.782	251.470	255.310	274.827	330.005
Dış Borç Stoku	86.738	93.580	78.175	105.493	111.498
Toplam Borç Stoku	331.520	345.050	333.485	380.320	441.502
	Milyon Dolar				
İç Borç Stoku	182.428	178.906	219.207	181.728	219.170
Dış Borç Stoku	64.643	66.576	67.120	69.757	74.050
Toplam Borç Stoku	247.071	245.482	286.327	251.485	293.220
	Pay (%)				
İç Borç Stoku	73,8	72,9	76,6	72,3	74,7
Dış Borç Stoku	26,2	27,1	23,4	27,7	25,3
Toplam Borç Stoku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	GSYH'ye Oran (%)				
İç Borç Stoku	37,7	33,2	30,3	28,9	34,6
Dış Borç Stoku	13,4	12,3	9,3	11,1	11,7
Toplam Borç Stoku	51,1	45,5	39,6	40,0	46,3

Kaynak: HM

2008 yılında % 7,6 olan iç borç stoku artış hızı, 2009 yılında % 20,1'e yükselmiştir. Toplam iç borç stoku 55.178 milyon TL'lik artışla 330.005 milyon TL'ye yükselmiştir. Bunun 315.969 milyon TL'si (% 95,7) tahvil, 14.036 milyon TL'si (% 4,3) bonolardan oluşmuştur (Tablo 82).

TABLO 82: İÇ BORÇ STOKU

		Ödemeler			(Milyon TL)	
Yıllar	Borcun Türü	Anapara	Faiz	Toplam	Borçlanma	Borç Stoku
2003	Devlet Tahvili	45.653	35.495	81.149	101.777	168.974
	Hazine Bonosu	68.068	17.141	85.209	56.461	25.413
	Toplam	113.721	52.636	166.357	158.238	194.387
2004	Devlet Tahvili	76.803	39.171	115.973	102.040	194.211
	Hazine Bonosu	56.698	10.882	67.580	61.557	30.272
	Toplam	133.500	50.053	183.553	163.596	224.483
2005	Devlet Tahvili	82.651	33.088	115.739	115.404	226.964
	Hazine Bonosu	52.571	6.181	58.752	40.116	17.818
	Toplam	135.222	39.269	174.491	155.520	244.782
2006	Devlet Tahvili	92.139	36.207	128.347	107.052	241.876
	Hazine Bonosu	26.754	2.451	29.205	18.530	9.594
	Toplam	118.893	38.659	157.552	125.581	251.470
2007	Devlet Tahvili	94.831	39.693	134.524	102.130	249.176
	Hazine Bonosu	19.363	1.846	21.209	15.903	6.134
	Toplam	114.194	41.539	155.733	118.033	255.310
2008 (1)	Devlet Tahvili	83.268	43.736	127.004	94.941	260.849
	Hazine Bonosu	10.762	780	11.542	18.606	13.978
	Toplam	94.030	44.516	138.546	113.547	274.827
2009 (1)	Devlet Tahvili	78.890	44.711	123.602	134.010	315.969
	Hazine Bonosu	19.275	2.051	21.326	19.332	14.036
	Toplam	98.165	46.762	144.928	153.342	330.005

Kaynak: HM

(1): Geçici

2009 yılında 134.010 milyon TL'lik kısmı tahvil, 19.332 milyon TL'lik kısmı bono satışından olmak üzere 153.342 milyon TL'lik borçlanma yapılmıştır. Buna karşılık 78.890 milyon TL'si anapara, 44.711 milyon TL'si faiz olmak üzere toplam 123.602 milyon TL'lik tahvil, 19.275 milyon TL'si anapara, 2.051 milyon TL'si faiz olmak üzere toplam 21.326 milyon TL'lik bono ödemesi yapılmıştır. Böylece 2009 yılında 98.165 milyon TL'si anapara, 46.762 milyon TL'si faiz olmak üzere toplam 144.928 milyon TL tutarında iç borç ödemesi gerçekleştirilmiştir.

2008 yılında % 6,5 olan iç borç stokunun yıllık bileşik reel faizi 2009 yılında % 2,5 olarak gerçekleşmiştir. İç borç stokunun vade yapısında 2005 yılında başlayan iyileşme eğilimi 2008 yılında tersine dönmüş, 2009 yılında tekrar iyileşme görülmüştür. 2005 yılında 23,5 ay olan iç borç stokunun vadesi, 2006 yılında 24 aya, 2007 yılında 25,7 aya yükselirken, 2008 yılında 23,9 aya gerilemiş, 2009 yılında 24,4 aya yükselmiştir (Tablo 83).

TABLO 83: İÇ BORÇ STOKUNUN VADESİ VE YILLIK BİLEŞİK REEL FAİZİ

	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Vade (Ay)	23,5	24,0	25,7	23,9	24,4
Faiz (%)	8,0	7,8	7,6	6,5	2,5

Kaynak: HM
(1): Geçici

2009 yılında nakit iç borç stoku % 26'lık artışla 313.232 milyon TL'ye yükselirken, nakit dışı iç borç stoku % 35,8'lik düşüşle 16.772 milyon TL'ye gerilemiştir. Toplam iç borç stoku içinde nakit iç borç stokunun payı % 90,5'ten % 94,9'a yükselmiş, nakit dışı iç borç stokunun payı % 9,5'ten % 5,1'e düşmüştür (Tablo 84).

TABLO 84: İÇ BORÇ STOKU DÖVİZ/FAİZ YAPISI

	(Milyon TL)					
	2007		2008 (1)		2009 (1)	
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)
Nakit	220.582	86,4	248.691	90,5	313.232	94,9
TL-Sabit Getirili	116.793	45,7	125.835	45,8	144.039	43,6
TL- Değişken Faizli	78.858	30,9	100.629	36,6	152.025	46,1
Döviz Cinsinden	24.931	9,8	22.227	8,1	17.168	5,2
Döviz Endeksli	-	-	-	-	-	-
Nakit Dışı	34.728	13,6	26.136	9,5	16.772	5,1
TL-Sabit Getirili	200	0,1	435	0,2	853	0,3
TL- Değişken Faizli	33.317	13,0	24.937	9,1	15.920	4,8
Döviz Cinsinden	-	-	-	-	-	-
Döviz Endeksli	1.211	0,5	764	0,3	-	-
Toplam Stok	255.310	100,0	274.827	100,0	330.005	100,0
TL-Sabit Getirili	116.993	45,8	126.270	45,9	144.892	43,9
TL- Değişken Faizli	112.175	43,9	125.566	45,7	167.945	50,9
Döviz Cinsinden	24.931	9,8	22.227	8,1	17.168	5,2
Döviz Endeksli	1.211	0,5	764	0,3	-	-

Kaynak: HM
(1): Geçici

İç borç stoku içerisinde TL cinsinden değişken faizli borç senetlerinin payı artarken, TL cinsinden sabit getirili borç senetlerinin ve döviz cinsi borçlanma araçlarının payı azalmıştır. 2008 yılında iç borç stokunun % 45,9'u sabit faizli, % 45,7'si değişken faizli, % 8,1'i döviz cinsinden ve % 0,3'ü döviz endeksli senetlerden oluşurken, 2009 yılında % 43,9'u sabit faizli, % 50,9'u değişken faizli, % 5,2'si döviz cinsinden senetlerden oluşmuştur.

İç borç stokunun alıcılara göre dağılımında piyasa payı % 76,1'den % 81,5'e yükselirken, kamu payı % 23,9'dan % 18,5'e gerilemiştir (Tablo 85).

TABLO 85: İÇ BORÇ STOKUNUN ALICILARA GÖRE DAĞILIMI

	(Milyon TL, Milyar \$)								
	2007			2008 (1)			2009 (1)		
	TL	Dolar	Pay (%)	TL	Dolar	Pay (%)	TL	Dolar	Pay (%)
Genel Toplam	255.310	219,2	100,0	274.827	181,7	100,0	330.005	219,2	100,0
Kamu	66.876	57,4	26,2	65.751	43,5	23,9	60.923	40,5	18,5
Merkez Bankası	16.028	13,8	6,3	13.028	8,6	4,7	8.028	5,3	2,4
Kamu Bankaları (2)	15.765	13,5	6,2	10.053	6,6	3,7	5.551	3,7	1,7
TMSF	3.757	3,2	1,5	3.105	2,1	1,1	2.341	1,6	0,7
Diğer Kamu (3)	31.326	26,9	12,3	39.566	26,2	14,4	45.003	29,9	13,6
Piyasa (4)	188.434	161,8	73,8	209.076	138,3	76,1	269.082	178,7	81,5

Kaynak: HM

(1): Geçici

(2): Sadece kamu bankalarına yapılan nakit dışı ihraçları ve bu ihraçlardan yapılan faiz ödemeleri yerine verilen senetleri içermektedir.

(3): Kamuya yapılan ortalama satışlar dahildir.

(4): İmar Bankası mevduatları için TMSF'ye ihraç edilen senetler (6,7 katrilyon TL), 2004 yılı Ocak ayından itibaren piyasa içerisinde gösterilmiştir

E. DIŞ EKONOMİK GELİŞMELER

I. Dış Ticaret

Türkiye'nin ihracat ve ithalatında 2001 yılında yaşanan kriz sonrasında yüksek oranlı artışlar meydana gelmiş ve bu artışlar 2008 yılının son çeyreğine kadar devam etmiştir. Küresel krizin etkisiyle özellikle son çeyrekte oluşan olumsuz talep ve arz koşullarına rağmen 2008 yılının dokuz aylık döneminde de devam eden artışlar, son çeyrekten itibaren krizin etkisinin belirginleşmesiyle gerilemeye başlamıştır.

TABLO 86: DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

	(Milyon \$)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.129
İthalat	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.926
Dış Ticaret Hacmi	116.593	160.707	190.250	225.111	277.335	333.991	243.055
Dış Ticaret Açığı	22.087	34.373	43.298	54.041	62.791	69.937	38.797
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	68,1	64,8	62,9	61,3	63,1	65,4	72,5
Dış Ticaret Açığı/İhracat (%)	46,7	54,4	58,9	63,2	58,5	53,0	38,0

Kaynak: TÜİK

2009 yılında ise, dünya ticaret hacminin büyük ölçüde küçülmesi ve özellikle ülkemizin en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ülkelerinin büyüme performanslarındaki bozulma ve yetersiz talep koşulları dış ticaretimizde daralmaya yol açmıştır. Ekonomik krizin finansman olanakları-

nı, tüketici beklentilerini, yurtiçi ve yurtdışı talebi olumsuz etkilemesiyle, ihracatta 2008 yılının son aylarında başlayan düşüş eğilimi 2009 yılı Ekim ayına kadar devam etmiştir. Ekim ayında % 3,8 artış gösteren ihracat, Kasım ayında % 5,3 düşmüş, Aralık ayında ise % 30,2 gibi yüksek bir oranda artış göstermiştir. Özellikle 2009 yılının son çeyreğinde küresel finansal sisteme ve iktisadi faaliyete ilişkin açıklanan verilerin toparlanma eğiliminin sürdüğünü, küresel krizin etkilerinin azalmaya başladığını göstermesiyle, iç ve dış talepte de toparlanma eğilimleri başlamıştır. Bu gelişmeler sonrası, 2009 yılı sonunda ihracat % 22,6 azalarak 102.129 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 86).

GRAFİK 34: DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

GRAFİK 35: İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI

Küresel krizin getirdiği ekonomik durgunluk bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de üretim ve tüketim talebinde dolayısıyla, ithalat talebinde düşüslere neden olmuştur. Ayrıca Türk Lirası’nın değer kaybı ve enerji ve hammadde fiyatlarında yaşanan gerileme, ithalattaki düşüşlerde önemli rol oynamıştır. İhracatta olduğu gibi ithalatta da 2008 yılının son aylarında başlayan düşüş eğilimi 2009 yılının Kasım ayına kadar devam etmiştir. Kasım ayında % 4,5 artan ithalat, Aralık ayında da % 31,6 artış göstermiştir. Yıl genelinde ithalattaki gerilemenin temel belirleyicisi, ithalattaki yüksek payı ve yüksek oranlı fiyat düşüşlerinin de katkısıyla ara malı ithalatı olmuştur. Böylece 2009 yılı sonunda ithalat % 30,2 azalarak 140.926 milyon dolara gerilemiştir.

İthalattaki düşüşün ihracattan daha yüksek olması, dış ticaret açığı üzerinde olumlu etki yapmıştır. Dış ticaret açığı 2008 yılında % 11,4 artış gösterirken, 2009 yılında % 44,5 gibi yüksek bir oranda azalarak 38.797 milyon dolara düşmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 65,4’den % 72,5’e yükselmiştir. Dış ticaret hacmi % 27,2 azalarak 243.055 milyon dolar olmuştur.

Küresel ekonomik kriz nedeniyle dış ticaret hacmi azalırken, ticaretin döviz kompozisyonunda da değişiklikler yaşanmıştır. 2008 yılına kadar ihracatımız ağırlıklı olarak euro cinsinden yapılırken, bu tarihten itibaren Avrupa Birliği ülkelerinin talebinde meydana gelen düşüşün etkisiyle euro cinsinden ihracat azalmaya, dolar cinsinden ihracat artmaya başlamıştır. Avrupa Birliği ülkelerindeki talep daralması, ihracatçıları yeni pazarlar aramaya yöneltmiş ve Rusya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapılan ihracat, artış göstermiştir. Bu gelişme de ihracatımız içinde doların ağırlığının artmasını sağlamıştır. 2009 yılının ikinci yarısından itibaren krizin etkilerinin azalması ve dış talepte canlanmanın başlamasıyla euro cinsinden ihracat tekrar yükselişe geçerek eski düzeylerine çıkmıştır. İthalatta ise, tam tersi bir eğilim göze çarpmaktadır. Bugüne kadar ithalatımız daha çok dolar ağırlıklı yapılırken, krizin etkisiyle 2009 yılında bu eğilim değişmiş ve euro nun ağırlığı artmıştır.

a. İhracat

İhracat 2009 yılında 2008 yılına göre % 22,6’lık düşüşle 132.027 milyon dolardan 102.129 milyon dolara gerilemiştir. Tarım ve ormancılık ürünleri ihracatı, % 10,4’lük artışla 4.347 milyon dolara yükselirken, balıkçılık ürünleri ihracatı % 21,3’lük düşüşle 189 milyon dolara, madencilik ve taşocakçılığı ürünleri ihracatı % 21,9’lük düşüşle 1.683 milyon dolara, imalat sanayi ürünleri ihracatı % 23,8’lik düşüşle 95.436 milyon dolara gerilemiştir. Toplam ihracat içinde tarım ve ormancılık ürünlerinin payı artarken, imalat sanayi ürünlerinin payı azalmış, balıkçılık ile madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin paylarında değişiklik olmamıştır (Tablo 87).

TABLO 87: SEKTÖRLERE GÖRE İHRACAT

Sektörler	(Milyon \$)										
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Tarım ve Ormancılık	3.481	3.725	3.937	4.347	4,1	3,5	3,0	4,3	7,0	5,7	10,4
Balıkçılık	131	158	240	189	0,2	0,1	0,2	0,2	20,6	51,9	-21,3
Madencilik ve Taşocakçılığı	1.146	1.661	2.155	1.683	1,3	1,5	1,6	1,6	44,9	29,7	-21,9
İmalat	80.246	101.082	125.188	95.436	93,8	94,2	94,8	93,4	26,0	23,8	-23,8
Diğer	531	646	507	474	0,6	0,6	0,4	0,5	21,7	-21,5	-6,5
Toplam	85.535	107.272	132.027	102.129	100,0	100,0	100,0	100,0	25,4	23,1	-22,6

Kaynak: TÜİK

Ana mal grupları itibariyle 2009 yılında sermaye (yatırım) malları ihracatı % 33,5'lik düşüşle 11.118 milyon dolara, ara (hammadde) malları ihracatı % 26,6'lık düşüşle 49.711 milyon dolara, tüketim malları ihracatı % 13,5'lik düşüşle 40.740 milyon dolara gerilemiştir. Toplam ihracat içinde sermaye (yatırım) malları ve ara (hammadde) mallarının payı azalırken, tüketim mallarının payı artmıştır (Tablo 88).

TABLO 88: ANA MAL GRUPLARINA GÖRE İHRACAT

Mal Grupları	(Milyon \$)										
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Sermaye (Yatırım) Malları	9.423	13.755	16.725	11.118	11,0	12,8	12,7	10,9	46,0	21,6	-33,5
Ara (Hammadde) Malları	37.788	49.403	67.734	49.711	44,2	46,1	51,3	48,7	30,7	37,1	-26,6
Tüketim Malları	37.790	43.696	47.077	40.740	44,2	40,7	35,7	39,9	15,6	7,7	-13,5
Diğerleri	533	418	491	559	0,6	0,4	0,4	0,5	-21,6	17,5	13,8
Toplam	85.535	107.272	132.027	102.129	100,0	100,0	100,0	100,0	25,4	23,1	-22,6

Kaynak: TÜİK

2009 yılında ihracata mal grupları itibariyle en büyük katkıyı sırasıyla motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer ürünler, kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları, demir ve çelik ile örme giyim eşyası ve aksesuarları ihracatı yapmıştır. Küresel talep daralması, kara taşıtları ihracatını olumsuz etkilemiştir. Yıl sonunda sektörün ihracatı, geçen yıla göre % 33,1 düşüş göstermiştir. Son çeyrekte bir miktar toparlanma olmasına rağmen Avrupa Birliği ülkelerindeki talep toparlanmasının yavaş ve kademeli olması, bu sektörün ihracatının eski düzeylerine dönmesinin zaman alacağını göstermektedir.

Çin ve Hindistan gibi ülkelerin son yıllarda küresel düzeyde pazar paylarını artırması ve Avrupa Birliği ülkelerinde görülen talep daralması tekstil ve giyim ihracatının gerilemesine yol açmıştır. Son aylarda ise göreceli de olsa tekstil ihracatında daha iyi bir performans ortaya çıkmıştır.

Küresel talep daralmasıyla birlikte inşaat ve otomotiv sektörlerindeki yatırım ve üretimin düşmesi, ana metal ve demir-çelik ihracatlarında yüksek oranlı gerilemeye yol açmıştır.

Fasillara göre yapılan ihracat sıralamasında, 12.258 milyon dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer ihracatı ilk sırada yer alırken, onu 8.130 milyon dolar ile kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları, 7.639 milyon dolar ile demir ve çelik, 6.925 milyon dolar ile örme giyim eşyası ve aksesuarları, 6.636 milyon dolar ile elektrikli makine ve cihazlar ihracatı takip etmiştir. Toplam ihracat içinde bu fasılların payları sırasıyla, % 12, % 8, % 7,5, % 6,8 ve % 6,5 olmuştur (Tablo 89).

TABLO 89: İHRACATIMIZDA İLK ON FASIL (2009 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Fasıllar	(Milyon \$)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	15.904	18.327	12.258	14,8	13,9	12,0	15,2	-33,1
Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	8.781	10.259	8.130	8,2	7,8	8,0	16,8	-20,7
Demir ve çelik	8.372	14.946	7.639	7,8	11,3	7,5	78,5	-48,9
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	8.022	7.827	6.925	7,5	5,9	6,8	-2,4	-11,5
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	7.423	7.972	6.636	6,9	6,0	6,5	7,4	-16,8
İnciler, kıymetli taş ve metal mamülleri, madeni paralar	2.624	5.383	5.929	2,4	4,1	5,8	105,1	10,1
Demir veya çelikten eşya	4.130	5.742	4.549	3,9	4,3	4,5	39,0	-20,8
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	5.448	5.327	4.295	5,1	4,0	4,2	-2,2	-19,4
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	5.148	7.532	3.901	4,8	5,7	3,8	46,3	-48,2
Plastik ve plastikten mamül eşya	2.822	3.563	3.093	2,6	2,7	3,0	26,3	-13,2
Toplam İhracat	107.272	132.027	102.129	100,0	100,0	100,0	23,1	-22,6

Kaynak: TÜİK

b. İthalat

2009 yılında ithalat 2008 yılına göre, % 30,2'lik düşüşle 201.964 milyon dolardan 140.926 milyon dolara gerilemiştir. Tarım ve ormancılık ürünleri ithalatı % 28,1'lik düşüşle 4.594 milyon dolar, balıkçılık ürünleri ithalatı % 24,4'lük düşüşle 31 milyon dolar, madencilik ve taşocakçılığı ürünleri ithalatı % 42,1'lik düşüşle 20.625 milyon dolar, imalat sanayi ürünleri ithalatı % 26,1'lik düşüşle 111.028 milyon dolar olmuştur. Toplam ithalat içinde tarım ve ormancılık ürünleri ile imalat sanayi ürünlerinin payı artarken, madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin payı azalmıştır (Tablo 90).

Ana mal grupları itibariyle bir önceki yıla göre ara (hammadde) malları ithalatı, toplam ithalatın belirleyicisi olma konumunu 2009 yılında da sürdürmüştür. Ara malı ithalatının toplam ithalat içinde yüksek paya sahip olması nedeniyle bu ithalat kaleminde yaşanan yüksek oranlı düşüşler, toplam ithalattaki gerilemenin temel belirleyicisi olmuştur. Uygulamaya konulan mali tedbirlerin etkisiyle yılın son çeyreğinden itibaren ithalatın tüm alt kalemlerinde görülen toparlanma eğilimi, yılın üçüncü çeyreğinden itibaren yatırım mallarında kesintiye uğramış, tüketim mallarında ise yıl sonuna kadar devam etmiştir. Ara malı ithalatı, son çeyrekte yavaşlamakla birlikte artışını sürdürmüştür. Kasım ayında gemi ithalatında görülen artış, tüketim malı ithalatına önemli katkı yapmıştır.

TABLO 90: SEKTÖRLERE GÖRE İTHALAT

Sektörler	(Milyon \$)										
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Tarım ve Ormancılık	2.902	4.641	6.392	4.594	2,1	2,7	3,2	3,3	59,9	37,7	-28,1
Balıkçılık	33	31	41	31	0,0	0,0	0,0	0,0	-6,1	32,3	-24,4
Madencilik ve Taşocakçılığı	22.034	25.314	35.650	20.625	15,8	14,9	17,7	14,6	14,9	40,8	-42,1
İmalat	110.379	133.938	150.252	111.028	79,1	78,8	74,4	78,8	21,3	12,2	-26,1
Diğer	4.228	6.139	9.629	4.648	3,0	3,6	4,8	3,3	45,2	56,8	-51,7
Toplam	139.576	170.063	201.964	140.926	100,0	100,0	100,0	100,0	21,8	18,8	-30,2

Kaynak: TÜİK

2008 yılında 28.021 milyon dolar olan sermaye (yatırım) malları ithalatı, 2009 yılında % 23,4'lük düşüşle 21.475 milyon dolara, ara (hammadde) malları ithalatı % 34,4'lük düşüşle 99.491 milyon dolara, tüketim malları ithalatı ise % 10,2'lik düşüşle 19.288 milyon dolara gerilemiştir. Toplam ithalat içinde sermaye (yatırım) malları ve tüketim mallarının payı artarken, ara (hammadde) mallarının payı azalmıştır (Tablo 91).

TABLO 91: ANA MAL GRUPLARINA GÖRE İTHALAT

Mal Grupları	(Milyon \$)										
	Değer				Pay (%)				Değişim (%)		
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Sermaye (Yatırım) Malları	23.348	27.054	28.021	21.475	16,7	15,9	13,9	15,2	15,9	3,6	-23,4
Ara (Hammadde) Malları	99.605	123.640	151.747	99.491	71,4	72,7	75,1	70,6	24,1	22,7	-34,4
Tüketim Malları	16.116	18.694	21.489	19.288	11,5	11,0	10,6	13,7	16,0	15,0	-10,2
Diğerleri	507	675	707	672	0,4	0,4	0,4	0,5	33,1	4,7	-5,0
Toplam	139.576	170.063	201.964	140.926	100,0	100,0	100,0	100,0	21,8	18,8	-30,2

Kaynak: TÜİK

2009 yılında mal grupları itibariyle ithalatı en çok, mineral yakıtlar-mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar, kazan, makine ve cihazlar, aletler parçaları, elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları, demir ve çelik ithalatı etkilemiştir.

Fasillara göre yapılan ithalat sıralamasında, 29.887 milyon dolar ile mineral yakıtlar-mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar ilk sırada yer alırken, onu 17.138 milyon dolar ile kazan, makine ve cihazlar, aletler parçaları, 12.250 milyon dolar ile elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları ithalatı, 11.345 milyon dolar ile demir ve çelik, 8.976 milyon dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer ürünlerin ithalatı izlemiştir. Toplam ithalat içinde bu fasılların payları sırasıyla, % 21,2, % 12,2, % 8,7, % 8,1 ve % 6,4 olmuştur (Tablo 92).

TABLO 92: İTHALATIMIZDA İLK ON FASIL (2009 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Fasıllar	(Milyon \$)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2008	2009
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	33.883	48.281	29.887	19,9	23,9	21,2	42,5	-38,1
Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	22.570	22.539	17.138	13,3	11,2	12,2	-0,1	-24,0
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	13.295	13.892	12.250	7,8	6,9	8,7	4,5	-11,8
Demir ve çelik	16.182	23.160	11.345	9,5	11,5	8,1	43,1	-51,0
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	12.397	12.790	8.976	7,3	6,3	6,4	3,2	-29,8
Plastik ve plastikten mamül eşya	8.688	9.386	6.945	5,1	4,6	4,9	8,0	-26,0
Eczacılık ürünleri	3.524	4.361	4.081	2,1	2,2	2,9	23,8	-6,4
Organik kimyasal müstahsallar	3.996	4.421	3.342	2,3	2,2	2,4	10,6	-24,4
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet	3.012	3.445	2.832	1,8	1,7	2,0	14,4	-17,8
Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya	2.470	2.605	2.214	1,5	1,3	1,6	5,5	-15,0
Toplam İthalat	170.063	201.964	140.926	100,0	100,0	100,0	18,8	-30,2

Kaynak: TÜİK

c. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

2009 yılında, bir önceki yıla göre Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yapılan ihracat % 25,9, Türkiye Serbest Bölgelerine yapılan ihracat % 35,1, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ihracat % 18,9 düşüş göstermiştir. Toplam 102.129 milyon dolarlık ihracatın 46.985 milyon dolarlık kısmı AB ülkelerine, 1.957 milyon dolarlık kısmı Türkiye Serbest Bölgelerine, 53.187 milyon dolarlık kısmı diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılmıştır. Toplam ihracat içinde AB ülkelerinin payı % 46, Türkiye Serbest Bölgelerinin payı % 1,9, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerin payı % 52,1 olmuştur (Tablo 93).

Diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ihracatın 11.358 milyon dolarlık kısmını, AB dışındaki Avrupa ülkelerine, 10.179 milyon dolarlık kısmını Afrika ülkelerine, 4.838 milyon dolarlık kısmını Amerika ülkelerine, 25.891 milyon dolarlık kısmını Asya ülkelerine, 360 milyon dolarlık kısmını ise Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan ihracat oluşturmuştur. Toplam ihracat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerinin payı % 11,1, Afrika ülkelerinin payı % 10, Amerika ülkelerinin payı % 4,7, Asya ülkelerinin payı % 25,4, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın payı % 0,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO 93: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT VE İTHALAT

ÜLKE GRUPLARI	(Milyon \$)									
	İHRACAT					İTHALAT				
	2008		2009		Değişim	2008		2009		Değişim
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)
GENEL TOPLAM	132.027	100,0	102.129	100,0	-22,6	201.964	100,0	140.926	100,0	-30,2
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	63.390	48,0	46.985	46,0	-25,9	74.802	37,0	56.594	40,2	-24,3
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	3.015	2,3	1.957	1,9	-35,1	1.334	0,7	965	0,7	-27,6
C- DİĞER ÜLKELER	65.622	49,7	53.187	52,1	-18,9	125.827	62,3	83.366	59,2	-33,7
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	15.678	11,9	11.358	11,1	-27,6	44.196	21,9	26.156	18,6	-40,8
2- Afrika Ülkeleri	9.063	6,9	10.179	10,0	12,3	7.770	3,8	5.700	4,0	-26,6
Kuzey Afrika	5.850	4,4	7.447	7,3	27,3	5.267	2,6	3.542	2,5	-32,8
Diğer Afrika	3.212	2,4	2.732	2,7	-15,0	2.503	1,2	2.158	1,5	-13,8
3- Amerika Ülkeleri	6.532	4,9	4.838	4,7	-25,9	17.224	8,5	12.274	8,7	-28,7
Kuzey Amerika	4.802	3,6	3.563	3,5	-25,8	13.404	6,6	9.512	6,7	-29,0
Orta Amerika ve Karayipler	829	0,6	597	0,6	-28,0	560	0,3	476	0,3	-15,1
Güney Amerika	901	0,7	678	0,7	-24,8	3.260	1,6	2.286	1,6	-29,9
4- Asya Ülkeleri	32.505	24,6	25.891	25,4	-20,3	55.715	27,6	38.456	27,3	-31,0
Yakın ve Orta Doğu	25.430	19,3	19.187	18,8	-24,6	17.628	8,7	9.596	6,8	-45,6
Diğer Asya	7.074	5,4	6.704	6,6	-5,2	38.087	18,9	28.860	20,5	-24,2
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	435	0,3	360	0,4	-17,3	876	0,4	648	0,5	-26,1
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	1.410	1,1	561	0,5	-60,2	45	0,0	133	0,1	196,5

Kaynak: TÜİK

Seçilmiş ülke grupları içinde yer alan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerine 54.227 milyon dolarlık, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerine 4.327 milyon dolarlık, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine 12.315 milyon dolarlık, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine 5.945 milyon dolarlık, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine 8.742 milyon dolarlık, Türk Cumhuriyetleri'ne 3.397 milyon dolarlık, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerine 28.663 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır. Toplam ihracat içinde OECD ülkelerine yapılan ihracatın payı % 53,1, EFTA ülkelerine yapılan ihracatın payı % 4,2, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine yapılan ihracatın payı % 12,1, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerine yapılan ihracatın payı % 5,8, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine yapılan ihracatın payı % 8,6, Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan ihracatın payı % 3,3, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerine yapılan ihracatın payı da % 28,1 olmuştur (Tablo 94).

2008 yılında AB ülkelerinden yapılan ithalat % 24,3, Türkiye Serbest Bölgelerinden yapılan ithalat % 27,6 diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ithalat % 33,7 düşüş göstermiştir. Toplam 140.926 milyon dolarlık ithalatın 56.594 milyon dolarlık kısmı AB ülkelerinden, 965 milyon dolarlık kısmı Türkiye Serbest Bölgelerinden, 83.366 milyon dolarlık kısmı diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılmıştır. Toplam ithalat içinde AB ülkelerinin payı % 40,2, Türkiye Serbest Bölgelerinin payı % 0,7, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerin payı % 59,2 olmuştur.

TABLO 94: SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT VE İTHALAT

ÜLKE GRUPLARI	(Milyon \$)									
	İHRACAT					İTHALAT				
	2008		2009		Değişim	2008		2009		Değişim
Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)	
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	70.472	53,4	54.227	53,1	-23,1	102.902	51,0	75.150	53,3	-27,0
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	3.262	2,5	4.327	4,2	32,7	6.218	3,1	2.781	2,0	-55,3
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	20.867	15,8	12.315	12,1	-41,0	45.632	22,6	28.567	20,3	-37,4
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	6.248	4,7	5.945	5,8	-4,8	13.221	6,5	6.742	4,8	-49,0
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	13.938	10,6	8.742	8,6	-37,3	42.614	21,1	26.045	18,5	-38,9
Türk Cumhuriyetleri	3.749	2,8	3.397	3,3	-9,4	4.279	2,1	2.605	1,8	-39,1
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	32.597	24,7	28.663	28,1	-12,1	29.179	14,4	17.706	12,6	-39,3

Kaynak: TÜİK

Diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelere yapılan ithalatın 26.156 milyon dolarlık kısmını AB dışındaki Avrupa ülkelerinden, 5.700 milyon dolarlık kısmını Afrika ülkelerinden, 12.274 milyon dolarlık kısmını Amerika ülkelerinden, 38.456 milyon dolarlık kısmını Asya ülkelerinden, 648 milyon dolarlık kısmını Avustralya ve Yeni Zelanda'dan yapılan ithalat oluşturmuştur. Toplam ithalat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerinin payı % 18,6, Afrika ülkelerinin payı % 4, Amerika ülkelerinin payı % 8,7, Asya ülkelerinin payı % 27,3, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın payı ise % 0,5 olmuştur.

Seçilmiş ülke grupları içinde yer alan OECD ülkelerinden 75.150 milyon dolarlık, EFTA ülkelerinden 2.781 milyon dolarlık, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden 28.567 milyon dolarlık, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden 6.742 milyon dolarlık, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden 26.045 milyon dolarlık, Türk Cumhuriyetleri'nden 2.605 milyon dolarlık, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerinden 17.706 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır. Toplam ithalat içinde OECD ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 53,3, EFTA ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 2, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 20,3, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 4,8, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 18,5, Türk Cumhuriyetleri'nden yapılan ithalatın payı % 1,8, İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerinden yapılan ithalatın payı da % 12,6 olmuştur.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2009 yılında 2008 yılına göre % 27,2 azalarak 333.991 milyon dolardan 243.055 milyon dolara gerilemiştir. Dış ticaret hacminin 103.579 milyon dolarlık kısmı AB ülkeleriyle, 2.922 milyon dolarlık kısmı Türkiye Serbest Bölgeleriyle, 136.553 milyon dolarlık kısmı diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerle yapılmıştır. Toplam dış ticaret hacmi içinde AB ülkelerinin payı % 42,6, Türkiye Serbest Bölgelerinin payı % 1,2, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerin payı % 56,2 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 95).

TABLO 95: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET HACMI

ÜLKE GRUPLARI	(Milyon \$)				
	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
GENEL TOPLAM	333.991	100,0	243.055	100,0	-27,2
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	138.193	41,4	103.579	42,6	-25,0
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	4.349	1,3	2.922	1,2	-32,8
C- DİĞER ÜLKELER	191.449	57,3	136.553	56,2	-28,7
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	59.874	17,9	37.514	15,4	-37,3
2- Afrika Ülkeleri	16.833	5,0	15.879	6,5	-5,7
Kuzey Afrika	11.118	3,3	10.989	4,5	-1,2
Diğer Afrika	5.716	1,7	4.890	2,0	-14,4
3- Amerika Ülkeleri	23.756	7,1	17.112	7,0	-28,0
Kuzey Amerika	18.206	5,5	13.075	5,4	-28,2
Orta Amerika ve Karayipler	1.389	0,4	1.073	0,4	-22,8
Güney Amerika	4.161	1,2	2.964	1,2	-28,8
4- Asya Ülkeleri	88.219	26,4	64.347	26,5	-27,1
Yakın ve Orta Doğu	43.058	12,9	28.783	11,8	-33,2
Diğer Asya	45.161	13,5	35.564	14,6	-21,3
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	1.311	0,4	1.008	0,4	-23,2
6- Diğer Ülkeler	1.455	0,4	693	0,3	-52,3

Kaynak: TÜİK

Diğer ülkeler grubu altında yer alan AB dışındaki Avrupa ülkeleriyle 37.514 milyon dolarlık, Afrika ülkeleriyle 15.879 milyon dolarlık, Amerika ülkeleriyle 17.112 milyon dolarlık, Asya ülkeleriyle 64.347 milyon dolarlık, Avustralya ve Yeni Zelanda'yla 1.008 milyon dolarlık dış ticaret yapılmıştır. Bu ülke gruplarının toplam dış ticaret hacmi içindeki payları sırasıyla % 15,4, % 6,5, % 7, % 26,5 ve % 0,4 olmuştur.

Seçilmiş ülke gruplarından OECD ülkeleriyle 129.377 milyon dolarlık, EFTA ülkeleriyle 7.108 milyon dolarlık, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle 40.883 milyon dolarlık, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle 12.687 milyon dolarlık, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle 34.786 milyon dolarlık, Türk Cumhuriyetleri'yle 6.002 milyon dolarlık, İslam Konferansı Teşkilatı ülkeleriyle 46.369 milyon dolarlık dış ticaret gerçekleştirilmiştir. Bu ülke gruplarının toplam dış ticaret hacmi içindeki payları sırasıyla, % 53,2, % 2,9, % 16,8, % 5,2, % 14,3, % 2,5 ve % 19,1 olmuştur (Tablo 96).

TABLO 96: SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET HACMI

ÜLKE GRUPLARI	(Milyon \$)				
	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	173.374	51,9	129.377	53,2	-25,4
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	9.479	2,8	7.108	2,9	-25,0
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	66.500	19,9	40.883	16,8	-38,5
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	19.468	5,8	12.687	5,2	-34,8
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	56.552	16,9	34.786	14,3	-38,5
Türk Cumhuriyetleri	8.028	2,4	6.002	2,5	-25,2
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	61.776	18,5	46.369	19,1	-24,9

Kaynak: TÜİK

İhracat değerleri itibariyle ülkeler arasında yapılan sıralamada 9.788 milyon dolar ile (% 9,6) Almanya ilk sırada yer alırken, 6.209 milyon dolar ile (% 6,1) Fransa ikinci, 5.918 milyon dolar ile İngiltere (% 5,8) üçüncü sırada yer almıştır. En çok ihracat yapılan 10 ülke içinde 2008 yılına göre Irak'a yapılan ihracat % 30,8, İsviçre'ye yapılan ihracat % 37,6 artarken, diğer ülkelere yapılan ihracatta ise düşüş olmuştur. En yüksek oranlı düşüş % 63,6 ile Birleşik Arap Emirlikleri, % 50,6 ile Rusya Federasyonu ve % 30,2 ile İspanya'ya yapılan ihracatta gerçekleşmiştir (Tablo 97).

TABLO 97: EN ÇOK İHRACAT YAPILAN ON ÜLKE (2009 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Ülkeler	(Milyon \$)				
	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Almanya	12.952	9,8	9.788	9,6	-24,4
Fransa	6.618	5,0	6.209	6,1	-6,2
İngiltere	8.159	6,2	5.918	5,8	-27,5
İtalya	7.819	5,9	5.892	5,8	-24,6
Irak	3.917	3,0	5.123	5,0	30,8
İsviçre	2.857	2,2	3.932	3,9	37,6
ABD	4.300	3,3	3.225	3,2	-25,0
Rusya Federasyonu	6.483	4,9	3.202	3,1	-50,6
Birleşik Arap Emirlikleri	7.975	6,0	2.899	2,8	-63,6
İspanya	4.047	3,1	2.824	2,8	-30,2

Kaynak: TÜİK

İthalat değerleri itibariyle ülkeler arasından yapılan sıralamada Rusya Federasyonu 19.720 milyon dolar ile (% 14) ilk sırada yer alırken, Almanya 14.100 milyon dolar ile (% 10) ikinci, Çin 12.677 milyon dolar ile (% 9) üçüncü sırada yer almıştır. En çok ithalat yapılan 10 ülke ile ithalatımız 2009 yılında 2008 yılına göre düşüş göstermiştir. En yüksek oranlı düşüşler % 58,5 ile İran, % 48,3 ile Ukrayna ve % 37,1 ile Rusya Federasyonuna yapılan ithalatta gerçekleşmiştir (Tablo 98).

TABLO 98: EN ÇOK İTHALAT YAPILAN ON ÜLKE (2009 Yılı Değer Sıralamasına Göre)

Ülkeler	(Milyon \$)				
	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Rusya Federasyonu	31.364	15,5	19.720	14,0	-37,1
Almanya	18.687	9,3	14.100	10,0	-24,5
Çin	15.658	7,8	12.677	9,0	-19,0
ABD	11.976	5,9	8.574	6,1	-28,4
İtalya	11.012	5,5	7.675	5,4	-30,3
Fransa	9.022	4,5	7.092	5,0	-21,4
İspanya	4.548	2,3	3.778	2,7	-16,9
İngiltere	5.324	2,6	3.474	2,5	-34,7
İran	8.200	4,1	3.406	2,4	-58,5
Ukrayna	6.106	3,0	3.156	2,2	-48,3

Kaynak: TÜİK

2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel ekonomik durgunluk nedeniyle petrol talebi artış hızındaki yavaşlama belirginleşmiş ve uluslararası petrol fiyatları gerilemeye başlamıştır. Brent tipi ham petrol varil fiyatları 2009 yılı ortalarına kadar 40-45 dolar civarında seyretmiş, Mayıs ayından itibaren ise yükselişe geçmiştir. Petrol fiyatları Kasım ayında 80 dolar civarına ulaşmış-

tır. 2009 yılında ülkemizin ithalatında önemli payı olan petrol ithalatında, petrol fiyatlarındaki gerilemenin etkisiyle Rusya ve İran'dan yapılan ithalatın payı belirgin oranda düşüş göstermiştir.

d. Komşu Ülkelerle Dış Ticaret

2009 yılında komşu ülkelere yapılan ihracat % 4 düşerek 13.740 milyon dolara gerilemiştir. Komşu ülkelerden Irak'a yapılan ihracat % 30,8, Suriye'ye yapılan ihracat % 27,8 artarken, Azerbaycan'a yapılan ihracat % 16,1, Bulgaristan'a yapılan ihracat % 35,5, Gürcistan'a yapılan ihracat % 25,2, İran'a yapılan ihracat % 0,2, Yunanistan'a yapılan ihracatta ise % 32,8 azalma olmuştur. 2009 yılında toplam ihracatın % 13,5'i komşu ülkelere yapılmıştır (Tablo 99).

TABLO 99: KOMŞU ÜLKELERLE İHRACAT VE İTHALAT

Ülkeler	(Milyon \$)									
	İHRACAT					İTHALAT				
	2008		2009		Değişim	2008		2009		Değişim
Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	(%)	
Azerbaycan	1.667	1,3	1.399	1,4	-16,1	928	0,5	753	0,5	-18,9
Bulgaristan	2.152	1,6	1.388	1,4	-35,5	1.840	0,9	1.117	0,8	-39,3
Gürcistan	998	0,8	746	0,7	-25,2	525	0,3	286	0,2	-45,6
Irak	3.917	3,0	5.123	5,0	30,8	1.321	0,7	952	0,7	-27,9
İran	2.030	1,5	2.025	2,0	-0,2	8.200	4,1	3.406	2,4	-58,5
Suriye	1.115	0,8	1.425	1,4	27,8	639	0,3	328	0,2	-48,7
Yunanistan	2.430	1,8	1.634	1,6	-32,8	1.151	0,6	1.130	0,8	-1,8
Komşu Ülkeler Toplamı	14.308	10,8	13.740	13,5	-4,0	14.604	7,2	7.971	5,7	-45,4
Genel Toplam	132.027	100,0	102.129	100,0	-22,6	201.964	100,0	140.926	100,0	-30,2

Kaynak: TÜİK

Komşu ülkelerden yapılan ithalat % 30,2 azalarak 140.926 milyon dolara gerilemiştir. 2009 yılında komşu ülkelerin tamamından yapılan ithalatta düşüş olmuştur. En yüksek oranlı düşüşler % 58,5 ile İran, % 48,7 ile Suriye, % 45,6 ile Gürcistan ve % 39,3 ile Bulgaristan'dan yapılan ithalatta gerçekleşmiştir. 2009 yılında, toplam ithalatın % 5,7'si komşu ülkelere yapılmıştır.

2009 yılında, komşu ülkelerle yapılan dış ticaret hacmi % 24,9 azalarak 28.912 milyon dolar-dan 21.711 milyon dolara gerilerken, toplam dış ticaret hacmi içindeki payı % 8,9'a yükselmiştir. Komşu ülkelerle dış ticaret hacminde sadece Irak'a yapılan ticarete % 16 artış olmuştur. Buna karşın İran'la yapılan ticaret % 46,9, Bulgaristan ile yapılan ticaret % 37,2, Gürcistan ile yapılan ticaret % 32,3 azalmıştır (Tablo 100).

TABLO 100: KOMŞU ÜLKELERLE DIŞ TİCARET HACMİ

Ülkeler	(Milyon \$)				
	2008		2009		Değişim (%)
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	
Azerbaycan	2.596	0,8	2.152	0,9	-17,1
Bulgaristan	3.992	1,2	2.505	1,0	-37,2
Gürcistan	1.523	0,5	1.032	0,4	-32,3
Irak	5.238	1,6	6.076	2,5	16,0
İran	10.229	3,1	5.431	2,2	-46,9
Suriye	1.754	0,5	1.752	0,7	-0,1
Yunanistan	3.581	1,1	2.764	1,1	-22,8
Komşu Ülkeler Toplamı	28.912	8,7	21.711	8,9	-24,9
Genel Toplam	333.991	100,0	243.055	100,0	-27,2

Kaynak: TÜİK

2. Döviz Kurları

Ülkemizde 2001 yılından bu yana dalgalı döviz kuru politikası uygulanmaktadır. 2009 yılında da enflasyon hedeflemesi ile birlikte bu uygulamaya devam edilmiştir. Dalgalı döviz kuru uygulamasında döviz kurları bir politika aracı ya da hedef değildir ve piyasada arz ve talep koşulları tarafından belirlenmektedir. Piyasadaki döviz arz ve talebini, uygulanan para ve maliye politikaları, uluslararası gelişmeler, ekonomik temeller ve beklentiler belirlemektedir. Merkez Bankası döviz alımlarını, döviz piyasasındaki arz ve talep koşullarını mümkün olduğunca az etkilemeye özen göstererek, kuralları önceden açıklanmış şeffaf ihaleler aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Dalgalı döviz kuru uygulamasında korunması gereken bir kur seviyesi olmamasına rağmen, güçlü döviz rezerv pozisyonuna sahip olmak, karşılaşılabilecek iç ve dış şokların olumsuz etkilerinin giderilmesinde ve ekonomimize duyulan güvenin artırılmasında önem taşımaktadır. Bu nedenle döviz likidite gelişmeleri takip edilerek döviz arzının döviz talebine göre arttığı dönemlerde rezerv biriktirme amaçlı döviz alım ihaleleri gerçekleştirilmektedir.

2008 yılının son çeyreğinden itibaren uluslararası kredi piyasalarında yaşanmakta olan sorunlar derinleşerek pek çok ülke piyasalarında olduğu gibi ülkemizde de likidite sorunları yaşanmasına neden olmuştur. Merkez Bankası bu dönemde, küresel finans krizinin Türkiye ekonomisi ve finansal istikrar üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek amacıyla, faiz indirimlerinin yanısıra TL ve döviz likiditesi sıkışıklığını giderecek, kredi piyasalarının sağlıklı işlemlerini sağlayacak ve reel sektörü destekleyecek önlemler almıştır.

Merkez Bankası 2008 yılının Ekim ayından itibaren, ihalelerle kalıcı olarak döviz piyasasından çekilen likiditenin sistemde kalması için Türk bankalarının likiditelerinin daha da güçlendirilmesi amacıyla döviz alım ihalelerine ara vermiştir.

Döviz piyasasında derinliğin kaybolmasına bağlı olarak sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi üzerine, döviz likiditesini destekleyerek döviz piyasasının sağlıklı çalışmasını sağlamak amacıyla 10 Mart 2009 tarihinden itibaren günlük 50 milyon dolarlık döviz satım ihalelerine yeniden başlamıştır. Bu ihalelere 2 Nisan 2009 tarihine kadar devam edilmiş ve 18 ihalede toplam 900 milyon dolar satılmıştır. Bu tarihten sonra ise, küresel piyasalardaki olumlu gelişmelerin etkisiyle döviz piyasasında derinliğe ilişkin kaygıların azaldığının görülmesi üzerine 3 Nisan 2009 tarihinden başlayarak döviz satım ihalelerinin durdurulmasına karar verilmiştir.

Merkez Bankası küresel ekonomiye ilişkin olumlu beklentilerin etkisiyle likidite ve risk iştahının tekrar güçlenmesi, bu durumun ülkemize yönelik sermaye akımlarını artırması ve döviz piyasasının göreceli olarak istikrara kavuşması üzerine, döviz rezervlerini artırmak için 4 Ağustos 2009 tarihinden itibaren döviz alım ihalelerine tekrar başlamıştır. İhalelerde alımı yapılacak tutar günlük 30 milyon dolar ve 30 milyon dolar opsiyon olmak üzere en fazla 60 milyon dolar olarak açıklanmıştır.

Böylece Merkez Bankası tarafından 2009 yılında döviz alım ihaleleri yoluyla 4.314 milyon dolar döviz alımı yapılmış, döviz satım ihaleleri yoluyla da 900 milyon dolarlık döviz satılmış ve döviz piyasasına doğrudan müdahalede bulunulmamıştır (Tablo 101).

TABLO 101: MERKEZ BANKASINCA YAPILAN DÖVİZ ALIM-SATIM TUTARLARI

Yıllar	(Milyon \$)				
	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Toplam Net Döviz Alımları
2003	5.652	-	4.229	-	9.881
2004	4.104	-	1.283	9	5.378
2005	7.442	-	14.565	-	22.007
2006	4.296	1.000	5.441	2.105	6.632
2007	9.906	-	-	-	9.906
2008	7.584	100	-	-	7.484
2009	4.314	900	-	-	3.414
Toplam	43.298	2.000	25.518	2.114	64.702

Kaynak: TCMB

Döviz likiditesine ilişkin gelişmelerde büyük ölçüde dış dünyadaki koşullar etkili olmaktadır. Bu yüzden Merkez Bankası, küresel ekonomideki belirsizliklerin yüksek seviyelerde olduğu 2009 yılında döviz rezervlerini öncelikli olarak bankacılık sistemimizin döviz likiditesini desteklemek amacıyla kullanmıştır. Bu çerçevede, 21 Kasım 2008 tarihinden itibaren Döviz Depo Piyasasında bankaların kendilerine tanınan borçlanma limitleri çerçevesinde, ABD doları ve euro cinsinden Merkez Bankası'ndan alabilecekleri döviz depolarının vadesi ve borç verme faiz oranları düşürülmüştür.

Merkez Bankası küresel krizin reel sektör üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla da 5 Aralık 2008 tarihinden itibaren ihracat reeskont kredisi uygulamasına yönelik yeni düzenlemeler yaparak, ihracat reeskont kredisi limitini yükseltmiş ve kullanım kolaylığı getirmiştir. 20 Mart 2009 ve 17 Nisan 2009 tarihlerinde ihracat reeskont kredisi kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik olarak daha fazla firmanın bu krediden yararlanmasını sağlayacak düzenlemeler yapmış, kredi limitlerini yükseltmiştir. 20 Şubat 2009 tarihinde döviz piyasasında döviz likiditesi akışkanlığının artırılması sağlanarak finansal sistemdeki akışkanlığı ve kredi piyasalarının etkin çalışmasını desteklemek için bankacılık sistemine sağlanan döviz likidite imkan koşulları yeniden düzenlenmiştir.

2008 yılının son çeyreğinde dünya finans piyasalarında ortaya çıkan belirsizliklerin derinleşmesi küresel likidite akışını olumsuz yönde etkilerken, özellikle ABD doları likiditesine olan talep artmış ve bütün gelişmekte olan ülke paralarında olduğu gibi Türk Lirası' da değer kaybetmeye başlamıştır. 2008 yılının Aralık ayı sonunda dolar 1,51230 TL, euro 2,14080 TL seviyesine yükselmiştir. Yıllık bazda 2008 yılında ortalama dolar kuru 1,29789 TL, euro ise 1,89864 TL olarak gerçekleşmiştir.

2009 yılının ilk çeyreğinde küresel ekonomiye ilişkin olumsuz beklentilerin artarak devam etmesiyle dolar yükselişini sürdürmüştür. Yılın ikinci yarısında ise, uluslararası piyasalarda risk iştahının artmaya başlamasının, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarını artırması TL'nin değer kazanmasına neden olmuştur. Türk lirasında Temmuz ayından itibaren başlayan değer kazanma eğilimi yıl sonuna kadar devam etmiştir. Ancak bu eğilim sınırlı düzeyde kalmıştır.

2009 yılı sonunda yıllık ortalama değerlere göre nominal olarak Türk Lirası karşısında ABD Doları % 19,2 değer kazanarak 1,54679 TL'ye, İngiliz Sterlini % 1,2 değer kazanarak 2,41212 TL'ye, Japon Yeni % 30,6 değer kazanarak 1,65107 TL'ye, Euro % 13,2 değer kazanarak 2,15003 TL'ye yükselmiştir (Tablo 102).

TABLO 102: YILLAR İTİBARIYLA DÖVİZ KURLARI

Yıllar	ABD		İngiliz		Japon		(Döviz Alış Kuru, Yıllık Ortalama)	
	Doları	Değişim (%)	Sterlini	Değişim (%)	Yeni	Değişim (%)	Euro	Değişim (%)
2003	1,49671	-0,5	2,44121	7,8	1,28873	7,0	1,68771	18,2
2004	1,42184	-5,0	2,60320	6,6	1,31179	1,8	1,76712	4,7
2005	1,34105	-5,7	2,44025	-6,3	1,21837	-7,1	1,67043	-5,5
2006	1,42943	6,6	2,63442	8,0	1,22696	0,7	1,79683	7,6
2007	1,30126	-9,0	2,60022	-1,3	1,10229	-10,2	1,77790	-1,1
2008	1,29789	-0,3	2,38318	-8,3	1,26394	14,7	1,89864	6,8
2009	1,54679	19,2	2,41212	1,2	1,65107	30,6	2,15003	13,2

Kaynak: TCMB

Reel olarak tüketici fiyatları endeksine göre Türk Lirası karşısında ABD Doları % 12,2, Euro % 6,6 değer kazanmıştır (Tablo 103).

TABLO 103: DÖVİZ KURLARI

		(Döviz Alış Kuru, Aylık Ortalama)							
Yıllar	Aylar	ABD Doları (\$)	Euro (€)	TÜFE		Nominal Değişim		Reel Değişim	
				2003=100	Değişim	(\$)	(€)	(\$)	(€)
2008	Ocak	1,17044	1,72065	146,94	0,8	-0,2	0,7	-1,0	-0,1
	Şubat	1,18817	1,75022	148,84	1,3	1,5	1,7	0,2	0,4
	Mart	1,23238	1,90962	150,27	1,0	3,7	9,1	2,7	8,1
	Nisan	1,29671	2,04412	152,79	1,7	5,2	7,0	3,5	5,3
	Mayıs	1,24700	1,94032	155,07	1,5	-3,8	-5,1	-5,2	-6,5
	Haziran	1,22780	1,90801	154,51	-0,4	-1,5	-1,7	-1,2	-1,3
	Temmuz	1,20995	1,90970	155,40	0,6	-1,5	0,1	-2,0	-0,5
	Ağustos	1,17267	1,76110	155,02	-0,2	-3,1	-7,8	-2,8	-7,6
	Eylül	1,22964	1,76928	155,72	0,5	4,9	0,5	4,4	0,0
	Ekim	1,47327	1,96267	159,77	2,6	19,8	10,9	16,8	8,1
	Kasım	1,58785	2,02144	161,10	0,8	7,8	3,0	6,9	2,1
	Aralık	1,53881	2,08651	160,44	-0,4	-3,1	3,2	-2,7	3,6
Yıllık	1,29789	1,89864	154,66	10,4	-0,3	6,8	-9,7	-3,3	
2009	Ocak	1,58905	2,11490	160,90	0,3	3,3	1,4	3,0	1,1
	Şubat	1,65236	2,11562	160,35	-0,3	4,0	0,0	4,3	0,4
	Mart	1,70454	2,21872	162,12	1,1	3,2	4,9	2,0	3,7
	Nisan	1,60415	2,11698	162,15	0,0	-5,9	-4,6	-5,9	-4,6
	Mayıs	1,55176	2,11158	163,19	0,6	-3,3	-0,3	-3,9	-0,9
	Haziran	1,53978	2,15838	163,37	0,1	-0,8	2,2	-0,9	2,1
	Temmuz	1,51369	2,13172	163,78	0,3	-1,7	-1,2	-1,9	-1,5
	Ağustos	1,47922	2,10843	163,29	-0,3	-2,3	-1,1	-2,0	-0,8
	Eylül	1,48523	2,15758	163,93	0,4	0,4	2,3	0,0	1,9
	Ekim	1,46214	2,16670	167,88	2,4	-1,6	0,4	-3,9	-1,9
	Kasım	1,48002	2,20551	170,01	1,3	1,2	1,8	0,0	0,5
	Aralık	1,49951	2,19429	170,91	0,5	1,3	-0,5	0,8	-1,0
Yıllık	1,54679	2,15003	164,32	6,3	19,2	13,2	12,2	6,6	

Kaynak: TCMB, TÜİK

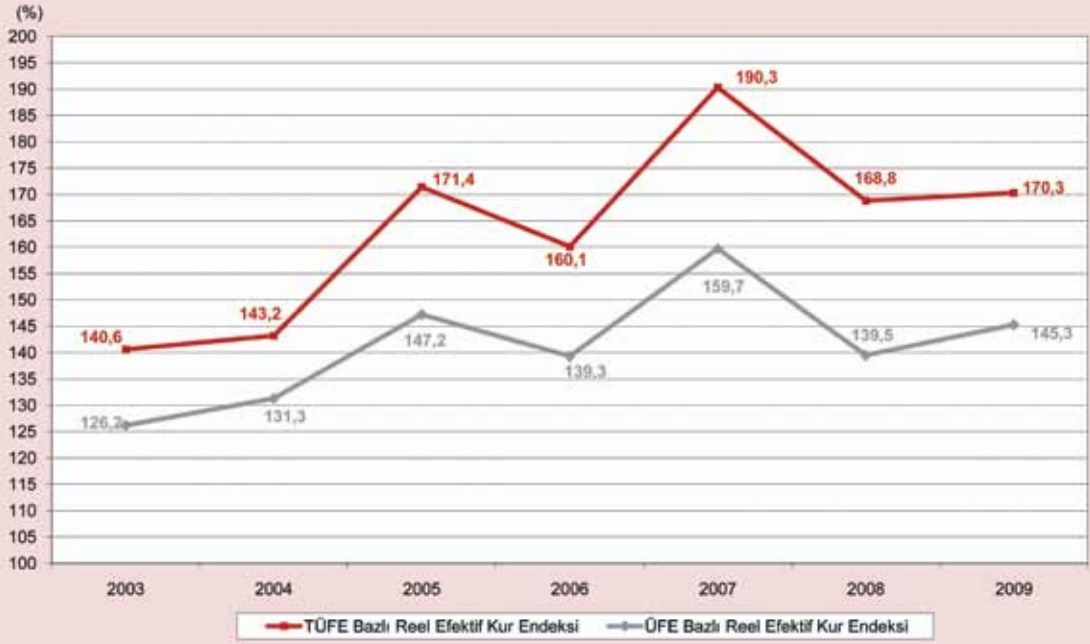
Döviz kurlarında meydana gelen değişimler sonucunda, 2009 yılı sonu itibariyle TÜFE bazlı reel efektif kur endeksi 170,3, ÜFE bazlı reel efektif kur endeksi de 145,3 olmuştur. Böylece 2009 yılında TÜFE bazında % 0,9, ÜFE bazında da % 4,2 değer kazanmıştır (Tablo 104).

TABLO 104: REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU ENDEKSLERİ

(1995=100)			
Yıllar	Aylar	TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi	ÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi
2003		140,6	126,2
2004		143,2	131,3
2005		171,4	147,2
2006		160,1	139,3
2007		190,3	159,7
2008		168,8	139,5
2009		170,3	145,3
2008	Ocak	191,0	158,3
	Şubat	189,3	158,4
	Mart	176,0	149,9
	Nisan	168,0	146,2
	Mayıs	178,2	154,9
	Haziran	180,0	156,5
	Temmuz	181,1	156,5
	Ağustos	194,1	165,5
	Eylül	192,0	162,0
	Ekim	174,1	146,2
	Kasım	170,2	143,7
	Aralık	168,8	139,5
2009	Ocak	166,5	138,1
	Şubat	163,4	138,8
	Mart	159,5	135,2
	Nisan	166,8	143,1
	Mayıs	168,4	143,4
	Haziran	165,3	141,7
	Temmuz	168,2	143,3
	Ağustos	169,2	145,0
	Eylül	166,8	143,3
	Ekim	170,9	144,0
	Kasım	169,8	142,8
	Aralık	170,3	145,3

Kaynak: TCMB

GRAFİK 36: REEL EFEKTİF DÖVİZ KUR ENDEKSLERİ (1995=100)

3. Ödemeler Dengesi

Küresel ekonomik kriz 2009 yılında finansman imkanlarını, dış talebi ve tüketici beklentilerini olumsuz bir şekilde etkileyerek ekonomik faaliyetlerde belirgin bir daralmaya neden olmuştur. Özellikle 2008 yılının sonlarından itibaren, dış ticaretimiz üzerinde etkisi belirginleşen kriz, 2009 yılında mal ve hizmet ihracat ve ithalatını önemli ölçüde azaltmıştır.

Bu gelişmelere paralel olarak milli gelirden yaşanan daralma ve emtia fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, 2009 yılında cari işlemler açığı, 2008 yılına göre % 67 azalarak 41.946 milyon dolardan 13.853 milyon dolara gerilemiştir. Cari açığındaki yüksek oranlı düşüş büyük ölçüde dış ticaret açığındaki daralmadan kaynaklanmıştır (Tablo 105).

Dünya ülkeleri genelinde yaşanan ekonomik durgunluk, özellikle Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ülkelerinin büyüme performanslarındaki bozulmalar ve yetersiz talep koşulları, ihracatımızı olumsuz yönde etkilemiş, ithalat talebinde de düşüşe yol açmıştır. İthalat talebindeki düşüşün ihracattan daha yüksek oranda gerçekleşmesi dış ticaret açığının küçülmesini sağlamıştır. Ödemeler dengesi tablosunda yer aldığı şekliyle 2008 yılında 53.021 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2009 yılında % 53,1 azalarak 24.845 milyon dolara gerilemiştir.

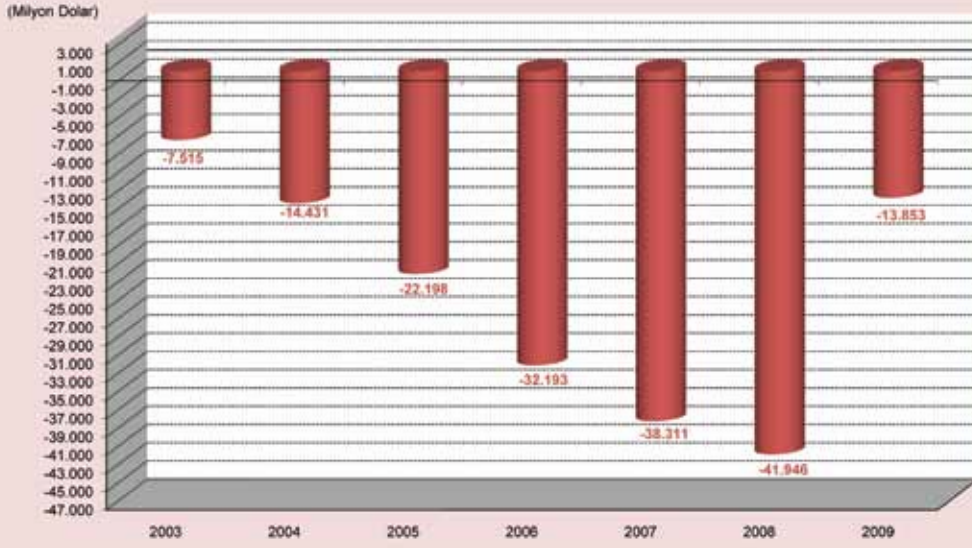
Hizmetler hesabı dengesi 2008 yılına göre % 4,4 küçülerek 16.371 milyon dolara düşmüştür. İnşaat ve taşımacılık gelirlerinin yanında turizm gelirlerinin krizden çok fazla etkilenmemesi, hizmetler hesabındaki küçülmenin sınırlı düzeyde kalmasını sağlamıştır.

TABLO 105: ÖDEMELER DENGESİ

	(Milyon \$)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
CARİ İŞLEMLER HESABI	-7.515	-14.431	-22.198	-32.193	-38.311	-41.946	-13.853
İhracat f.o.b.	52.394	68.535	78.365	93.612	115.361	140.800	109.646
İthalat f.o.b.	-65.883	-91.271	-111.445	-134.669	-162.156	-193.821	-134.491
Mal Dengesi	-13.489	-22.736	-33.080	-41.057	-46.795	-53.021	-24.845
Hizmet Gelirleri	17.952	22.941	26.763	25.549	28.930	34.824	32.944
Turizm Geliri	13.203	15.888	18.152	16.853	18.487	21.951	21.250
Diğer Gelirler	4.749	7.053	8.611	8.696	10.443	12.873	11.694
Hizmet Giderleri	-7.441	-10.144	-11.496	-11.937	-15.586	-17.703	-16.573
Turizm Gideri	-2.113	-2.524	-2.872	-2.743	-3.260	-3.506	-4.147
Diğer Giderler	-5.328	-7.620	-8.624	-9.194	-12.326	-14.197	-12.426
Mal ve Hizmet Dengesi	-2.978	-9.939	-17.813	-27.445	-33.451	-35.900	-8.474
Gelir Dengesi: Gelir	2.246	2.651	3.644	4.418	6.423	6.889	5.160
Faiz Geliri	634	697	1.005	1.453	2.158	2.022	1.685
Diğer Gelirler	1.612	1.954	2.639	2.965	4.265	4.867	3.475
Gelir Dengesi: Gider	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.526	-15.048	-12.827
Faiz Gideri	-4.544	-4.312	-5.010	-6.322	-7.477	-8.477	-7.248
Diğer Giderler	-3.259	-3.948	-4.473	-4.752	-6.049	-6.571	-5.579
Cari Transferler	1.020	1.117	1.454	1.908	2.243	2.113	2.288
İşçi Gelirleri	729	804	851	1.111	1.209	1.431	934
Diğer Transferler	291	313	603	797	1.034	682	1.354
SERMAYE HESABI							
FİNANS HESABI	7.162	17.702	42.660	42.689	48.707	33.547	6.115
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-480	-780	-1.064	-924	-2.106	-2.549	-1.553
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	18.269	7.660
Portföy Hesabı-Varlıklar	-1.386	-1.388	-1.233	-4.029	-2.063	-1.276	-2.740
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	3.851	9.411	14.670	11.402	2.780	-3.770	2.938
Hisse Senetleri	905	1.427	5.669	1.939	5.138	716	2.827
Borç Senetleri	2.946	7.984	9.001	9.463	-2.358	-4.486	111
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-986	-6.983	-578	-13.437	-4.853	-10.935	4.164
Merkez Bankası	-28	-24	-16	0	2	2	-306
Bankalar	348	-5.324	-149	-11.018	-3.389	-9.164	5.870
Diğer Sektörler	-1.306	-1.635	-413	-2.419	-1.466	-1.773	-1.400
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	4.461	14.657	20.834	29.492	32.902	33.808	-4.354
Merkez Bankası	497	-209	-787	-1.268	-1.450	-1.791	-901
Genel Hükümet	-2.194	-1.163	-2.165	-712	82	1.742	1.608
Bankalar	2.846	6.564	10.524	11.704	3.736	8.195	3.823
Diğer Sektörler	3.312	9.465	13.262	19.768	30.534	25.662	-8.884
Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar	-353	3.271	20.462	10.496	10.396	-8.399	-7.738
NET HATA VE NOKSAN	4.450	1.071	2.738	129	1.619	5.641	8.529
GENEL DENGE	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.758	791
REZERV VARLIKLAR	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758	-791
Resmi Rezervler	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	1.057	-111
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-50	-3.518	-5.353	-4.511	-3.983	1.701	-680
Ödemeler Dengesi Finansmanı							

Kaynak: TCMB

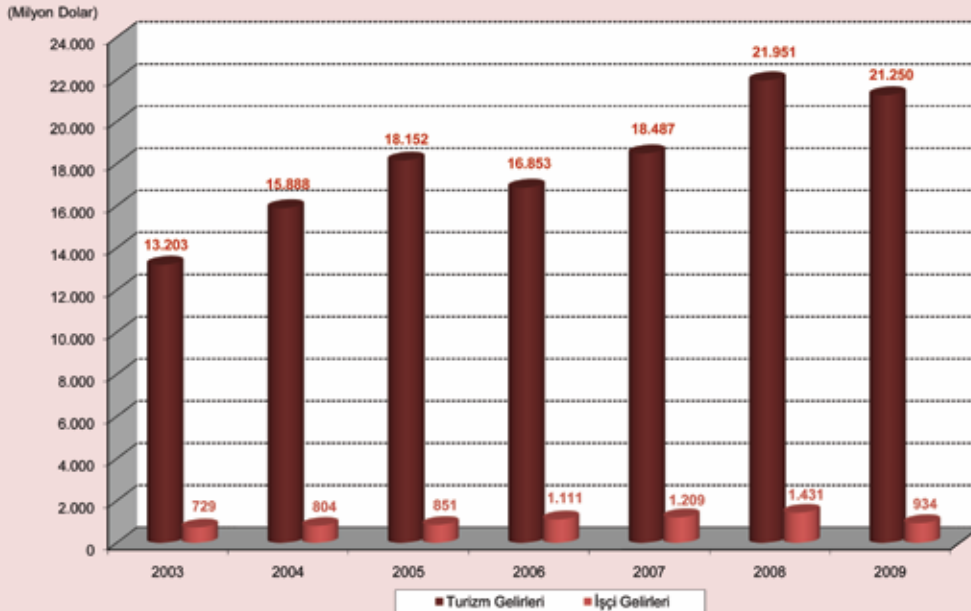
GRAFİK 37: CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Gelir hesabı açığı % 6 azalarak 7.667 milyon dolara gerilemiştir. İşçi gelirleri ve resmi transferlerden oluşan cari transferler % 8,3 artarak 2.288 milyon dolara yükselmiştir.

Turizm gelirleri 2009 yılında % 3,2'lik düşüşle 21.250 milyon dolara, faiz gelirleri de % 16,7'lik düşüşle 1.685 milyon dolara düşmüştür. Turizm giderleri % 18,3'lük artışla 4.147 milyon dolara yükselirken, faiz giderleri de % 14,5'lik düşüşle 7.248 milyon dolara gerilemiştir. İşçi gelirleri % 34,7 azalarak 934 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

GRAFİK 38: TURİZM VE İŞÇİ GELİRLERİ

2008 yılında 33.547 milyon dolar olan net sermaye girişi, 2009 yılında % 81,8 azalarak 6.115 milyon dolara düşmüştür. Özellikle 2008 yılının ikinci yarısından itibaren finansal piyasalardaki faaliyetlerde daralma ve geleceğe yönelik risk algılamalarının kötüleşmesi sonucu sermaye alanlarında da önemli oranda küçülme olmuştur. Bu gelişmelerin yanında, Türkiye ekonomisindeki küçülmenin de etkisiyle sermaye girişlerinde büyük ölçüde azalma olmuş, diğer gelişmekte olan ülkelere benzer şekilde net sermaye çıkışları yaşanmıştır. Uluslararası piyasalarda yaşanan likidite ve kredi sıkışıklığı nedeniyle krediye erişimin zorlaşması, özel sektör kredilerinde de düşüşe yol açmıştır. Doğrudan yatırımlarda (net) 6.107 milyon dolar giriş, diğer yatırımlarda (net) 190 milyon dolar çıkış olurken, portföy yatırımlarında (net) 198 milyon dolar giriş olmuştur.

2008 yılında 1.057 milyon dolar artan resmi rezervler, 2009 yılında 111 milyon dolar azalmıştır.

Cari işlemler ile net hata ve noksan kalemleri toplamı olarak tanımlanan dış finansman ihtiyacı, 2008 yılına göre % 85,3 milyon dolar azalarak 5.324 milyon dolara gerilemiştir.

4. Uluslararası Doğrudan Yatırım

Son yıllarda yüksek oranlarda gerçekleşen uluslararası doğrudan sermaye girişi, 2008 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Küresel krizle birlikte küresel piyasalarda likidite sorunu yaşanması, risk algılamalarında ve beklentilerdeki kötüleşme, 2009 yılında gelişmekte olan ülkelere sermaye girişlerini olumsuz etkilemiştir. 2008 yılında 14.733 milyon dolar olan uluslararası doğrudan sermaye girişi 2009 yılında % 60,8 azalarak 5.775 milyon dolara gerilemiş ve 82 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur. Böylece 5.693 milyon dolarlık net sermaye girişi, uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları 147 milyon dolarlık net kredi ve 1.820 milyon dolarlık net gayrimenkul satışı ile birlikte 2009 yılında toplam 7.660 milyon dolarlık uluslararası doğrudan sermaye girişi gerçekleşmiştir (Tablo 106).

TABLO 106: ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIM GİRİŞLERİ (FİİLİ GİRİŞLER)

Yıllar	Uluslararası Doğrudan Sermaye						(Milyon \$)	
	Sermaye			Diğer Sermaye (1) Net	Toplam Net	Gayrimenkul Net	Toplam Net	
	Giriş	Çıkış	Net					
2003	745	-8	737	17	754	998	1.752	
2004	1.190	-98	1.092	350	1.442	1.343	2.785	
2005	8.535	-401	8.134	56	8.190	1.841	10.031	
2006	17.639	-657	16.982	281	17.263	2.922	20.185	
2007	19.137	-743	18.394	727	19.121	2.926	22.047	
2008	14.733	-35	14.698	634	15.332	2.937	18.269	
2009 (2)	5.775	-82	5.693	147	5.840	1.820	7.660	

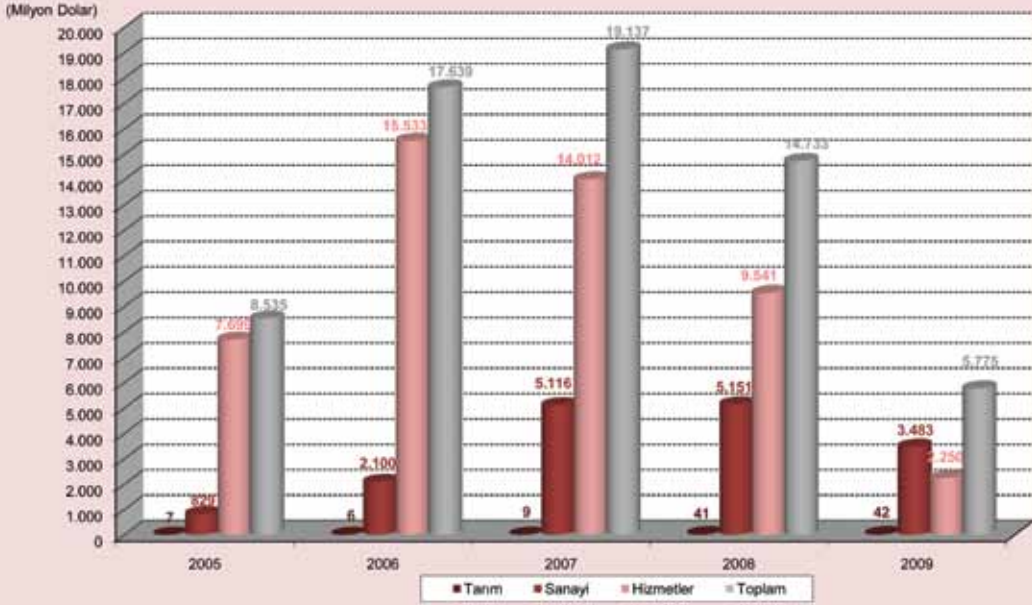
Kaynak: HM

(1): Uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi.

(2): Geçici

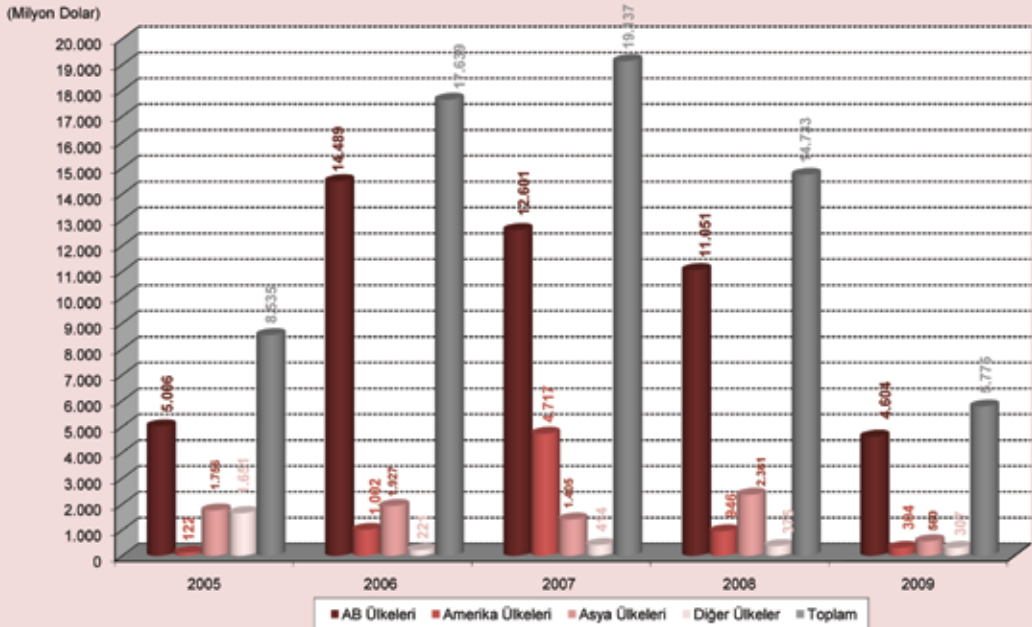
2009 yılında uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi miktarları (diğer sermaye) ve gayrimenkul satışları hariç 5.775 milyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye girişinin 42 milyon doları (% 0,7) tarım sektöründe, 3.483 milyon doları (% 60,3) sanayi sektöründe, 2.250 milyon doları (% 39) hizmetler sektöründe olmuştur. 2005 yılından bu yana doğrudan yabancı sermaye girişlerinde en yüksek payı hizmetler sektörü alırken, bu tablo 2009 yılında değişmiş ve sanayi sektörü en yüksek sermaye girişinin olduğu sektör olmuştur (Tablo 107).

GRAFİK 39: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Alt sektörler itibariyle elektrik, gaz ve su 1.646 milyon dolar, madencilik ve taşocakçılığı 1.644 milyon dolar, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri 502 milyon dolar, mali aracılık kuruluşlarının faaliyetleri 433 milyon dolar ile yabancı sermaye girişlerinin en yoğun olduğu sektörler olmuştur.

GRAFİK 40: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

TABLO 107: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

	(Milyon \$)				
	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	5	5	6	23	41
Balıkçılık	2	1	3	18	1
Madencilik ve Taşocakçılığı	40	122	337	152	193
İmalat Sanayii	785	1.866	4.211	3.931	1.644
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	68	608	766	1.252	210
Tekstil Ürünleri İmalatı	180	26	232	189	76
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	174	601	1.109	200	306
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	13	54	48	226	221
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	13	53	117	236	59
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	106	63	70	77	212
Diğer İmalat	231	461	1.869	1.751	560
Elektrik, Gaz ve Su	4	112	568	1.068	1.646
İnşaat	80	222	285	331	414
Toptan ve Perakende Ticaret	68	1.166	165	2.084	367
Oteller ve Lokantalar	42	23	33	24	37
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	3.285	6.696	1.117	170	350
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	4.018	6.957	11.662	6.069	433
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	29	99	560	656	502
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	74	265	177	149	101
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	103	105	13	58	46
Toplam	8.535	17.639	19.137	14.733	5.775

Kaynak: HM
(1): Geçici

Doğrudan uluslararası sermaye girişlerinin 4.604 milyon dolarlık kısmı (% 79,7) AB ülkeleri, 560 milyon dolarlık kısmı (% 9,7) Asya ülkeleri, 304 milyon dolarlık kısmı (% 5,3) Amerika ülkeleri, 307 milyon dolarlık kısmı da (% 5,3) bunların dışında kalan diğer ülkeler kaynaklı sermayeden oluşmuştur (Tablo 108).

5. Dış Borçlar

Dış borç stoku artış hızı, küresel krizin etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı 2008 yılında yavaşlayarak % 11,3'lük artışla 277.669 milyon dolara yükselmiştir. 2009 yılında ise kriz nedeniyle borçlanma olanaklarının daralması ve ekonomik aktivitedeki durgunluk borç stokunun azalmasını sağlamıştır. Dış borç stoku % 2,4 azalarak 271.140 milyon dolar olmuştur. Ancak dış borç stoku azalırken borcun vade yapısında bozulma devam etmiş, kısa vadeli borçların payı artarken uzun vadeli borçların payı azalmıştır. Kısa vadeli dış borçlar % 3,1'lik artışla 52.030 milyon dolara yükselirken, uzun vadeli dış borçlar % 3,6 azalarak 219.110 milyon dolara gerilemiştir. Toplam dış borç stoku içinde kısa vadeli borçların payı % 18,2'den % 19,2'ye yükselirken, uzun vadeli borçların payı % 81,8'den % 80,8'e gerilemiştir (Tablo 109).

TABLO 108: DOĞRUDAN ULUSLARARASI YATIRIM GİRİŞLERİNİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

	(Milyon \$)				
	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
AB Ülkeleri	5.006	14.489	12.601	11.051	4.604
Almanya	391	357	954	1.211	388
Fransa	2.107	439	367	679	593
Hollanda	383	5.069	5.442	1.343	874
İngiltere	166	628	703	1.336	333
İtalya	692	189	74	249	289
Diğer AB Ülkeleri	1.267	7.807	5.061	6.233	2.127
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	1.646	85	373	291	295
Afrika Ülkeleri	3	21	5	82	0
ABD	88	848	4.212	863	236
Kanada	26	121	11	23	52
Orta-Güney Amerika ve Karayipler	8	33	494	60	16
Asya Ülkeleri	1.756	1.927	1.405	2.361	560
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1.678	1.910	608	2.199	262
Körfez Ülkeleri	1.675	1.783	311	1.978	145
Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	2	3	196	96	65
Diğer Asya Ülkeleri	78	17	797	162	298
Diğer Ülkeler	2	115	36	2	12
Toplam	8.535	17.639	19.137	14.733	5.775
Kaynak: HM					
(1): Geçici					

2000’li yıllarda özel sektör, dış finansman kaynaklarına daha fazla başvurmaya başlamış ve 2005 yılına kadar dış borç stoku içinde kamu sektörünün payı daha yüksek iken, 2005 yılından itibaren özel sektörün payı daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra da kamunun payı azalmaya devam etmiştir. 2009 yılında kriz, özel sektörün dış finansmana ulaşmada zorluklar yaşamasına neden olmuş ve özel sektörün borcu % 5,9’luk düşüşle 174.381 milyon dolara gerilerken, kamu sektörünün borcu % 6,6’lık artışla 83.454 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası borçları % 5,4’lük düşüşle 13.305 milyon dolar olmuştur.

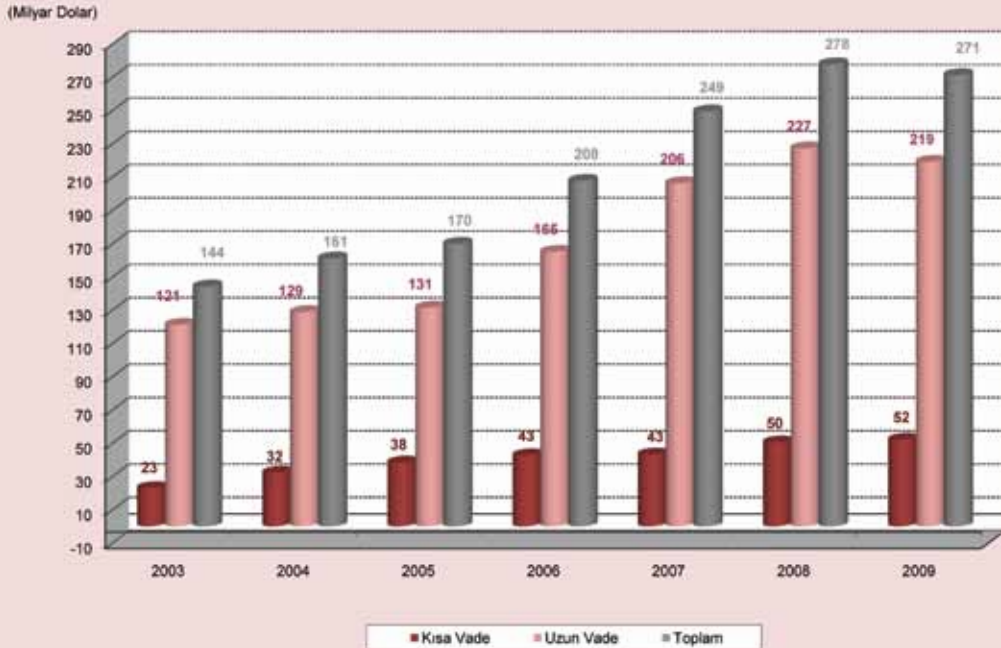
Kamu kesimi dış borçlarının 79.856 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli, 3.598 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan, özel sektör dış borçlarının 127.725 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli, 46.656 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan oluşmuştur.

Toplam dış borç stoku içinde 2009 yılında kamu kesiminin payı % 28,2’den % 30,8’e yükselirken, TCMB’nin payı % 5,1’den % 4,9’a, özel kesimin payı % 66,7’den % 64,3’e gerilemiştir.

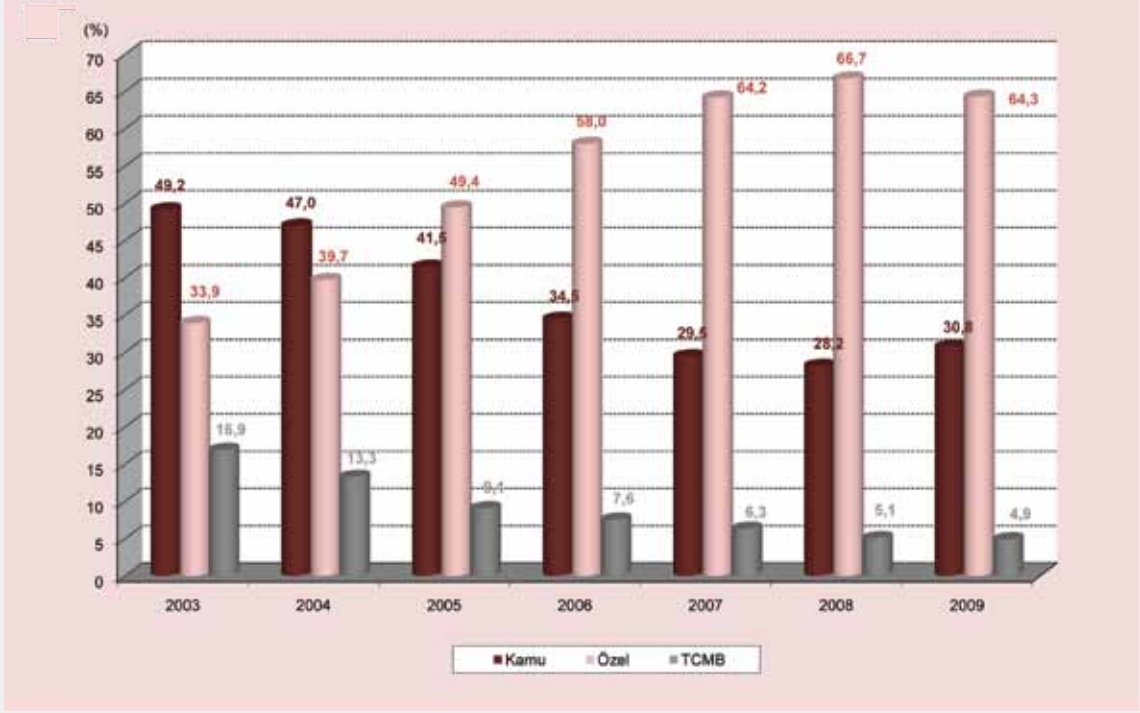
TABLO 109: DIŞ BORÇ STOKU

	(Milyon \$)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Dış Borç Stoku	144.092	160.980	169.732	207.593	249.386	277.669	271.140
Değişim (%)	11,2	11,7	5,4	22,3	20,1	11,3	-2,4
KıŐa Vade	23.013	32.205	38.283	42.616	43.134	50.447	52.030
Değişim (%)	40,1	39,9	18,9	11,3	1,2	17,0	3,1
Pay (%)	16,0	20,0	22,6	20,5	17,3	18,2	19,2
Uzun Vade	121.079	128.775	131.449	164.977	206.252	227.222	219.110
Değişim (%)	7,1	6,4	2,1	25,5	25,0	10,2	-3,6
Pay (%)	84,0	80,0	77,4	79,5	82,7	81,8	80,8
Borçlulara Göre							
KıŐa Vade	23.013	32.205	38.283	42.616	43.134	50.447	52.030
Kamu	1.341	1.840	2.133	1.750	2.163	3.248	3.598
TCMB	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282	1.874	1.776
Özel	18.812	27.078	33.387	38.303	38.689	45.325	46.656
Uzun Vade	121.079	128.775	131.449	164.977	206.252	227.222	219.110
Kamu	69.503	73.828	68.278	69.837	71.361	75.037	79.856
TCMB	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519	12.192	11.529
Özel	30.063	36.824	50.508	82.025	121.371	139.993	127.725
Kamu Toplam	70.844	75.668	70.411	71.587	73.524	78.285	83.454
Pay (%)	49,2	47,0	41,5	34,5	29,5	28,2	30,8
TCMB Toplam	24.373	21.410	15.425	15.678	15.801	14.066	13.305
Pay (%)	16,9	13,3	9,1	7,6	6,3	5,1	4,9
Özel Toplam	48.875	63.902	83.895	120.328	160.060	185.318	174.381
Pay (%)	33,9	39,7	49,4	58,0	64,2	66,7	64,3

Kaynak: HM

GRAFİK 41: DIŞ BORÇ STOKU

GRAFİK 42: DIŞ BORÇ STOKUNUN BORÇLULARA GÖRE DAĞILIMI

Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Uzun Vadeli Kredi Borcu

2002 yılında 29,1 milyar dolar olan özel sektörün uzun vadeli kredi borcu, 2009 yılında % 338,4 artarak 127,7 milyar dolara yükselmiştir. 2008 yılı Eylül ayında ortaya çıkan küresel krizden sonra hem kurların yükselmesi hem de dışarıdan sağlanan borç imkanlarının azalması, özel sektörün borçlanması üzerinde etki yapmıştır.

2008 yılında 139.993 milyon dolar olan özel sektörün yurtdışından sağladığı uzun vadeli kredi borcu, 2009 yılında bir önceki yıla göre % 8,8 azalarak 127.725 milyon dolar olmuştur. Bunun % 27,7'lik pay ile 35.403 milyon doları finans kesimine, % 72,3'lük pay ile 92.322 milyon doları da finansal olmayan özel sektöre ait bulunmaktadır (Tablo 110).

Özel sektör finans kesiminin uzun vadeli borcunun 35.255 milyon doları kredilerden, 148 milyon doları da yabancı sermaye sayılan kredilerden oluşmuştur. Finansal olmayan özel sektör borcunun ise 88.307 milyon doları kredilerden, 3.443 milyon dolarlık kısmı yabancı sermaye sayılan kredilerden ve 572 milyon dolarlık kısmı ticari kredilerden oluşmuştur.

2008 yılında % 70,6 olan finansal olmayan özel sektörün toplam borç içindeki payı, 2009 yılında % 72,3'e yükselmiştir. Sektörel bazda reel sektörün yurtdışından sağladığı uzun vadeli kredi borcunda ilk sırayı 2002 yılında % 52,7'lik pay ile sanayi sektörü alırken, 2009 yılında % 14,5'lik pay ile hizmetler sektörü almış onu, % 30,4 ile sanayi sektörü ve % 0,3 ile tarım sektörü izlemiştir.

2009 yılında alt sektörler bazında en fazla borç ağırlığına sahip olan sektör % 20,9 ile imalat sanayi sektörü olurken onu, % 14,7 ile gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ve % 11,4 ile ulaştırma, depolama ve haberleşme faaliyetleri izlemiştir.

Özel sektörün yurtdışından sağladığı kredi borcunda 2009 yılında bir önceki yıla göre en fazla artış % 63,6 ile kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı sektöründe olurken, en fazla düşüş ise % 52,7 ile ağaç ürünleri imalatı sektörü borcunda olmuştur.

TABLO 110: ÖZEL SEKTÖRÜN YURTDIŞINDAN SAĞLADIĞI UZUN VADELİ KREDİ BORCUNUN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	(Milyon \$)					
				Pay (%)		Değişim (%)
	2007	2008	2009	2008	2009	2009/2008
Finansal	41.933	41.129	35.403	29,4	27,7	-13,9
Bankalar	30.942	30.049	27.893	21,5	21,8	-7,2
Bankacılık Dışı Finansal Kuruluşlar	10.991	11.080	7.510	7,9	5,9	-32,2
Finansal Olmayan	79.438	98.864	92.322	70,6	72,3	-6,6
Tarım Sektörü	243	383	439	0,3	0,3	14,6
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	235	374	430	0,3	0,3	15,0
Balıkçılık	8	9	9	0,0	0,0	0,0
Sanayi Sektörü	32.493	41.709	38.868	29,8	30,4	-6,8
Madencilik ve Taşocakçılığı	2.894	3.911	3.727	2,8	2,9	-4,7
İmalat	25.143	30.277	26.642	21,6	20,9	-12,0
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	3.829	6.301	5.632	4,5	4,4	-10,6
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	3.247	3.327	2.840	2,4	2,2	-14,6
Deri ve Deri Ürünleri İmalatı	57	74	60	0,1	0,0	-18,9
Ağaç Ürünleri İmalatı	595	583	276	0,4	0,2	-52,7
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı; Basım ve Yayımlar	1.138	1.115	857	0,8	0,7	-23,1
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı	250	242	396	0,2	0,3	63,6
Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı	1.874	2.164	1.900	1,5	1,5	-12,2
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	871	1.062	918	0,8	0,7	-13,6
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	1.739	2.002	1.658	1,4	1,3	-17,2
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	5.643	6.270	5.742	4,5	4,5	-8,4
Makina ve Teçhizat İmalatı	1.394	1.551	1.036	1,1	0,8	-33,2
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	1.676	2.131	2.171	1,5	1,7	1,9
Ulaşım Araçları İmalatı	2.500	3.087	2.880	2,2	2,3	-6,7
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar	330	368	276	0,3	0,2	-25,0
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	4.456	7.521	8.499	5,4	6,7	13,0
Hizmetler Sektörü	46.702	56.772	53.015	40,6	41,5	-6,6
İnşaat	6.662	8.513	7.943	6,1	6,2	-6,7
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Taşıtlar, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı	7.930	8.395	5.830	6,0	4,6	-30,6
Oteller ve Lokantalar	2.723	3.064	2.890	2,2	2,3	-5,7
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	14.504	15.240	14.505	10,9	11,4	-4,8
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	6	6	3	0,0	0,0	-50,0
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	11.737	18.145	18.733	13,0	14,7	3,2
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	595	118	115	0,1	0,1	-2,5
Eğitim	188	133	109	0,1	0,1	-18,0
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	885	1.057	915	0,8	0,7	-13,4
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	1.469	2.101	1.972	1,5	1,5	-6,1
Ev İçi Personel Çalıştıran Hanehalkları ve Hanehalkları Tarafından Kendi Kullanımlarına Yönelik Olarak Ayrılmamış Üretim Faaliyetleri	3	0	0	0,0	0,0	-
Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikler	0	0	0	0,0	0,0	-
Toplam	121.371	139.993	127.725	100,0	100,0	-8,8

Kaynak: TCMB

I. Nüfus

Ülkemizde ilki 1927 yılında sonuncusu ise 2000 yılında olmak üzere 14 genel nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımlarda, sokağa çıkma yasağı uygulanarak kişiler sayım günü buldukları yerde sayılmışlardır. 2006 yılında 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu çıkarılarak nüfus sayımlarının veri kaynağını oluşturacak yeni bir sistem kurulmuştur. Yeni sistem çerçevesinde öncelikle Türkiye'deki tüm adres bilgilerinin kaydedildiği ulusal adres veri tabanı oluşturulmuştur. Ardından bu adreslerde ikamet etmekte olan vatandaşlar T.C. kimlik numaraları, yabancı uyruklu kişiler ise pasaport numaraları vasıtasıyla adresle ilişkilendirilerek kayıt altına alınmışlardır. Böylece, 5490 sayılı Kanun çerçevesinde adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) oluşturularak ülkemizin nüfusuna ilişkin bilgilerin, belirli yıllarda yapılan nüfus sayımları yerine, her yıl ikamet adresine dayalı yayınlanmasına imkan tanınmıştır. Yeni sistemle elde edilen ilk nüfus sayım sonuçları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 21 Ocak 2008 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2009 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkemiz nüfusu 31 Aralık 2009 tarihi itibarıyla, 36.462 bini erkek, 36.099 bini kadın olmak üzere toplam 72.561 bin kişi olarak tespit edilmiştir (Tablo 111).

TABLO 111: TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSU, YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI VE NÜFUS YOĞUNLUĞU

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/km ²)
	Erkek	Kadın	Toplam		
1980 (1)	22.695	22.042	44.737	2,1	58
1985 (1)	25.672	24.992	50.664	2,5	65
1990 (1)	28.607	27.866	56.473	2,2	73
2000 (1)	34.347	33.457	67.804	1,8	88
2007 (2)	35.377	35.210	70.586	0,6	92
2008 (2)	35.901	35.616	71.517	1,3	93
2009 (2)	36.462	36.099	72.561	1,4	94

Kaynak: TÜİK

(1): Genel nüfus sayımı sonuçlarıdır.

(2): Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi kapsamında belirlenmiştir.

ADNKS 2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre, ülkemizde ikamet eden toplam 72.561 bin kişinin 54.807 bini (% 75,5) şehirlerde (il ve ilçe merkezlerinde), 17.754 bini (% 24,5) köylerde yaşamaktadır (Tablo 112).

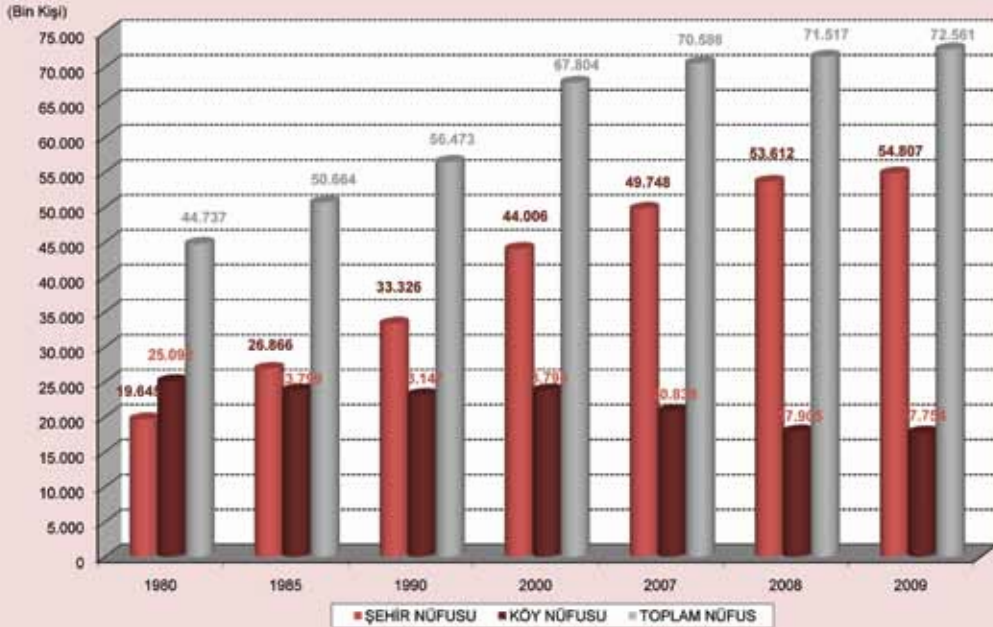
TABLO 112: ŞEHİR-KÖY NÜFUSLARI VE YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZLARI

Yıllar	(Bin Kişi)						
	Toplam	Şehir			Köy		
		Nüfus	Şehir Nüfusu Oranı (%)	Yıllık Artış Hızı (%)	Nüfus	Köy Nüfusu Oranı (%)	Yıllık Artış Hızı (%)
1980 (1)	44.737	19.645	43,9	3,0	25.092	56,1	1,3
1985 (1)	50.664	26.866	53,0	6,3	23.799	47,0	-1,1
1990 (1)	56.473	33.326	59,0	4,3	23.147	41,0	-0,6
2000 (1)	67.804	44.006	64,9	2,8	23.798	35,1	0,3
2007 (2)	70.586	49.748	70,5	1,8	20.838	29,5	-1,9
2008 (2)	71.517	53.612	75,0	7,5	17.905	25,0	-15,2
2009 (2)	72.561	54.807	75,5	2,2	17.754	24,5	-0,8

Kaynak: TÜİK

(1): Genel nüfus sayımı sonuçlarıdır.

(2): Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi kapsamında belirlenmiştir.

GRAFİK 43: ŞEHİR VE KÖY NÜFUSLARI

2. İstihdam

2008 yılında tüm dünyada finansal piyasaları etkisi altına alan küresel ekonomik kriz, etkilerini 2009 yılında da devam ettirmiş ve işgücü piyasasında önemli sorunlara sebep olmuştur. İstihdam edilenler % 0,4'lük artış oranı ile son beş yılın en düşük seviyesinde gerçekleşerek 21.277 bin kişi olarak ölçülmüştür. Bununla beraber kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus % 1,8 oranında artışla 51.686 bin kişiye, işgücü % 4 oranında artışla 24.748 bin kişiye yükselmiştir.

Ekonomik krizin piyasada yarattığı olumsuz etkiyi gösteren en önemli göstergelerden birisi olan işsizlik oranı, son yıllarda en yüksek seviyeye çıkarak 2009 yılında % 14'e yükselmiştir. Bu oran yıllık olarak 1988 yılından bu yana gerçekleşen en yüksek işsizlik oranı olarak kayıtlara geçmektedir. Bir diğer işsizlik göstergesi olan tarım dışı işsizlik oranı ise, 2009 yılında 3,8 puan artarak % 17,4'e yükselmiştir. İşsizlik göstergeleri içerisinde 2008 yılına göre en yüksek artış, 4,8 puanlık artış ile % 25,3 seviyesine yükselen genç nüfustaki işsizlik oranında gerçekleşmiştir (Tablo 113).

TABLO 113: YURTIÇİ İŞGÜCÜ PİYASASI

	(15+Yaş, Bin Kişi)					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus	47.544	48.359	49.174	49.994	50.772	51.686
İşgücü	22.016	22.455	22.751	23.114	23.805	24.748
İstihdam	19.632	20.067	20.423	20.738	21.194	21.277
İşsiz Sayısı	2.385	2.388	2.328	2.376	2.611	3.471
İşgücüne Katılma Oranı (%)	46,3	46,4	46,3	46,2	46,9	47,9
İstihdam Oranı (%)	41,3	41,5	41,5	41,5	41,7	41,2
İşsizlik Oranı (%)	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	14,2	13,5	12,7	12,6	13,6	17,4
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%) (1)	20,6	19,9	19,1	20,0	20,5	25,3

Kaynak: TÜİK
(1): 15-24 yaş grubundaki nüfus.

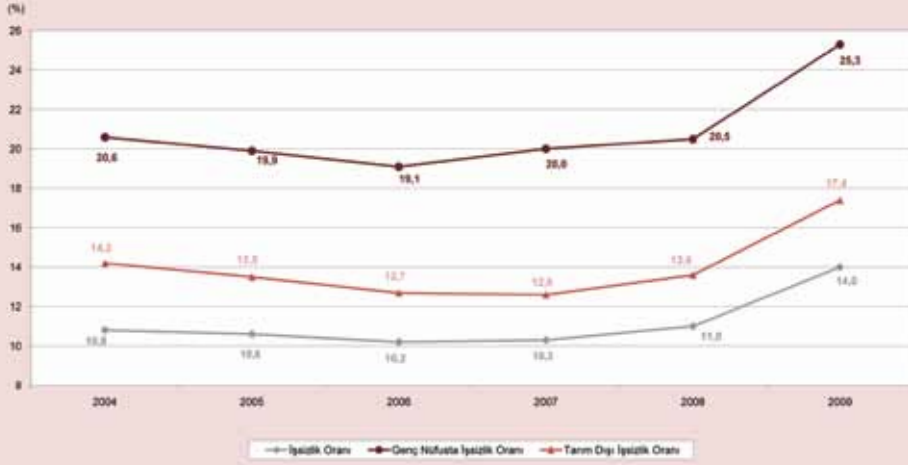
Tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 4,7 oranında artış ile 5.254 bin kişiye yükselmiştir. Sanayi sektöründeki istihdam, son beş yıl içerisinde ilk defa bir önceki yıla göre azalış göstererek % 7 oranında azalma ile 4.130 bin kişiye düşmüştür. Hizmetler sektörü ise, % 1,4'lük artışla 10.644 bin kişiye yükselmiştir. Toplam istihdam içerisinde tarım sektörünün payı % 24,7, sanayi sektörünün payı % 19,4, hizmetler sektörünün payı ise % 50 olmuştur (Tablo 114).

TABLO 114: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler	(15+Yaş, Bin Kişi)							
					Pay (%)			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Tarım	4.907	4.867	5.016	5.254	24,0	23,5	23,7	24,7
Sanayi	4.269	4.314	4.441	4.130	20,9	20,8	21,0	19,4
İnşaat (1)	1.196	1.231	1.241	1.249	5,9	5,9	5,9	5,9
Hizmetler	10.051	10.327	10.495	10.644	49,2	49,8	49,5	50,0
Toplam	20.423	20.738	21.194	21.277	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK
(1) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.
Not: Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

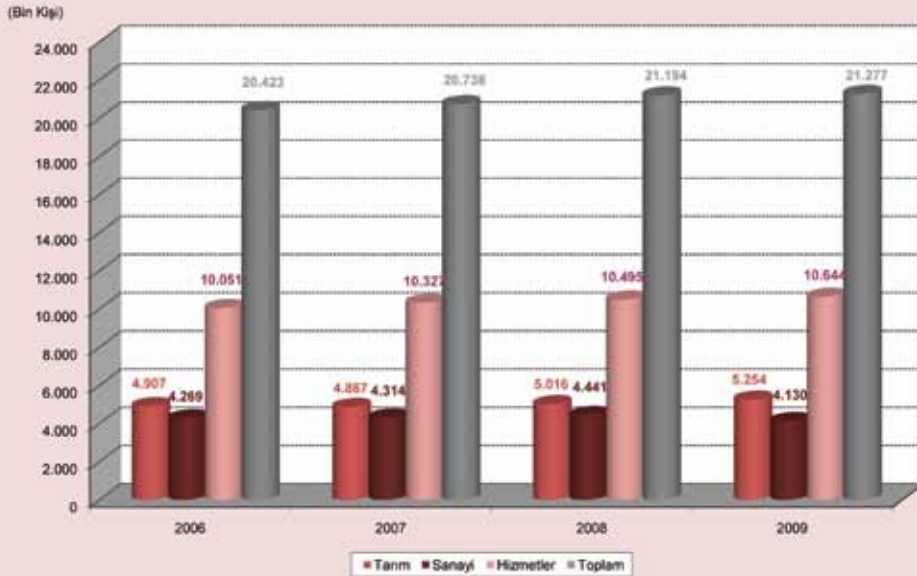
GRAFİK 44: İŞSİZLİK ORANLARI

GRAFİK 45: SANAYİ SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM VE İŞSİZ SAYISI

GRAFİK 46: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (15+Yaş)

3. Çalışma Hayatı

2009 yılı Ocak ayında 5.434.433 olan işçi sayısı Temmuz ayında 5.398.296'ya düşmüş, sendikalı işçi sayısı da 3.205.662'den 3.232.679'a yükselmiştir. Buna göre Ocak ayında % 59 olan sendikalaşma oranı Temmuz ayında % 59,9'a çıkmıştır (Tablo 115).

TABLO 115: İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALAŞMA ORANLARI

Yayın Dönemi	Toplam	Sendikalı İşçi	Sendikalaşma
	İşçi Sayısı	Sayısı	Oranı (%)
Ocak 2003	4.686.618	2.717.326	58,0
Temmuz 2003	4.781.958	2.755.670	57,6
Ocak 2004	4.857.792	2.806.927	57,8
Temmuz 2004	4.916.421	2.854.059	58,1
Ocak 2005	4.970.784	2.901.943	58,4
Temmuz 2005	5.022.584	2.945.929	58,7
Ocak 2006	5.088.515	2.987.431	58,7
Temmuz 2006	5.154.948	3.001.027	58,2
Ocak 2007	5.210.046	3.043.732	58,4
Temmuz 2007	5.292.796	3.091.042	58,4
Ocak 2008	5.349.828	3.137.819	58,7
Temmuz 2008	5.414.423	3.179.510	58,7
Ocak 2009	5.434.433	3.205.662	59,0
Temmuz 2009	5.398.296	3.232.679	59,9

Kaynak: ÇSGB

2009 yılında 11.544 işyerinde 1.995 toplu iş sözleşmesi imzalanmıştır. Toplu iş sözleşmelerinin kapsadığı toplam 504.796 işçinin 288.531'i kamu kesiminde, 216.265'i özel sektörde çalışmaktadır (Tablo 116).

TABLO 116: TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİNİN KAPSADIĞI İŞYERİ VE İŞÇİ SAYISI

Yıllar	Yapılan		İşçi Sayısı		
	Sözleşme Sayısı	İşyeri Sayısı	Kamu	Özel	Toplam
2002	1.773	7.453	131.852	123.207	255.059
2003	1.607	7.806	391.526	237.714	629.240
2004	1.482	7.922	122.018	203.368	325.386
2005	3.977	14.388	382.992	204.464	587.456
2006	1.704	5.456	117.377	187.015	304.392
2007	1.975	9.738	122.031	344.398	466.429
2008	1.704	9.623	107.258	155.528	262.786
2009	1.995	11.544	288.531	216.265	504.796

Kaynak: ÇSGB

2009 yılında tümü özel sektörde olmak üzere, toplam 13 grev yapılmıştır. Bu grevlere toplam 3.101 işçi katılmış ve bunun sonucunda özel sektörde 290.913 işgünü kaybı olmuştur. 2009 yılında kamu kesiminde grev yapılmamıştır. (Tablo 117).

TABLO 117: GREV UYGULAMALARI

	Uygulanan Grev Sayısı				Greve Katılan İşçi Sayısı				Kaybolan İşgünü Sayısı			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Kamu	4	2	1	-	948	268	610	-	2.394	4.246	610	-
Özel	22	13	14	13	1.113	25.652	4.430	3.101	163.272	1.349.312	145.115	290.913
Toplam	26	15	15	13	2.061	25.920	5.040	3.101	165.666	1.353.558	145.725	290.913

Kaynak: ÇSGB

2009 yılında lokavt uygulanması yapılmamıştır (Tablo 118).

TABLO 118: LOKAVT UYGULAMALARI

	Uygulanan Lokavt Sayısı				Lokavta Uğrayan İşçi Sayısı				Kaybolan İşgünü Sayısı			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Kamu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Özel	1	-	1	-	66	-	1.256	-	3.894	-	16.328	-
Toplam	1	-	1	-	66	-	1.256	-	3.894	-	16.328	-

Kaynak: ÇSGB

4. Ücretler

Toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi ücretleri, kamu kesiminde (net ele geçen) 2009 yılında % 5,7'lik artışla 2.112,95 TL/ay'a, işgücü maliyeti % 8,1'lik artışla 3.923,97 TL/ay'a yükselmiştir. Reel olarak ise aylık işçi ücretinde % 0,5 düşüş olurken, işgücü maliyetinde de % 6,8 artış olmuştur (Tablo 119).

TABLO 119: TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDAKİ İŞÇİ ÜCRETLERİNDE GELİŞMELER

(TL/Ay)						
Yıllar	Net Ele Geçen Ücret	Nominal Artış (%)	Reel Artış (1) (%)	İşgücü Maliyeti	Nominal Artış (%)	Reel Artış (2) (%)
KAMU KESİMİ (3)						
2002	1.012,40	31,7	-9,2	1.773,21	29,1	-14,0
2003	1.234,21	21,9	-2,7	2.287,87	29,0	2,7
2004	1.387,97	12,5	1,7	2.620,67	14,5	3,1
2005	1.542,77	11,2	2,7	2.826,92	7,9	1,9
2006	1.645,27	6,6	-2,7	3.004,93	6,3	-2,8
2007	1.845,72	12,2	3,2	3.424,64	14,0	7,2
2008	1.999,23	8,3	-1,9	3.629,89	6,0	-6,0
2009	2.112,95	5,7	-0,5	3.923,97	8,1	6,8
ÖZEL KESİM						
2002	692,67	43,5	-1,0	1.309,76	40,9	-6,1
2003	864,55	24,8	-0,4	1.607,12	22,7	-2,3
2004	989,05	14,4	3,5	1.865,32	16,1	4,5
2005	1.075,69	8,8	0,5	2.042,96	9,5	3,4
2006	1.170,31	8,8	-0,7	2.215,47	8,4	-0,8
2007	1.304,45	11,5	2,5	2.444,99	10,4	3,8
2008	1.404,50	7,7	-2,5	2.634,27	7,7	-4,4

Kaynak: Maliye Bakanlığı, DPT, TÜİK

- (1): Net ele geçen ücretteki reel artışın hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.
- (2): İşgücü maliyetindeki reel artışların hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK'in 1994 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Üretici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.
- (3): Belediyeler hariçtir.
- (4): 2008 yılından itibaren net ele geçen ücret rakamının içine asgari geçim indirimi dahildir (Bekar çalışan için).

Kanuni günlük brüt asgari ücret, 1 Ocak 2009-30 Haziran 2009 döneminde 16 yaşını dolduranlar için 22,20 TL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 18,90 TL, 1 Temmuz 2009-31 Aralık 2009 döneminde ise 16 yaşını dolduranlar için 23,10 TL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 19,65 TL olarak belirlenmiştir. Aylık brüt asgari ücret de 1 Ocak 2009-30 Haziran 2009 döneminde, 16 yaşını dolduranlar için 666 TL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 567 TL, 1 Temmuz 2009-31 Aralık 2009 döneminde 16 yaşını dolduranlar için 693 TL, 16 yaşını doldurmamayanlar için 589,50 TL olarak belirlenmiştir (Tablo 120).

TABLO 120: YILLAR İTİBARIYLA GÜNLÜK VE AYLIK BRÜT ASGARİ ÜCRETLER

Yürürlük Tarihleri	(TL)					
	16 Yaşını Dolduranlar		Değişim	16 Yaşını Doldurmayanlar		Değişim
	Günlük	Aylık	(%)	Günlük	Aylık	(%)
01.01.2002 - 30.06.2002	7,40	222,00	32,2	6,29	188,70	32,2
01.07.2002 - 31.12.2002	8,36	250,88	13,0	7,11	213,21	13,0
01.01.2003 - 31.12.2003	10,20	306,00	22,0	8,55	256,50	20,3
01.01.2004 - 30.06.2004	14,10	423,00	38,2	12,00	360,00	40,4
01.07.2004 - 31.12.2004	14,81	444,15	5,0	12,60	378,00	5,0
01.01.2005 - 31.12.2005	16,29	488,70	10,0	13,86	415,80	10,0
01.01.2006 - 31.12.2006	17,70	531,00	8,7	15,00	450,00	8,2
01.01.2007 - 30.06.2007	18,75	562,50	5,9	15,89	476,70	5,9
01.07.2007 - 31.12.2007	19,50	585,00	4,0	16,38	491,40	3,1
01.01.2008 - 30.06.2008	20,28	608,40	4,0	17,18	515,40	4,9
01.07.2008 - 31.12.2008	21,29	638,70	5,0	18,02	540,60	4,9
01.01.2009 - 30.06.2009	22,20	666,00	4,3	18,90	567,00	4,9
01.07.2009 - 31.12.2009	23,10	693,00	4,1	19,65	589,50	4,0

Kaynak: ÇSGB

2009 yılında ortalama memur maaşı (net ele geçen) % 15’lik artışla 1.386,02 TL/ay’a, maaş maliyeti % 13,4’lük artışla 1.853,79 TL/ay’a yükselmiştir. Net maaş reel olarak % 8,2 artarken, maaş maliyeti de % 12 artmıştır (Tablo 121).

TABLO 121: MEMUR MAAŞLARINDA GELİŞMELER (1)

Yıllar	(TL/Ay)					
	Net Maaş			Maaş Maliyeti		
	Ortalama Maaş	Nominal Artış (%)	Reel Artış (2) (%)	Ortalama Maaş Maliyeti	Nominal Artış (%)	Reel Artış (3) (%)
2001	324,74	48,6	-3,8	447,95	45,9	-9,7
2002	497,85	53,3	5,7	691,16	54,3	2,8
2003	618,32	24,2	-0,9	884,72	28,0	1,9
2004	701,48	13,4	2,6	1.024,72	15,8	4,3
2005	778,86	11,0	2,6	1.141,79	11,4	5,2
2006	906,73	16,4	6,2	1.301,34	14,0	4,2
2007	1.024,37	13,0	3,9	1.464,24	12,5	5,8
2008	1.205,31	17,7	6,5	1.634,98	11,7	-0,9
2009	1.386,02	15,0	8,2	1.853,79	13,4	12,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, DPT, TÜİK

(1): Aile yardımı, olağanüstü hal tazminatı, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ödenen ektazminat, en yüksek devlet memuru aylığı üzerinden ödenen maktu fazla çalışma ücretleri ve Gelir İdaresi Geliştirme Fonu’ndan yapılan ödemeler hariç, lojman tazminatı dahildir. Tüm sınıfların ağırlıklı ortalaması alınmıştır.

(2): Bir önceki yıla göre reel gelişimi göstermektedir. Reel artışların hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK’in 1994 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.

(3): Bir önceki yıla göre reel gelişimi göstermektedir. Reel artışların hesaplanmasında 2001-2004 yılları için TÜİK’in 1994 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları Endeksi, 2005 yılından itibaren ise 2003 temel yıllık Üretici Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.

(4): 2008 yılından itibaren ortalama net maaş rakamının içine asgari geçim indirimi dahildir (Bekar çalışan için).

2009 yılı tüm dünyada küresel kriz nedeniyle belirsizliklerin yoğun olarak yaşandığı ve II. Dünya Savaşından bu yana küresel ekonomik aktivitede en hızlı daralmanın gerçekleştiği bir yıl olmuştur. Kriz tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hem güven ortamını hem de ileriye dönük beklentileri olumsuz etkileyerek yatırım ve tüketim taleplerinin ertelenmesine, ekonomik aktivitenin yavaşlamasına neden olmuştur.

Uluslararası finansal piyasalarda ortaya çıkan ve üretim sektörlerine de yansıyan küresel krizin ekonomimiz üzerindeki olası olumsuz etkilerini en aza indirerek, ekonomide sağlanan güven ve istikrarı korumak, ekonomik büyümeyi makul bir seviyede tutmak, enflasyonla mücadeleye kararlı bir şekilde devam etmek, cari açığın finansman kaynaklarını çeşitlendirmek, kurallı bir mali yapı altında mali disiplini sürdürerek 2009-2010 Orta Vadeli Programında yer alan mali hedeflere ulaşmak, 2009 yılı programının temel amaçları olarak açıklanmıştır. Ekonomi politikaları bu çerçevede uygulanmıştır. Ancak tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel krizin etkisi ile 27 çeyrektir büyüyen Türkiye ekonomisinde 2008 yılının son çeyreğinde başlayan daralma 2009 yılı genelinde devam etmiştir. Kriz cari işlemler dengesi, enflasyon ve toplam dış borç stoku üzerinde olumlu gelişmelere yol açsa da, özellikle dış ticaretimizi ve kamu maliyesini olumsuz etkilemiştir.

2009 yılında GSYH’de % 4 artış hedeflenirken alt sektörler itibariyle tarım sektöründe % 3,6, sanayi sektöründe % 3,9, hizmetler sektöründe % 4,2 büyüme hedeflenmiştir. Ancak yılsonunda GSYH’da % 4,7 küçülme gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe büyüme hızı, hedeflenen düzeyde gerçekleşirken, sanayi ve hizmetler sektörü küçülmüştür. Tarım sektörü % 3,6 büyürken, sanayi sektörü % 6,9, hizmetler sektörü de % 5 küçülmüştür. GSYH değerleri hedeflenen değer altında 953.974 milyon TL (618 milyar dolar) seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 122).

TABLO 122: GSYH VE SEKTÖREL BÜYÜME

	2009			2010	
	Program Hedefi		Gerçekleşme	Program Hedefi	
					(%)
Tarım	3,6	3,6			3,0
Sanayi	3,9	-6,9			4,4
Hizmetler	4,2	-5,0			3,3
GSYH	4,0	-4,7			3,5
GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	1.111.438	953.974		1.028.802	
GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyar Dolar)	788	618		641	

Kaynak: TÜİK, DPT

2010 yılında tarım sektöründe % 3, sanayi sektöründe % 4,4, hizmetler sektöründe % 3,3 büyüme olacağı kaydedilerek, GSYH’de % 3,5’lik büyüme hedeflenmiştir. GSYH’nin 2010 yılında cari fiyatlarla 1.028.802 milyon TL (641 milyar dolar) olması öngörülmüştür.

GSYH içinde 2009 yılında tarım sektörünün payının % 7,5, sanayi sektörünün payının % 20, hizmetler sektörünün payının % 72,5 olması öngörülmüştür. Yıl sonunda GSYH içinde tarım sektörünün payı öngörülenin üzerinde gerçekleşirken, sanayi ve hizmetler sektörünün payı hedeflenen değer altında kalmıştır. GSYH’nin % 8,2’si tarım sektörü, % 18,8’i sanayi sektörü, % 72,9’u hizmetler sektörüne gerçekleştirilmiştir (Tablo 123).

2010 yılında, GSYH içinde tarım sektörünün payının % 8,3, sanayi sektörünün payının % 19,3, hizmetler sektörünün payının % 72,4 olması öngörülmüştür.

TABLO 123: SEKTÖRLERİN GSYH İÇİNDEKİ PAYLARI

	(%)		
	2009		2010
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi
Tarım	7,5	8,2	8,3
Sanayi	20,0	18,8	19,3
Hizmetler	72,5	72,9	72,4
GSYH	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, DPT

2009 yılında, TÜFE enflasyonunun yılsonu itibariyle % 7,5 olması öngörülmüştür. Ancak küresel piyasalarda 2008 yılında başlayan ve 2009 yılında derinleşen kriz, ekonomik aktivitede yavaşlamaya neden olmuştur. Kriz nedeniyle gerileyen uluslararası fiyatlar ile daralan iç ve dış talep, enflasyon rakamlarının düşmesine neden olmuştur. 2009 yılsonunda TÜFE enflasyonu hedeflenen değerin 1 puan altında % 6,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında da enflasyon hedefi % 6,5 olarak belirlenmiştir (Tablo 124).

TABLO 124: ENFLASYON

	(Değişim, %)		
	2009		2010
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi
TÜFE Yıl Sonu	7,5	6,5	6,5

Kaynak: TÜİK, DPT

2009 yılında, merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 248.758 milyon TL, harcamalarının da 259.156 milyon TL olması öngörülmüştür. 2009 yılında küresel finans krizinin etkilerini azaltmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla uygulamaya konulan destek paketlerinin yanısıra ekonomideki daralmanın etkisiyle kamu maliyesinde önemli oranda bozulma olmuştur. Yılsonunda merkezi yönetim bütçe gelirleri hedeflenen değerlerin altında, giderlerde bütçe ödeneklerinin bir miktar üzerinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçesi altında 215.060 milyon TL gelir elde edilirken, 267.275 milyon TL harcama yapılmıştır. Böylece 10.398 milyon TL olması hedeflenen bütçe açığı 52.215 milyon TL düzeyinde gerçekleşirken, 47.102 milyon TL olması hedeflenen faiz dışı bütçe dengesi ise 986 milyon TL olmuştur (Tablo 125).

2010 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 236.794 milyon TL, bütçe harcamalarının ise 286.981 milyon TL olması, böylece bütçenin 50.187 milyon TL açık vermesi, faiz dışı fazlanın ise 6.563 milyon TL olması öngörülmüştür.

2009 yılında ihracatın 155 milyar dolar, ithalatın 217,1 milyar dolar, ödemeler dengesi tablosunda yer aldığı şekliyle dış ticaret açığının 64,5 milyar dolar, cari işlemler açığının 50,4 milyar dolar, turizm gelirlerinin 21,1 milyar dolar olması hedeflenmiştir. Yılsonunda ihracat 109,6 milyar dolar, ithalat 134,4 milyar dolar, ödemeler dengesi tablosunda yer aldığı şekliyle dış ticaret açığı 24,8 milyar dolar olurken, cari işlemler dengesi 13,9 milyar dolar açık vermiş, turizm gelirleri 17,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 126).

2010 yılında ihracatın 113,7 milyar dolar, ithalatın ise 141,4 milyar dolar olması hedeflenirken, dış ticaret dengesinin 31 milyar dolar, cari işlemler dengesinin 18 milyar dolar açık vereceği öngörülmüştür.

TABLO 125: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ

	(Milyon TL)		
	2009		2010
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi
Gelirler	248.758	215.060	236.794
Genel Bütçe Gelirleri	242.957	208.656	229.947
Vergi Gelirleri	202.090	172.417	193.324
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	3.878	4.603	4.898
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	1.924	1.802	1.949
Harcamalar	259.156	267.275	286.981
Faiz Hariç Harcama	201.656	214.074	230.231
Personel Giderleri	57.211	55.930	60.349
Cari Transferler	87.956	91.761	102.173
Faiz Harcamaları	57.500	53.201	56.750
Bütçe Dengesi	-10.398	-52.215	-50.187
Faiz Dışı Denge	47.102	986	6.563

Kaynak: MB

2009 yılında doğrudan yabancı yatırımlarda net 3,3 milyar dolarlık çıkış, portföy yatırımlarında net 2,2 milyar dolarlık giriş olması öngörülmüştür. Yıl sonunda doğrudan yabancı yatırımlarda net 2,3 milyar dolar çıkış, portföy yatırımlarında net 0,3 milyar dolar giriş gerçekleşmiştir.

2010 yılında doğrudan yatırımlarda net 2,5 milyar dolar çıkış, portföy yatırımlarında da 1,3 milyar dolar net giriş olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO 126: CARİ İŞLEMLER DENGESİ

	(Milyar \$)		
	2009		2010
	Program Hedefi	Gerçekleşme	Program Hedefi
Cari İşlemler Dengesi	-50,4	-13,9	-18,0
Dış Ticaret Dengesi	-64,5	-24,8	-31,0
İhracat (FOB)	155,0	109,6	113,7
İthalat (FOB)	-217,1	-134,4	-141,4
Hizmetler Dengesi	20,1	16,4	19,2
Turizm Geliri (Net)	21,1	17,1	18,3
Yatırım Geliri Dengesi	-7,9	-7,6	-8,3
Doğrudan Yatırımlar (Net)	-3,3	-2,3	-2,5
Portföy Yatırımları (Net)	2,2	0,3	1,3
Diğer Yatırımlar (Net)	-6,8	-5,6	-7,0
Cari Transferler	2,2	2,3	2,2

Kaynak: MB

I. EKONOMİK GÖSTERGELER	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
GAYRİ SAĞI YURTİÇİ HASILA							
Cari Fiyatlarla (Milyon TL)	454.781	559.033	648.932	758.391	843.178	950.534	953.974
Cari Fiyatlarla (Milyon Dolar)	304.901	390.387	481.497	526.429	648.754	742.094	617.611
Sabit Fiyatlarla (Milyon TL)	76.338	83.486	90.500	96.738	101.255	101.922	97.088
BÜYÜME HIZI (1998 Temel Fiyatlarına Göre, %)							
Tarım	-2,0	2,8	7,2	1,4	-6,7	4,3	3,6
Sanayi	7,8	11,3	8,6	8,3	5,8	0,3	-6,9
İnşaat	7,8	14,1	9,3	18,5	5,7	-8,1	-16,3
Hizmetler	5,5	9,3	8,4	6,1	6,0	1,3	-3,9
GSYH	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,7
GSYH-SEKTÖREL DAĞILIM (Cari Fiyatlarla, %)							
Tarım	9,9	9,5	9,4	8,3	7,6	7,6	8,2
Sanayi	20,9	20,3	20,3	20,1	20,0	19,8	18,8
İnşaat	4,0	4,4	4,4	4,7	4,9	4,7	3,8
Hizmetler	65,1	65,8	65,9	66,9	67,5	67,9	69,1
ÜRETİM							
Tarım Katma Değeri (1998 Temel Fiyatlarına Göre, Milyar TL)	8.684	8.929	9.571	9.701	9.047	9.434	9.770
Sanayi Katma Değeri (1998 Temel Fiyatlarına Göre, Milyar TL)	19.588	21.803	23.680	25.650	27.131	27.212	25.330
İmalat Sanayii Üretim Endeksi (1)	112,0	123,7	129,6	107,7	114,8	112,7	100,4
İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranı (%) (2)	78,5	81,6	80,3	81,0	78,3	75,2	65,0
YATIRIM							
Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	57.424	78.782	138.815	171.520	183.415	191.815	160.200
Kamu	17.288	17.977	24.578	28.464	32.534	39.123	38.376
Özel	40.136	60.805	114.237	143.056	150.881	152.692	121.824
Yatırım Teşvik Belgeleri (Adet) (3)	3.876	4.078	4.304	3.090	2.366	2.449	2.492
Madencilik	123	168	158	132	131	136	150
İmalat	2.643	2.640	2.401	1.708	1.488	1.551	1.686
Enerji	38	45	86	55	102	144	110
Hizmetler	1.072	1.225	1.659	1.195	645	618	546
FİYAT HAREKETLERİ							
Yıllık Ortalama							
ÜFE Yüzde Değişim (4)	25,6	14,56	5,89	9,34	6,31	12,72	1,23
TÜFE Yüzde Değişim (5)	25,3	8,60	8,18	9,60	8,76	10,44	6,25
Yıl Sonu							
ÜFE Yüzde Değişim (4)	13,9	15,35	2,66	11,58	5,94	8,11	5,93
TÜFE Yüzde Değişim (5)	18,4	9,35	7,72	9,65	8,39	10,06	6,53
PARA-BANKA (Milyon TL)							
M1	21.564	29.469	61.937	72.163	77.675	83.381	107.051
M2	80.923	109.344	237.949	297.481	345.028	434.205	494.024
M3	85.807	115.689	260.614	319.836	370.078	458.384	520.674
Kredi Stoku	51.749	82.832	126.474	177.277	222.833	278.396	305.478
Mevduat	144.609	179.314	221.632	271.874	314.042	396.625	444.534
SERMAYE PİYASASI							
İşlem Hacmi (Milyon TL)	146.645	208.423	269.931	325.131	387.777	332.615	482.534
İMKB Endeksi	18.625	24.972	39.778	39.118	55.538	26.864	52.825
KAMU FİNANSMANI							
Merkezi Yönetim Bütçesi (Milyon TL)							
Gelirler	101.037	122.919	152.784	173.483	190.360	209.598	215.060
Giderler	141.248	152.093	159.687	178.126	204.068	227.031	267.275
Bütçe Dengesi	-40.211	-29.174	-6.903	-4.643	-13.708	-17.433	-52.215
Faiz Dışı Denge	18.317	27.318	38.777	41.320	35.045	33.229	986

(1): 2002-2005 yılları için 1997 temel yılı, 2006-2009 yılları için 2005 temelli yıllık endeks alınmıştır.

(2): 2003-2006 yılları TÜİK, 2007-2009 yılları TCMB tarafından hesaplanmıştır.

(3): Tarım sektörü, imalat sektörü içerisinde değerlendirilmiştir.

(4): 2003 yılı için 1994 temel yılı TEFE, 2004-2007 yılları için 2003 temel yılı ÜFE değişimleri alınmıştır.

(5): 2003 yılı için 1994 temel yılı, 2004-2007 yılları için 2003 temel yılı TÜFE değişimleri alınmıştır.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Merkezi Yönetim Borç Stoku	282.807	316.529	331.520	345.050	333.485	380.320	441.502
İç Borç Stoku (Milyon TL)	194.387	224.483	244.782	251.470	255.310	274.827	330.005
Dış Borç Stoku (Milyon TL)	88.420	92.046	86.738	93.580	78.175	105.493	111.498
İç Borç Stoku (Milyon TL)	194.387	224.483	244.782	251.470	255.310	274.827	330.005
Tahviller	168.974	194.211	226.964	241.876	249.176	260.849	315.969
Bonolar	25.413	30.272	17.818	9.594	6.134	13.978	14.036
Özelleştirme İşlemleri (Milyon \$)	187	1.283	8.222	8.096	4.259	6.297	2.275
DÖVİZ KURLARI (Yıllık Ortalama)							
TL/Dolar (Alış)	1,49671	1,42184	1,34105	1,42943	1,30126	1,29789	1,54679
TL/Euro (Alış)	1,68771	1,76712	1,67043	1,79683	1,77790	1,89864	2,15003
ÖDEMELER DENGESİ (Milyon \$)							
Mal Dengesi	-13.489	-22.736	-33.080	-41.057	-46.795	-53.021	-24.845
İhracat (FOB)	52.394	68.535	78.365	93.612	115.361	140.800	109.646
İthalat (FOB)	65.883	91.271	111.445	134.669	162.156	193.821	134.491
Cari İşlemler Dengesi	-7.515	-14.431	-22.198	-32.193	-38.311	-41.946	-13.853
İşçi Gelirleri	729	804	851	1.111	1.209	1.431	934
Turizm Gelirleri	13.203	15.888	18.152	16.853	18.487	21.951	21.250
ULUSLARARASI REZERVLER (Brüt, Milyon \$)	44.969	53.787	68.744	90.821	108.255	114.598	109.286
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE (Milyon \$)							
Sermaye (Net)	737	1.092	8.134	16.982	18.394	14.698	5.693
Diğer Sermaye (Net) (6)	17	350	56	281	727	634	147
Gayrimenkul (Net)	998	1.343	1.841	2.922	2.926	2.937	1.820
Toplam (Net)	1.752	2.785	10.031	20.185	22.047	18.269	7.660
Dış Borç Stoku (Milyon \$)	144.092	160.980	169.732	207.593	249.386	277.669	271.140
Kısa Vade	23.013	32.205	38.283	42.616	43.134	50.447	52.030
Uzun Vade	121.079	128.775	131.449	164.977	206.252	227.222	219.110
Kamu	70.844	75.668	70.411	71.587	73.524	78.285	83.454
TCMB	24.373	21.410	15.425	15.678	15.801	14.066	13.305
Özel	48.875	63.902	83.895	120.328	160.060	185.318	174.381
II. SOSYAL GÖSTERGELER	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İSTİHDAM							
Sivil İşgücü (Bin kişi)	23.640	22.016	22.455	22.751	23.114	23.805	24.748
Sivil İstihdam (Bin kişi)	21.147	19.632	20.067	20.423	20.738	21.194	21.277
Tarım	7.165	5.713	5.154	4.907	4.867	5.016	5.254
Sanayi	3.846	3.919	4.178	4.269	4.314	4.441	4.130
Hizmetler	10.136	9.999	10.735	11.247	11.558	11.736	11.893
Sivil İstihdam (Pay, %)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tarım	33,9	29,1	25,7	24,0	23,5	23,7	24,7
Sanayi	18,2	20,0	20,8	20,9	20,8	21,0	19,4
Hizmetler	47,9	50,9	53,5	55,1	55,7	55,4	55,9
İşsizlik Oranı (%)	10,5	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0

(6): Yabancı sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi.